

УНИВЕРСИТЕТ ЗА НАЦИОНАЛНО И СВЕТОВНО СТОПАНСТВО

АКТУАЛНИ АСПЕКТИ НА РЕГИОНАЛНОТО РАЗВИТИЕ В БЪЛГАРИЯ

СТУДЕНТСКА НАУЧНА КОНФЕРЕНЦИЯ

ИЗДАТЕЛСКИ КОМПЛЕКС – УНСС
СОФИЯ, 2019

Редакционен съвет:

доц. д-р Георги Николов – председател

Членове:

- 1) доц. д-р Камен Петров
- 2) доц. д-р Николай Цонков
- 3) гл.ас. д-р Елка Василева
- 4) ас. д-р Никола Танаков
- 5) ас. д-р Георги Цолов
- 6) ас. д-р Цветелина Берберова

Всички права са запазени! Не се разрешават копиране, възпроизвеждане и разпространение на книги или на части от тях по какъвто и да е начин без писменото разрешение на Издателски комплекс – УНСС.

Авторите носят пълна отговорност за оригиналността на произведението, както и за грешки, допуснати по тяхна вина.

© Колектив

© ИЗДАТЕЛСКИ КОМПЛЕКС – УНСС

Изп. директор: Веселин Ангелов, тел. 81-95-251

Зам. изп. директор: Стефан Власев, тел. 81-95-551

Гл. редактор: Лилия Даскалова, тел. 81-95-564

УНИВЕРСИТЕТ ЗА НАЦИОНАЛНО И СВЕТОВНО СТОПАНСТВО
София, Студентски град „Христо Ботев“

СЪДЪРЖАНИЕ

ВЪВЕДЕНИЕ.....	5
ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА МОДЕРНИЗАЦИЯ НА РЕГИОНАЛНАТА ИКОНОМИКА	7
Станимира Атанасова	
СЪЩНОСТ И УПРАВЛЕНИЕ НА ИНФРАСТРУКТУРНИТЕ ПРОЕКТИ В БЪЛГАРИЯ.....	14
Камелия Манойлова	
РАЗВИТИЕ НА ПЛАНИНСКИТЕ И ПОЛУПЛАНИНСКИТЕ ТЕРИТОРИИ В СЕВЕРНА БЪЛГАРИЯ.....	26
Евелин Петков	
ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА РАЗВИТИЕ НА СЕЛСКИТЕ РАЙОНИ В ЮЖНИЯ ЦЕНТРАЛЕН РАЙОН ЗА ПЛАНИРАНЕ В БЪЛГАРИЯ.....	39
Цвятко Толев	
БЕДНОСТТА В БЪЛГАРИЯ В РАЗЛИЧНИ РЕГИОНИ	49
Ивелина Георгиева, Теодора Пчелина	
ЕВРОПЕЙСКИТЕ СТРУКТУРНИ И ИНВЕСТИЦИОННИ ФОНДОВЕ И ВЛИЯНИЕТО ИМ ВЪРХУ РЕГИОНАЛНОТО РАЗВИТИЕ НА БЪЛГАРИЯ.....	61
Радослав Костев	
ДЕМОГРАФСКАТА КАТАСТРОФА В КОНТЕКСТА НА РЕГИОНАЛНОТО РАЗВИТИЕ	77
Александър Ефремов	
РАЗВИТИЕ НА ЗАЩИТЕНИТЕ ТЕРИТОРИИ В БЪЛГАРИЯ.....	83
Станислав Андонов	

ОЦЕНЯВАНЕ НА ПОТЕНЦИАЛА НА ИКОНОМОГЕОГРАФСКОТО ПОЛОЖЕНИЕ В БЪЛГАРИЯ.....	96
Добромира Славова	
РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ НА ОБЛАСТ ПЕРНИК.....	109
Камен Кирилов	
ПРОБЛЕМИ И РАЗВИТИЕ В РЕГИОНИТЕ НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ	122
Хюсеин Юсеин	
ТЕНДЕНЦИИ ЗА РАЗВИТИЕ НА ТУРИЗМА В ОБЛАСТ СМОЛЯН.....	134
Златка Макрелова, Михаела Николова	
СТРАТЕГИИ ЗА РАЗВИТИЕ НА РЕГИОНАЛНИТЕ ПАЗАРИ НА ТРУДА	142
Захарий Стоянов	
УПРАВЛЕНИЕТО НА ОТПАДЪЦИТЕ В БЪЛГАРИЯ КАТО ФАКТОР ЗА РЕГИОНАЛНОТО РАЗВИТИЕ	152
Живко Иванов	

ВЪВЕДЕНИЕ

Уважаеми дами и господа, скъпи колеги, драги гости и участници в студентския научноизследователски форум "Регионалното развитие – вчера, днес и утре".

Имаме удоволствието да ви представим резултатите от организирания чрез студентите при катедра "Регионално развитие" научен форум. С него те продължават престижната традиция да инициират втора студентска кръгла маса на тема: "Актуални аспекти на регионалното развитие в България".

В настоящия сборник са публикувани научните доклади на студенти трети и четвърти курс от специалност "Регионално развитие", редовна и дистанционна форма на обучение. Научните разработки са фокусирани върху теорията и практиката на регионалното развитие и очертават насоките и перспективите за регионален икономически растеж и намаляване на регионалните неравенства. Използвани са научноприложни и технологични инструменти за усъвършенстване на регионалните политики. Публикуваните доклади са първите стъпки на студентите в науката, които представят и надграждат техните конкурентни предимства на пазара на труда и пред бъдещите им работодатели.

Надяваме се тази инициатива да се утвърди като традиция и да продължи да се развива чрез активното ви участие в Алумни клуб към катедра "Регионално развитие", чиято цел е да приобщава и поддържа връзката между различните випуски и работодателите.

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА МОДЕРНИЗАЦИЯ НА РЕГИОНАЛНАТА ИКОНОМИКА

*Станимира Атанасова,
катедра "Регионално развитие",
Университет за национално и световно стопанство,
РДЦО – Пловдив*

Резюме

Тази разработка предоставя общ преглед на регионалната икономика, която обхваща теорията, мястото, пространствената конкуренция, както и регионалните и градските икономики. След кратък преглед на основните теоретични традиции основната роля на несъвършената конкуренция са подчертани. Разгледани са основните предизвикателства, свързани с теоретичните и емпиричните изследвания. Направена е широка дискусия за връзката между тази област на научни изследвания и други полета на икономиката и други дисциплини.

Ключови думи: стопанска модернизация, пространствена икономика, инвестиции, регионални различия

Увод

С няколко думи, регионалната икономика¹ се занимава с разпределението на (оскъдни) ресурсите в пространството и мястото на

¹ Georgi Nikolov & Elka Vasileva, 2018. "Improvement of the Economic Development Policies in the Regions," Regional Economy and Sustainable Development, Conference Proceedings 2017, Research Institute, University of Economics – Varna, issue 1, pages 78 – 85, March.

стопанската дейност. В зависимост от това как определението се тълкува, царството на пространствената икономика може или да бъде изключително широко, или по-скоро – тясно.

От една страна, икономическата активност трябва да се проведе така, че икономиката да може да се занимава с неща, за които е загрижена.

От друга страна, анализът се фокусира най-вече върху конкретни икономически въпроси, а именно – местоположение и избор. Това е само едно решение сред многото икономически решения.

Изложение

През цялата история транспортните разходи са възпрепятствани от специализацията и усъвършенстване на транспорта и съобщенията, които са били сред основните движещи сили на икономическия прогрес. През Средновековието в Европа и Китай най-обикновените хора никога не са се движели по-далеч от двадесет мили от родните си места. Преди появата на книгопечатането повечето хора са знаели малко за това, което се е случва извън тези тесни хоризонти. Фирмите, които са взаимодействали интензивно и често с клиенти, са били в близост до търсенето. Ето защо бензиностанциите все още се срещат в близост до оживените кръстовища.

През последните десетилетия техническият и организационният напредък са причинили разходите за транспорт да падат постоянно, а комуникационните разходи да намаляват. Между 1950 г. и 2000 г. цената на едро за превоз по море спада средно с 0,9% годишно, на дълги разстояния пътническият въздушен транспорт – с 2,6% на годишна база, и на трансатлантическите телефонни разговори – с поразителни 8% годишно.

Съвсем наскоро интернет направи глобалната комуникация толкова евтина и лесна за ползване, че думи и изображения могат да бъдат разпределени от почти всеки, който се намира във всяка

точка на света, без забавяне и при почти нулеви разходи. Тези технологии са отворили нови, леснодостъпни канали за комуникация, така че изцяло новите форми на разделението на труда между различни места са станали изпълними.

Намаляването на транспортните разходи е революционно решение за това къде да се произвеждат стоки и услуги. Относителните разходи по наемане на неподвижни производствени фактори (като например земя и труд) са станали относително по-важни за повлияване на пространственото разположение на отрасли, независимо от националните граници. Но въпреки това, повечето фирми все още вземат предвид транспортните и комуникационните разходи (и рисковете от прекъсване) между местата, от които се доставят техните входове, и местата, където се намира тяхното пазарно търсене.²

Свободният поток на информация и новите транспортни и комуникационни технологии вече са повдигнали мобилността на капитала: човешки, финансови и физически предприемачи, и на цели фирми до безпрецедентни нива.

Собствениците на тези мобилни производствени фактори, които желаят да предоставят на световните пазари, все по-често се интересуват от пазара на труда, работните нагласи и стила на държавната администрация, които им обещаваат високи нива на възвръщаемост и нисък риск. Много компании се превръщат в "локационни новатори" и мултинационални. Липсата на икономическа свобода и добре работещи държавни институции правят някои страни непривлекателни за мобилни производствени фактори. Въпреки това, ниските разходи за труд, които поддържат разходите и бизнес рисковете ниски, се явяват пазарни сигнали, към които се стремят индустриални страни да могат да използват, за да се

² Вж. Василева, Е., Г. Николов. Усъвършенстване на политиките за икономическото развитие на регионите. Изд. "Наука и икономика. – В: Сборник доклади от национална научна конференция "Регионална икономика и устойчиво развитие", НИИ – ИУ. Том 1, с. 78 – 85.

превърнат в изключително атрактивни. След това притокът на мултинационалните компании ще повиши производителността и по-нататъшното засилване на привлекателността на тези нови места, дори, ако размерът на работната заплата постепенно се покачва.

Нарастващите: глобална мобилност на продукти, хора, капитали, както и предприятията, поставят нови конкурентни предизвикателства за производителите и работниците в установените икономически центрове, които губят някои от относителните им предимства. Те могат да реагират на появата на нови конкурентни икономики в един от двата начина.

Мобилността във всичките ѝ измерения е ключова характеристика на труда – смяна на работно място, квалификация, вид труд, тип заетост.

Изследване на "Галъп" през 2013 г. в 65 държави сочи: повече от половината от населението е готово да емигрира, като най-много са хората от Украйна – 4/5.

Причините за глобалната трудова миграция са:

1. Различията в равнището на развитие, разделението на труда, заплащането на труда в отделните страни и региони.
2. Демографските различия в полза на страните от полупериферията и периферията на световната система.
3. Бързата промяна в предлагането и търсенето на пазара на труда в резултат от глобалното движение на факторите за производство и процесите на иновация, създаващи условия за технологична безработица.
4. Информационната и транспортната революция, бързата комуникация и движението на големи разстояния.
5. Политиките на страните, вносителки и износителки на работна ръка.
6. Развитието на регионални пазари на свободно движение на работна сила.

Регионалните тенденции в пазарите на труда са насочени към:
1) движението на работна сила в Европа; 2) движението на работна сила в САЩ, Канада и Австралия.

Тенденциите в глобалните пазари на труда са:

1. *Постоянните и временните трудови имигранти.*
2. *Превръщането на определени страни от износители във вносители на работна ръка и завръщане на мигранти.*
3. *Дигиталните номади.*
4. *Транснационалните корпорации и движението на работна сила.*
5. *Нелегалният трудов пазар и трафикът на хора.*
6. *Brain drain или кражбата на човешки капитал.*

Влиянието на глобализацията на работната сила върху световната икономика е в 3 направления:

- 1) положителни последици от приемането на работна сила в по-развитата страна;
- 2) либерални и реалистички отговори на въпроса за недостатъците на свободното движение на работна сила;
- 3) марксистки критики на свободния пазар на труд и противоречията, които той ражда.

Проблемите на свободния пазар на работната сила в ЕС се изразява в застаряването на населението и необходимостта от приблизително нови 140 млн. имигранти до 2040 г., за да няма негативни последици. Влиянието на икономическите и социалните противоречия и конфликти от вноса на работна ръка и етнокултурни и религиозни противоречия и дилемите на мултикултурализма се отразяват в тенденцията на установяване на признати от всички минимално допустими трудови норми и стандарти.

Заклучение

Нарастващата глобална мобилност на продукти, хора, капитали, както и на предприятията, поставя нови конкурентни предизвика-

телства за производителите и работниците в установените икономически центрове, които губят някои от относителните им предимства. Те могат да реагират на появата на нови конкурентни икономики в един от двата начина. Могат да се възползват от евтини вносни суровини за производство на крайни продукти на конкурентни за местни и световни пазари. Зрелите икономики на високи доходи в центъра на глобалната система се наслаждават на важен актив в динамичната игра на конкуренцията в световен мащаб: иновативния си капацитет. По-вероятно да успеят, ако отхвърлят политически и социални норми, които пречат на иновативността на предприятието и да причинят високи разходи за сключване на сделки с бизнеса, като има изградена правна система, която понижава рисковете от иновации. Конкурентните производители в старите центрове също откриват, че новите индустриални страни купуват много стоки и услуги, които развитите икономики все още най-добре могат да произвеждат.

Литература

1. Alonso, W. 1964. Location and Land Use. Cambridge, MA: Cambridge University Press.
2. Cressie, N. 1993. Statistics for Spatial Data. New York: John Wiley.
3. Debreu, G. 1959. Theory of Value. New Haven: Yale University Press.
4. Dixit, A. and Stiglitz, J. 1977. Monopolistic competition and optimum product diversity.
5. American Economic Review 67, 297 – 308.
6. Handbook of Regional and Urban Economics, vol. 4, ed. V. Henderson and J.-F. Thisse.
7. Amsterdam: North-Holland.
8. Fujita, M. 1989. Urban Economic Theory: Land Use and City Size. Cambridge: Cambridge.
9. University Press.
10. International Trade. Cambridge, MA: MIT Press.

11. Henderson, J. 1974. The sizes and types of cities. *American Economic Review* 64, 640–56.

12. Head, K. and Mayer, T. 2004. The empirics of agglomeration and trade. In *Handbook of Regional and Urban Economics*, vol. 4, ed. V. Henderson and J.-F. Thisse. Amsterdam: North-Holland.

13. Hotelling, H. 1929. Stability in competition. *Economic Journal* 39, 41 – 57.

14. Sutton, J. 2000. *Marshall's Tendencies: What Can Economists Know?* Cambridge, MA: MIT.

15. von Thünen, J. 1826. *Isolated State: An English edition of Der isolierte Staat*. Trans. by C. Wartenberg and P. Hall, Oxford: Pergamon Press, 1966.

16. Weber, A. 1909. *Alfred Weber's Theory of the Location of Industries*. Trans. by C. Friedrich. Chicago: University of Chicago Press, 1929.

17. Василева, Е. Г. Николов. Усъвършенстване на политиките за икономическото развитие на регионите. Изд. "Наука и икономика". – В: Сборник доклади от национална научна конференция "Регионална икономика и устойчиво развитие". Том 1, НИИ – ИУ.

СЪЩНОСТ И УПРАВЛЕНИЕ НА ИНФРАСТРУКТУРНИТЕ ПРОЕКТИ В БЪЛГАРИЯ

*Камелия Манойлова,
катедра "Регионално развитие",
Университет за национално и световно стопанство,
РДЦО – Пловдив*

Резюме

Същността и управлението на инфраструктурните проекти в България са сложна система от процеси и дейности, целящи оптимизирането на проектния процес за ефективност. В близкото минало под проект се разбираше проект за план на сграда, къща и т.н. Сега проектите включват система от дейности и процеси за достигането на някаква цел, главно с оперативен характер. Инфраструктурните проекти са едни от най-важните за публичния сектор, а и не само, но тяхното изпълнение е главна задача именно на него. Инфраструктурните проекти се отличават с голямо социално-икономическо значение за отделните региони и общности.

Ключови думи: инфраструктура, управление, жизнен цикъл на проекта, инфраструктурен проект, публичен проект

Увод

Какво е проект? Проектът представлява временно начинание за създаването на уникален продукт, услуга или резултат. Временният характер на проектите показва определено начало и край. Краят настъпва, когато целите на проекта са постигнати или когато е

прекратен, тъй като неговите цели няма или не могат да бъдат изпълнени, или когато нуждата от проекта вече не съществува. Временно не означава непременно кратко във времето. Временно принципно не се отнася за продукта, услугата или резултата, създаден от проекта. Повечето проекти са предприети за постигане на траен резултат. Всеки проект създава уникален продукт, услуга или резултат. Въпреки че повтарящи се елементи могат да присъстват в някои резултати по проекта, това повторение не променя уникалността на работата. Така например офис сгради са построени със същите или подобни материали или от един и същ екип, но всяко място е уникално, с различен дизайн и различни обстоятелства, различни изпълнители и т.н. Управлението на проекти представлява прилагане на знания, умения, средства и методи за дейностите по проекта, за да удовлетворят изискванията на проекта. Това изисква ефективно управление на съответните процеси. Според В. Златев и Р. Радев при управлението на проекти се използват много знания, които студентите са получили в курсовете по икономика, финанси, мениджмънт и др.

Документите на Европейския съюз определят проекта като операция, избрана за дадена оперативна програма, която се осъществява от един или повече бенефициенти, така че да бъдат постигнати целите на приоритета, към който принадлежи, а също и като конкретна дейност с определено начало и край, която е насочена към постигането на конкретна цел. Проектът може да се разглежда и като най-малкия оперативен елемент, изготвен и изпълнен като самостоятелна единица в национален план или програма. Всеки проект има следните характеристики:

- уникален набор от дейности;
- временен характер (има начало и край);
- предварително определени и измерими резултати;
- комплекс от дейности за постигане на резултатите;
- определени ресурси за реализиране на проекта;

- организационна структура за управление и специално формиран екип за реализация на проекта;
- насочен е към постигане на ясно дефинирана цел;
- съдържа неопределеност и риск.

В научната литература инфраструктурата се класифицира по различни признаци. Някои автори я класифицират като производствена и социална. Според Закона за регионалното развитие на България инфраструктурата се подразделя на социална и техническа. В Националния план за икономическо развитие инфраструктурата се определя като базисна, която включва транспорт, телекомуникации, околна среда и енергетика. Според Хр. Христов и Т. Даскалова най-широко приложение намира функционалният критерий за класификация на инфраструктурата, според който тя бива производствена, социална и техническа. Има и друг вид инфраструктура, който е съставен под името Специфични видове инфраструктура. Той включва други видове, като екологична, технологична, институционална и туристическа инфраструктура.

Според териториалния критерий инфраструктурата се класифицира на районна и локална.

В нашата страна районната инфраструктура обхваща обекти, предназначени за обслужване на икономическите райони, играе важна роля за тяхното формиране и развитието на отрасловите форми на териториална организация на общественото производство. Тук включва промишлени и селскостопански райони, транспортни възли и др. Като пример може да се изтъкне построяването на шосейна мрежа или жп линия, които биха довели до откриването на редица нови производства. С тяхното присъствие би се променил стопанският облик на съответната територия.

Локалната инфраструктура от своя страна обхваща обекти, предназначени да обслужват населението в общините, населените места и производствените единици. Тя е резултат от стопанската дейност на човека и съществено се отличава по мащаб и структура в отделните райони и общини на страната. Много често тези раз-

личия са съществени дори в рамките на дадена община, тъй като центърът на общината се отличава с по-висока степен на изграденост на инфраструктурната база в сравнение с останалите населени места. Тази диференциация в пространството на локалната инфраструктура има съществено значение както при избора на ефективен вариант за локализация на отделни производствени мощности, така и за регулиране на икономически обосновани граници на миграционните процеси.³

Трябва да разграничим частния от публичния сектор. Частният сектор предприема главно бизнес проекти. Те са разнообразни по отношение на резултатите. Ограничени са по отношение на крайните цели и целят финансова печалба. Тук може да дадем като пример проектите за подобряване качеството на услугите, оказвани от публичните институции.

При публичния сектор се решават проблемите на социално-икономическото развитие на съответния регион, оценявани на база изгодите за обществото от тях. Проектите в публичния сектор представляват съвкупност от взаимосвързани дейности, насочени към постигането на определени цели и резултати, в рамките на определено време и с конкретни ресурси, като се отчита влиянието на вътрешната и външната среда.

Изложение

Публичният сектор има главна роля в развитието на инфраструктурата. Стратегическата роля на инфраструктурата за развитие на публичния сектор изисква пряко участие на държавата в осъществяването на инфраструктурните проекти и програми.

³ Вж. За необходимостта за структурирането на регионалното развитие като научно направление Наименование на сборник: Националната научна конференция "Регионална икономика и устойчиво развитие", с. 389 – 405. Варна, Наука и икономика. Икономически университет.

Като стратегически цели за развитие на инфраструктурната програма за развитие на национално равнище могат да се изтъкнат:

- ускоряването на растежа на националната икономика и създаването на предпоставки за устойчиво развитие;
- реструктурирането на националната икономика в пазарни условия;
- интегрирането на страната в транснационалното пространство чрез приоритетно инвестиране в инфраструктурата и създаването на условия за равностойно партньорство;
- ускоряването на процесите на сближаване на степента на развитие на отделните региони и териториални единици вътре в страната;
- балансираното разпределение и концентрацията на публичните финансови ресурси.

Инвестициите в инфраструктура на публичния сектор несъмнено са една от предпоставките за постоянен и устойчив икономически растеж. Ползите от разработването и реализирането на инфраструктурни проекти могат да се конкретизират най-общо в:

- увеличаване на инвестиционната активност на национални и чуждестранни капитали;
- осигуряване на индустриален растеж и намаляване на регионалните различия;
- увеличаване на производителността и намаляване на разходите за потребители и производители;
- ефективни печалби и повишаване на конкурентоспособността на отраслите на националната икономика;
- стимулиране на технологичния трансфер;
- развитие на местни капиталови пазари с въвеждане на съвременни финансови инструменти;
- осигуряване на стратегическо управление и контрол от страна на правителството върху инфраструктурата.

Инфраструктурните проекти са система от принципи, като те се класифицират по следния начин:

Принципи на типологизиране	Типове проекти
По насоченост	За удовлетворяване на публични потребности За увеличаване на общественото благосъстояние
По функции и цели	Обновителна: модернизиране на съществуващи обекти, изграждане на нови обекти Иновационна: трансфер на ноу-хау, въвеждане на нови технологии
По сфери на приложение	Транспортни Екологични Телекомуникационни Енергийни
По равнище на управление и приложение	Международни Национални Регионални Местни
По обхват на целите	Единични (едноцелеви) Проблемни (проблемно целеви) Системни (комплексно целеви)
По брой на участниците	Групови (експни)
По продължителност	Краткосрочни (до 1 година) Средносрочни (от 1 до 3 години) Дългосрочни (над 3 години)
По мащаб	Малки Големи

Големите инфраструктурни проекти се определят като операция, съдържаща серия от строителни работи, дейности или услуги, предназначена сама по себе си да изпълни неделима задача от точно икономическо и техническо естество при ясно набелязани цели. Регламентите на ЕС определят големите проекти като такива, чиято обща стойност, взета предвид при определянето на подпомагането от Общността за страните членки, като правило надхвърля 25 млн. евро за околна среда и 50 млн. евро за другите области.

Управление на проекти е процес, в който ръководителят на проекта планира и контролира изпълнението на проектните задачи и използваните за това ресурси: хора, пари, съоръжения и време. Ето защо успехът на проекта се оценява единствено по степента на изпълнение на целите, но и по изразходваните за това ресурси.

Според Американския институт по управление на проекти, управлението на проекти представлява прилагане на знания, умения, средства и методи за дейностите по проекта, за да удовлетворят изискванията на проекта. Те определят 5 групи процеси, съставени от определени дейности, като процесите са:

- инициране;
- планиране;
- изпълнение;
- наблюдение и контрол;
- приключване.

За методическите документи на Европейския съюз управлението на проекта се определя като комплекс от инструменти и методология за разработване, осъществяване и оценка на проекти, основаващи се на интегриран подход. Проектното управление се разглежда като прилагане на техника за постигане на желаните резултати по зададен критерий в рамките на определен бюджет и определен период.

Управлението е непрекъснат процес, но той винаги е конкретен-пространствено и времево. Поради това е необходимо да се направи разграничение между двете понятия – етап на управленския цикъл и управленска функция, което произтича от разглеждането на управлението в два възможни аспекта – времеви и съдържателен.

Когато управленският цикъл се разглежда в хронологичен аспект, в него се открояват етапи на управление. Управленският цикъл включва в себе си определен ред процедури. Отделните етапи на управленския цикъл преминават една в друга във времето и е много трудно да се открие ясно границата помежду им.

Когато управлението се разглежда в съдържателен аспект, в него се открояват функции на управление, разглеждани като съвкупност от управленски дейности, групирани по някакъв признак. Управленската функция е по-тясно понятие от фазата на управление. За да се реализира дадена фаза на управление, както и целият

управленски цикъл, е необходимо да се осъществяват множество управленски функции. Освен това управленските функции са подвижни от фазите на управление, т.е. една и съща функция може да се срещне в различни фази на цикъла.

От казаното дотук може да се обобщи, че управлението на публични (инфраструктурни) проекти е комплексна дейност, съставена от процеси, осъществявани от публичните институции, за изпълнение на публични проекти с цел постигане на проектни цели и реализиране на публични политики.

Всеки проект има свой жизнен цикъл, състоящ се от отделни фази – цикъл на проекта. Проектният цикъл представлява поредица от необходими, предварително определени и поетапни дейности, през които се преминава от началото на проекта до неговото приключване. Всеки етап на проекта е технически и финансово независим и притежава своя собствена ефективност. Като всеки модел и цикълът на проекта е условен и определянето на фазите произтича от практическа необходимост.

Един проект преминава през жизнен цикъл, който може да варира по размер и сложност и е зависим от стила на организацията. Отделните проекти се различават един от друг по основните си атрибути, като – продължителност, разходи, вид на технологията, степен на неопределеност. Поради това не съществува универсален подход към разделянето на процесите на управление на проекта на отделни фази на жизнения му цикъл. В специализираната литература и в институционалната практика се срещат разнообразни модели на цикъла на проекта. При управлението на инфраструктурни проекти в публичния сектор е необходимо да се използва модел, който е еднакво валиден за всички партньори на проекта и логически е добре издържан. Затова ще разгледаме модела, възприет от Европейската комисия.

Методиката за управление на жизнения цикъл на проекта на Европейския съюз се основава на интегрирания подход за управление на програми и проекти. Той е специфичен метод за управле-

ние на различните фази на проектния цикъл с оглед гарантиране на неотклонение от осъществимостта, съвместимостта и устойчивостта. Целта на интегрирания подход е подобряване на управлението на проектите и програмите посредством точно определяне на рамковите условия за тяхното разработване и изпълнение. Тук се включва ясно и реалистично определяне на целите на проектите и програмите; фактори за качество, допринасящи за устойчивостта на ползите в дългосрочен план; съответствие на проектите и програмите със стратегическите цели и приноса към тях.

Интегрираният подход към управлението на цикъла на проекта специфицира използването на различни концепции, инструменти и техники, които включват:

- концепция за цикъла на проекта – разглежда програмния цикъл като затворена система, състояща се от предварително обособени фази, т.е. последната фаза е свързана с първата и може да даде началото на нов цикъл и проект;
- анализ на заинтересованите страни – всички лица, групи хора, институции и организации, които имат връзка с проекта и могат да влияят или да бъдат повлияни пряко или непряко, положително или отрицателно от процеса и резултатите от проекта;
- изграждане на логическа рамка на проекта – инструмент за планиране;
- основни фактори за качество;
- графици на дейности и ресурси;

Стандартизирана и вътрешно съгласувана проектна документация.

Европейската комисия утвърждава интегрирания подход с оглед обезпечаване на условия за това:

- проектите да съответстват и да допринасят за постигането на целите на политиката на ЕС;
- проектите да са съобразени с възприетата стратегия и с обективните проблеми на целевите групи бенефициенти;
- ползите, генерирани от проектите, да са устойчиви.

В модела на цикъла на проект, използван от Европейската комисия, има следните фази:

- Програмирането е процес на организация, вземане на решения и разпределяне на финансови средства. Програмирането е фундаментален, сложен и продължителен процес, който изисква да бъдат създадени необходимите структури и координация между тях, капацитет на разработване и изпълнение на плановете документи, интегрирана процедура на европейските, националните, публичните и частните фондове, както и силна политическа подкрепа.

Регламентите на структурните фондове определят процедура, изискваща избор на документи до три нива (съвкупности), всяко от които има специфично съдържание – Споразумение за партньорство, Национална програма за развитие и Оперативна програма.

Споразумението за партньорство е документ, в който се определят стратегическите приоритети за развитие на страната, общият размер на средствата от структурните и инвестиционните фондове, правилата за тяхното ефективно усвояване, при спазване на принципите на партньорство и интегрирания подход за териториално развитие.

Националната програма за развитие е рамков дългосрочен документ, който очертава националния контекст въз основата на анализ на ситуацията в страната и идентифициране на тенденциите за развитие.⁴ Документът определя визията и общите стратегически цели на националните политики за седемгодишен период, обобщавайки всички сектори за провеждане на социално-икономическите политики и техните регионални измерения.

На базата на тези стратегически рамкови документи всяка страна изготвя оперативни програми. Оперативната програма

⁴ Вж. Василева, Е., Г. Николов. Усъвършенстване на политиките за икономическото развитие на регионите. Изд. "Наука и икономика. – В: Сборник доклади от национална научна конференция "Регионална икономика и устойчиво развитие", НИИ – ИУ. Том 1, с. 78 – 85.

определя съвкупност от приоритети за развитие на район, сфера или отрасъл, обхващащи многогодишни мерки, които могат да се реализират чрез ресурсите на един или повече от структурните инструменти на Общността.

- **Разработване.** Процесът на разработване включва две основни функции – идентифициране и изготвяне на проект. Идентифицирането на проект намира изходна точка от една от следните две позиции: с идея за проект и необходимост от нейното доразвиване; с установяване на специфичен проблем. При идентифицирането се извършват два вида проучвания: базови, необходими за анализ на състоянието на общността, и предпроектни проучвания, извършвани при определянето на проектните подходи и оценката на алтернативите.

- **Оценка.** В резултат от оценката проектното предложение се одобрява, отхвърля или се връща за цялостно или частично коригиране. За изпълнението на всяко одобрено проектно предложение се подписва договор за отпускане на помощ.

- **Финансиране.** На тази фаза се взема решение относно финансирането на проекта. Решението за финансиране се определя на базата на представения бюджет, базиран на разходите по дейности и ресурси и обвързан с план-графика на проекта. Провеждат се финални договорености относно ресурсите, финансирането и начина на организиране и изпълнение на проекта.

- **Изпълнение.** Изпълнението следва плана на проекта – определената последователност от дейности и решения, които трябва да осигурят изпълнението на техническите изисквания, сроковете и изразходването на средствата в сравнение с планираните. Осъществяването на контрол по време на изпълнението предполага вземане на решения с оглед недопускане на отклонения от плана или за коригиращи действия при констатиране на отклонения.

Заклучение

Инфраструктурните проекти в нашата страна са насочени към достигане и за развитие на стратегическите общонационални приоритети. Същността и тяхното управление съвместяват в себе си система от знания и умения, нужни за успешното реализиране на проекта.

Литература

1. Ръководство за система от знания за управление на проекти (PMBOOK GUIDE). Четвърто издание.
2. Николов, Г. Държавни политики и стратегии за регионално развитие. С., УИ "Стопанство".
3. Христов, Хр., Т. Даскалова. Управление на инфраструктурни проекти. С., УИ "Стопанство".
4. "Въведение в управлението на инфраструктурни проекти в публичния сектор" УНСС, център за дистанционно обучение.
5. Василева, Е., Г. Николов. Усъвършенстване на политиките за икономическото развитие на регионите. Изд. "Наука и икономика". – В: Сборник доклади от национална научна конференция "Регионална икономика и устойчиво развитие", НИИ – ИУ. Том 1.

РАЗВИТИЕ НА ПЛАНИНСКИТЕ И ПОЛУПЛАНИНСКИТЕ ТЕРИТОРИИ В СЕВЕРНА БЪЛГАРИЯ

*Евелин Петков,
катедра "Регионално развитие",
Университет за национално и световно стопанство,
РДЦО – Пловдив*

Резюме

Планинските райони като част от националната територия са обект на внимание на политиката. През последните десетилетия са приети около 15 постановления на Министерския съвет, с които е правен опит да се подобрят условията на труд и живот на част от населението. Състоянието на планинските райони е тревожно. Те са едни от най-тежко засегнатите от икономическата криза и показват твърде ниско равнище на икономическа активност и качество на живота.⁵

Съвременното развитие на планинските територии в Централна и Северна България е свързано с редица демографски, социални, икономически и културни проблеми.

Северният централен район за планиране обхваща пет области в територията между Стара планина и река Дунав – Велико Търново, Габрово, Разград, Русе и Силистра.

Основните проблеми в развитието на Северния централен регион са следните:

Обезлюдяването на планинските и полупланинските части от територията му, замърсяването на почвите и водите от множество-

⁵ Петров, К. Проблемни аспекти на планинските райони в България. – В: Военен журнал, 2008 г., № 4, с. 112 – 114.

то индустриални предприятия, повечето от производствата в региона губят пазарите си през последните 10 години.⁶

Въпреки посочените проблеми, регионът има значителни ресурси, чрез които може да се подобри състоянието му във всеки един аспект. Именно затова реших да разгледам проблемите в него, тъй като прави впечатление, че не се извършват достатъчно научни изследвания за този район. Изследователски обект на настоящата разработка е оценката на регионалното развитие в Северния централен район за периода 2007 – 2013 г. и преглед на целите на района за сегашния програмен период, както и по-конкретно анализиране на проблемите в област Габрово за периода 2005 – 2015 г.

Ключови думи: планински райони, полупланински райони, стратегически цели, област

Увод

Планинските райони са били враждебни места до XVIII век, в които заселването на хора се е случвало в много малки като брой и площ територии.

Освен това са играели роля на естествени граници и бариери, които хората е трябвало с много усилия да преодоляват. Едва през Ренесанса учените изучават по-подробно планинските райони и дават на обществото много по-положителна представа за тях.

Въпреки трудностите да се даде точно определение за планината и още по-трудно за планинските райони, обществото разпознава масивите, основавайки се на първо място на височинните крите-

⁶ Докова, С. Регионално и пространствено развитие на градовете в Северозападен, Северен централен и Южен централен район. Център за регионални изследвания, 2015 г.

рии и след това на традиционните географски разбирания за тези територии. В България 28% от населението на страната живее в такива райони, а 40% от общините са планински спрямо европейските критерии.

Що се отнася до територията на ЕС над една пета от населението живее в планински общини. Ако изключим Дания и Нидерландия (двете страни без планини), процентите при другите страни членки варират между 0,8% за Белгия и над 49% за Гърция и за Австрия.⁷

Изложение

Регионалният план за развитие е основен документ, който включва заложените цели и приоритети за развитие на даден район, отчита каква е степента на тяхното изпълнение, анализира социално-икономическото състояние на региона, дава насоки как да бъдат преодолени настоящите проблеми и посочва какви са очакваните тенденции в следващите години.

Обособените стратегически цели и техните приоритети в Регионалния план за развитие на Северния централен район за програмния период 2007 – 2013 г. са насочени към развитие на икономиката, подобряване на инфраструктурата и повишаване на възможностите за реализация на населението. Формулирани са 3 основни стратегически цели, които са конкретизирани в 4 приоритета.⁸

Първата и най-важна цел е повишаването на конкурентоспособността и постигане на ускорен растеж на икономиката на Северния централен район за планиране. С нея се осигуряват добри

⁷ Патарчанов, П. Пространствена диференциация на планинските райони.

⁸ Доклад относно резултатите от последващата оценка за изпълнение на Регионален план за развитие на Северния централен район за периода 2007 – 2013 г., с. 12.

условия за развитие на бизнеса на територията на района, като се използва финансиране от оперативните програми. Резултатите от нея са доста високи.

Процентът на привлечените чуждестранни инвестиции е доста висок през този програмен период (93%).

На второ място, балансираното и устойчиво развитие е изцяло насочено към подобряване на инфраструктурата. Реализирани са много проекти, но за съжаление, за тези проекти, от които има най-голяма нужда трябва да се изчака вземане на политическо решение, а някои от тях са започнати, но не са завършени по различни причини, предимно финансови.

Подобряването на качеството на живот и развитието на екологичната инфраструктура е много разнопосочна в своите приоритети цел, което затруднява комплексното проследяване на ефекта от изпълнението ѝ. Най-ефективно е изпълнението на *Специфична цел "Подобряване на водоснабдителната и канализационната инфраструктура"*.⁹

Населението, обслужвано от канализационната система, се увеличава с 3,3%, но отново остава значително под средното за страната. Най-сериозен е този проблем в областите Разград и Силистра.¹⁰

Изводите, които могат да се направят от постигнатите резултати на Регионалния план за развитие на Северния централен район за периода 2007 – 2013 г., са следните:

- Налице е ясно разминаване между част от заложените приоритети и специфични цели и постигнатите резултати, които се отличават с устойчив тренд на развитие.¹¹

⁹ Доклад относно резултатите от последващата оценка за изпълнение на Регионален план за развитие на Северния централен район за периода 2007 – 2013 г., с. 24.

¹⁰ Пак там.

¹¹ Пак там, с. 11.

- В Северния централен район проблемът с безработицата е също толкова голям, колкото и в останалите пет района. Това до известна степен се дължи на факта, че застаряващото население се увеличава за сметка на младото поколение. Освен това от съществено значение е липсата на връзка между висшите учебни заведения и фирмите в страната. Затова голяма част от трудоспособното население решава да се премести в по-голям град, който предлага атрактивни възможности или пък да емигрира и в България не остават млади хора, които желаят да работят тук.

- Проблемът с инфраструктурата е един от главните в района. По-голяма част от пътищата между градовете и селата са в изключително лошо състояние, а в някои по-високи планински части дори липсват. Изпълнени са доста проекти за подобряване на пътната инфраструктура, но те не са с голяма ефективност заради т.нар. работа "на парче".

- Анализът на икономическите показатели в региона показва напредък, но засега той е минимален. Този район се нарежда на предпоследно място в класацията за икономическо развитие. Единствено Северозападният регион е с по-ниски стойности на икономическите показатели. Областите Русе, Габрово и Велико Търново са по-добре развити в сравнение с останалите две области – Силистра и Разград.

- Развитието на икономиката на района през изминалия програмен период недвусмислено показва, че аграрният сектор, и въобще агробизнесът, са изключително жизнеспособни.¹²

- Безспорно Северният централен район има огромен туристически потенциал. В него са разположени редица забележителности: крепостта "Царевец" (Велико Търново), историко-архитектурният резерват "Боженци" (с. Боженци), музеят "Абритус" (Разград), природният резерват "Сребърна" (Силистра), пещерата "Бачо

¹² Доклад относно резултатите от последващата оценка за изпълнение на Регионален план за развитие на Северния централен район за периода 2007 – 2013 г., с. 11.

Киро" (Дряново) и много други. За съжаление, не се изразходват достатъчно средства за поддържането им.

Необходимо е да се приложи политика за привличане и задържане на туристическия интерес в областта, което ще се отрази благоприятно и на местната икономика.

- Показателите, по които Северният централен район изостава от Северозападния, са инвестициите в научноизследователската и развойната дейност.

- Чуждестранните преки инвестиции се увеличават с близо 93% за периода 2007 – 2012 г., като темповете на нарастване са по-добри от тези на национално ниво¹³.

- Друга пречка пред устойчивото развитие на региона е здравеопазването. Не всички хора имат равен достъп до медицински услуги. Също така, както в почти всички населени места в страната, качеството на здравните услуги е много ниско, което съответно може да доведе до големи проблеми в здравния статус на населението.

Областите, които се стремят към постигане на по-високо качество, ефективност и ефикасност, са: транспортната инфраструктура; енергетиката (газификация и ВЕИ); икономиката на знанието; жизнената среда; социалният капитал; териториалното развитие и сближаване; опазването на околната среда; природното и културното наследство, туризмът и др.¹⁴

Първата цел за достигане на средните нива на заетост, производителност на труда и приложение на иновации в икономиката може да бъде изпълнена чрез икономическо сближаване. Тенденция-

¹³ Доклад относно резултатите от последващата оценка за изпълнение на Регионален план за развитие на Северния централен район за периода 2007 – 2013 г., с. 7.

¹⁴ Регионален план за развитие на Северния централен район от ниво 2 за периода 2014 – 2020 г., с. 130.

та на намаляване на заетите лица се запазва и в този район, което е породено от влошения икономически климат в страната.

На територията на Северен централен район са разположени 5 висши училища, но, за съжаление, това предимство не се използва достатъчно добре и е налице слабо участие на района в научноизследователската и развойна дейност. За преодоляване на междурегионалните и вътрешнорегионалните различия, а също и за ограничаване на риска от социална изолация и бедност е необходимо да бъде приложена политика на социално сближаване.

Третата цел е да се предостави възможност на жителите да оползотворят максимално ресурсите на дадена територия, а и да се осигури по-голямо развитие на различните територии чрез териториално сближаване. Сътрудничеството с граничните територии ще бъде ползотворно както за населението, така и за икономиката.

На следващо място е опазването на околната среда, съобразно предизвикателствата на климатичните промени и прилагане на европейските и национални стандарти за ограничаване на замърсяването и стимулиране на използването на енергия от възобновяеми източници е цел, която се следва във всички проекти. Опазването на околната среда и на наличните ресурси е предизвикателство на регионално и национално ниво, с което България и особено Северният централен район, където се влагат най-малко средства за опазване и възстановяване на околната среда, се справят изключително трудно. Във всички градове в района, с изключение на Габрово, нивото на замърсяване е високо.

Анализирайки поставените цели пред Северния централен район, стратегията за развитие може да бъде обобщена по следния начин:

Териториалното сближаване следва да се разбира като резултат от устойчивото развитие на общия потенциал на региона и потенциала на тези териториални единици, които имат отговорност и капацитет за това.

Увеличаването на конкурентоспособността на региона ще е възможно, ако усилията и инвестициите бъдат съсредоточени върху разгръщането на потенциала на по-големите градове в областта.

Модернизацията на всички видове транспортни мрежи ще подобри достъпа до региона, а също така и неговата свързаност с останалите региони. Опазване и устойчиво използване на природното и културно наследство и природните ресурси ще бъде в основата на развитието на Северен централен район.

Също така ще бъдат прилагани и принципите на трансграничното, междурегионалното и вътрешнорегионалното сътрудничество с цел обмяна на опит между регионите, а също и между населените места в областта. Друга изгода от прилагането на тези видове сътрудничество ще е преодоляването на предизвикателствата, пред които е изправен региона чрез съвместната му работа с граничните райони.

Стратегията за развитие на област Габрово (2005 – 2015 г.) е основен инструмент за формиране на цялостна дългосрочно ориентирана политика за регионално развитие, съобразена с националните, регионалните и общински приоритети.¹⁵

Основните благоприятни страни на географското положение на областта за развитието на икономиката в региона са кръстопътното ѝ местоположение и разположението ѝ в централната част на България, което я определя като главен стратегически транспортен, икономически и културен център на страната. През Шипченски проход минава важен шосеен път за Южна България. Териториалното развитие на областта, приоритетното развитие на определени стопански отрасли, както и демографската структура на региона, са повлияни и в същото време до известна степен са предопределени от неговия климат и релеф.

¹⁵ Областна стратегия за развитие на област Габрово за периода 2005 – 2015 г., с. 5.

Стратегията цели област Габрово да се превърне в регион с ефективна икономика и висок жизнен стандарт, постигнати чрез съхранените и развити традиции, предприемачески дух, природни ресурси и културно-историческо наследство.¹⁶

Областната стратегия за развитие на област Габрово определя 3 стратегически цели за развитието на областта, които са конкретизирани чрез 7 приоритета и 28 специфични цели.¹⁷

Тенденцията за запазване на високите стойности на показателите за развитието на област Габрово както спрямо Северния централен район (СЦР), така и спрямо страната, както и значимия напредък в изпълнението на мерките по стабилизиране на икономиката и постигане на икономически растеж показват, че потенциалът за достигане нивото на развитие на областите с високи икономически показатели до 2013 г. е осъществен в значима степен.

Оценката на приоритетите в рамките на поддържането на балансирано териториално развитие показва, че те са осъществени в значима степен, като по-значително е изпълнението по отношение развитието на екологичната инфраструктура. Като средно ниво на изпълнение могат да бъдат оценени приоритетите, свързани с развитието и модернизацията на базисната инфраструктура и укрепването на административния капацитет и развитие на сътрудничеството.

Изпълнението на мерките по следващата цел, която е повишаване на жизнения стандарт в областта се характеризира със средна степен на постигане, като значима степен на изпълнение имат Специфична цел *"Подобряване качеството на социалните услуги"* и Специфична цел *"Развитие на инфраструктурата в сферата на културата"*.¹⁸

¹⁶ Областна стратегия за развитие на област Габрово за периода 2005 – 2015 г., с. 117.

¹⁷ Пак там, с. 5.

¹⁸ Пак там, с. 8.

Измерването на степента на изпълнение на целите и приоритетите на област Габрово се осъществява на базата на петстепенна скала, в която оценка 1 се поставя при минимална степен на изпълнение, оценка 2 – при частично изпълнение, оценка 3 – при средно изпълнение, оценка 4 – значително изпълнение и оценка 5 – при пълно изпълнение.

Общата оценка от изпълнението на един от най-важните приоритети – повишаване на регионалната конкурентоспособност чрез технологично развитие и иновации е средна, което е едно доста добро постижение за областта. Постигането на високи резултати по отношение на развитието на изследователската и развойна дейност чрез използване на потенциала на ТУ – Габрово, и ИТ фирми се дължи на големите усилия от страна на бизнес сектора за модернизирание на процеса на производство. От голямо значение е и внедряването на нови технологии. ТУ – Габрово, също има голям принос за получаването на тази оценка.

Усилията за развитие на икономиката чрез използване на природните дадености и културно-историческото наследство се увенчават с успех и имат една от най-високите оценки в сравнение с останалите приоритети, тъй като голяма част от средствата са изразходени за съхраняване и оползотворяване на природните дадености на региона, което е една потенциална възможност за привличане на туристическия интерес.

Подобряване на ефективността и конкурентоспособността на селското стопанство в Габровска област и развитие на селските райони е третият приоритет и е частично изпълнен. Той е насочен предимно към по-малките общини, в които икономиката не е толкова развита. За които е характерен бърз темп на намаляване на населението, изградената инфраструктура е в лошо състояние.

Изготвените анализи показват, че основните въпроси, на които трябва да се наблегне и да се планират подходящи мерки през новия програмен период, са:

- намаляването на безработицата, което е проблем за почти всички региони в България;
- подобряването на достъпа до образование и до здравни услуги на населението от малките населени места и труднодостъпните планински райони;
- развитието на нови технологии и осъществяване на иновации при запазване и развитие на традиционна за областта промишленост;
- необходимостта да се използва предимството, че там се намира Техническият университет и да се подобри връзката бизнес сектор висше образование, като по този начин ще се открие възможност пред младото поколение да се реализира на родна почва, а не да търси алтернативи в чужбина;
- развитието на туристически продукт в областта на културния, историческия, селския и природния туризъм като допълващ образа на област Габрово на развит икономически център, осигуряващ високо качество на живот¹⁹;
- голямото значение за просперитета на областта е развитието на селската икономика и дейностите, свързани със селското стопанство, което може да се осъществи чрез използването на целеви субсидии. От своя страна това ще допринесе за повишаването на стойностите на икономическите показатели в Габровска област;
- осигуряването на удобна и бърза връзка на общината с Южна България.²⁰

Заклучение

Значителните трудности в увеличаването на темповете на развитие и подобряването на благосъстоянието на населението в пла-

¹⁹ Областна стратегия за развитие на област Габрово за периода 2005 – 2015 г., с. 29.

²⁰ Пак там.

нинските и полупланинските райони както у нас, така и в различните страни в Европа налага прилагането на специфични подходи и политики на всички нива с цел постигане на максимално добри резултати.

Предвижда се и разработване на специален Закон за планината, в който да бъдат уредени въпросите, свързани с устойчивото развитие и устройството на планинските и полупланинските райони. Съхраняването на околната среда, отчитайки чувствителността на районите и активното участие на местното население в различните части на планинските райони и общини, трябва да се вземат предвид в достатъчна степен.²¹

Независимо от проблемите си планинските райони в България се характеризират в преобладаващата си част с добро екологично състояние и запазен природен ландшафт с изключително богато разнообразие.

Литература

1. Георгиева, Г. "Ефективност на европейското финансиране в българските райони". – В: Годишен алманах. Научни изследвания на докторанти на СА "Д. А. Ценов".

2. Петров, К. "Геоикономически аспекти на развитието на туризма в планинските райони и курорти на България". – В: Геополитика и геостратегия, 2014 г., № 1.

3. Петров, К. "Геоикономическо значение на българските планински проходи". – В: Геополитика и геостратегия, 2010 г., № 1.

4. Петров, К. Проблеми на регионалното развитие в планинските райони на България. Регионите в растеж на България: проблеми и иновативни подходи в обучението на специалисти. Акад. изд. на Аграрния университет, 2015 г.

²¹ Петров, К. Геоикономически аспекти на развитието на туризма в планинските райони и курорти на България. – В: Геополитика и геостратегия, 2014, № 1.

5. Петров, К. Проблемни аспекти на планинските райони в България. – В: Военен журнал, 115, 2008 г., № 4.
6. Атанасова, М. и др. "Развитие на демографските ресурси и работната сила в селските райони". – В: Икономика и управление на селското стопанство. LVI, 2011 г., № 3 – 4.
7. Маламова, Н. Трудовата мотивация на заетите в земеделието от планинските и полупланинските райони. СА "Д. А. Ценов", 2000 г.
8. Илиев, П. "Чуждестранните инвестиции са решаващи за Северен централен район: Подобряването на икономическата активност е от ключово значение за неговото бъдеще". – В: Мениджър, 2004 г., № 12.
9. Патарчанов, П. Пространствена диференциация на планинските райони.
10. Докова, С. "Регионално и пространствено развитие на градовете в Северозападен район, Северен централен район и Южен централен район", Център за регионални изследвания, 2015 г.
11. Яркова, Ю. Планинските райони в Република България – политика, проблеми и възможности за развитие на селското стопанство, 2010 г., № 2.

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА РАЗВИТИЕ НА СЕЛСКИТЕ РАЙОНИ В ЮЖНИЯ ЦЕНТРАЛЕН РАЙОН ЗА ПЛАНИРАНЕ В БЪЛГАРИЯ

*Цвятко Толев,
катедра "Регионално развитие",
Университет за национално и световно стопанство,
магистърска програма "Регионален бизнес и мениджмънт"*

Резюме

Южният централен район е част от района от ниво 1 "Югозападна и Южна централна България". В него се осъществява проекти с важно значение за развитието на селските райони. Районът е изправен пред трудната ситуация на разрешаване на проблемите във вътрешнорегионалните си различия. Глобалната политическа и икономическа обстановка затруднява допълнително ситуацията както в страната, така и в района, но той се справя успешно в изпълнението на някои от стратегиите си.

Ключови думи: район, селски райони, стратегия, развитие, различия

Увод

Селските райони са важна част от България и от ЕС и доизграждат неговата цялост и идентичност. Според стандартно определение повече от 91% от територията на ЕС се състои от "селски райони" и там живее над 56% от населението на Съюза.

В България под "селски район" се разбива всяка община, в която няма населено място с над 30 хил. души. Според тази дефиниция общо 231 общини са определени като такива. Това са 81% от територията на страната, а в тях живее 42% от населението.²²

Таблица 1
Население към 31.12.2015 г. по статистически райони,
възраст, местоживеене и пол

Статистически район	Общо	В градовете	В селата
Общо за страната	7 153 784	5 227 182	1 926 602
Южен централен район	1 436 216	963 187	473 029

Източник: НСИ.

Въпреки недоброто им икономическо състояние и малкото на брой население в тях, селските райони разполагат със значителни природен, човешки, културен и икономически потенциал. Той може да бъде развит и преустроен в полза на тяхното по-нататъшно развитие и подобряване на тяхното благосъстояние.

Изложение

Необходимостта от добра и работеща политика по отношение на селските райони е породена от факта, че те представляват огромна част от територията на ЮЦР и в тях се намира голяма част

²² Богданова, З. Селските райони в България – перспективи и възможности за устойчиво развитие. Научни трудове на русенския университет – 2008, том 47, серия 6.1, с. 1.

от населението на района. Осигуряването на достоен начин на живот и политика на равнопоставяне за всеки член на обществото е причината да се подпомагат тези необлагодетелствани райони.

Селските райони в ЮЦР се характеризират с относително слабо развитие и малък мащаб. Те представляват малки градове и села, както и открити пространства. При осигуряване на обществените услуги, не би могла да се развие мащабна икономика. Селските райони и дейности са отдалечени от центровете на информация, иновация, технологии и финанси. Липсва достъп на бизнеса до специализирани услуги, за да бъде конкурентоспособен и да се развива. За да бъде улеснен, трябва да се достигне определен размер на развитие на транспорта и комуникациите и така да бъде преодолян факторът "разстояние". Друг индикатор за селските райони в ЮЦР и в България като цяло е тяхната насоченост към малко на брой отрасли. Много райони зависят предимно от естествените ресурси – земеделието, дърводобива или рудодобива и др., като в преобладаваща част от тях доминират преработващите предприятия.²³

Тенденциите и целите на програмите за селско развитие са подобряването на начина на живот на жителите на селските райони, осигуряването на достъп до услуги от общ икономически интерес, подпомагането за обновяването на населените места, инвестиции в малките и средно големите градове в селските райони, развитието на туризма на основа на природния и културния потенциал.²⁴

Европейската кохезионна политика през следващия програмен период в нейния териториален аспект е насочена към синхронизиране на националните и регионалните приоритети за постигане на балансирано развитие на територията на регионите, областите и

²³ Маджарова, С., М. Пенева, Е. Патарчева. Селски райони. С., Издателски комплекс – УНСС, с. 50.

²⁴ Регионален план за развитие на Южен централен район за периода 2014 – 2020 г.

общините, продължаване и разширяване на териториалното сближаване, междурегионално, трансгранично и транснационално сътрудничество.

Засиленото внимание върху пространственото измерение на регионалното развитие предполага по-пълно отчитане на спецификите и нуждите на региона и постигане на догонващо средните европейски нива на развитие.²⁵

Проблемите, свързани с развитието на ЮЦР, са свързани и с нецелесъобразното и нерационалното използване на природните ресурси, с което се губят сериозни възможности за финансови печалби. Като цяло населението в тези райони има нисък икономически и социален стандарт на живот, което води и до по-високи загуби и неправилно усвояване на богатата. Голяма част от населението на селските райони в ЮЦР има затруднен достъп до информационни и комуникационни услуги и технологии, което води до допълнително забавяне на растежа. Наблюдава се нарастваща тенденция за вътрешна миграция от типа "село-град", като най-предпочитани са областните и общинските центрове. Това намалява възможностите за развитие поради намаляващия квалифициран човешки капитал.

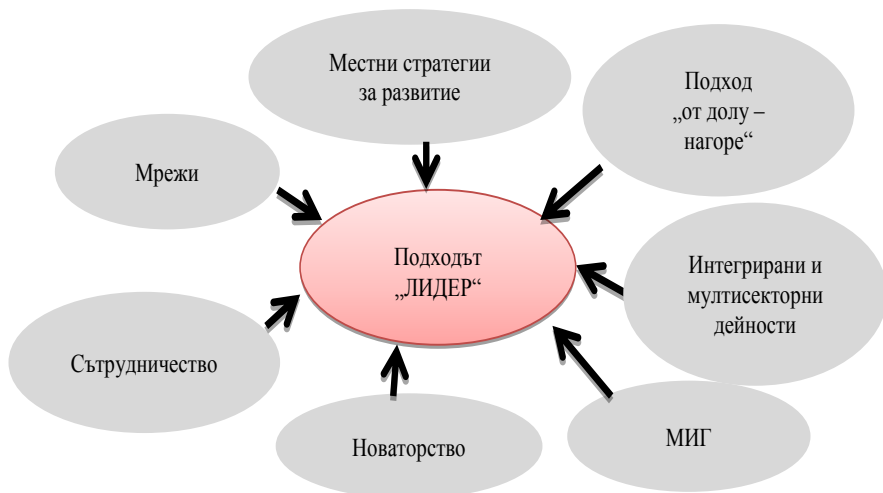
Селските райони в ЮЦР са благоприятствани от страна на климат, почви, и природни ресурси. Разполагат с необходимия капацитет, за да развият своята икономиката в бъдеще. Главни двигатели за икономически растеж могат да бъдат земеделието и животновъдството, поради благоприятните за това условия в района.

Безспорно районът е богат на културно-исторически забележителности, но също така има условия и да развие успешен селски туризъм. Успешно реализираните проекти в селските райони, значително подпомогнаха развитието и модернизацията на земеделието и откриха възможности за по-нататъшен растеж.

²⁵ Министерство на регионалното развитие, Териториално развитие перспективи.

"Лидер" е част от генералната политика за развитие на селските райони на ЕС. Целите на "Лидер" съответстват на целите на общата политика на ЕС за развитие на селските райони. Променящата се Обща селскостопанска политика (ОСП) взема под внимание разнообразието на селските райони и местности, богатите местни идентичности и нарастващото значение, което обществото отдава на високото качество на околната среда. Тези характеристики се смятат за основни предимства на селските райони на ЕС. Наименованието "Лидер" произтича от абревиатурата LEADER, което означава "връзки между дейностите за развитие на икономиката в селските райони". Ако анализираме самото име, то показва, че това е подход за мобилизиране на местните общности, който цели да създаде взаимнообвързаност на дейностите в селските райони, подчинена на единна логика и съобразена с местните особености на дадена територия.

Подходът Лидер се характеризира със седем уникални характеристики, които най-ясно очертават неговата същност:

Селското развитие преди всичко трябва да се разбира като развитие на селската икономика, което ще доведе до крайния продукт в процеса на развитието – човешкото благосъстояние.²⁶

Програма за развитие на селските райони

По данни на управляващия орган на "Програмата за развитие на селските райони 2007 – 2013 г." към месец март 2015 г. по направление насърчаване на туристическите дейности в ЮЦР се изпълняват 49 проекта на обща стойност 15 437 124,2 лв.

С реализацията на проектите се подобрява туристическата инфраструктура, разнообразяват се атракциите и съоръженията за посетителите в селските райони. Насърчава се развитието на интегриран селски туризъм, който спомага за по-голяма заетост на населението, а оттам и за растеж на доходите в селските райони.

Съществуващите в ЮЦР природни и антропогенни зони и фактори – реки и язовири, пещери, природни местности, религиозно-културни обекти, населени места с етнографско значение, недвижими културни ценности и обекти с археологическа стойност биха могли да се използват по-пълноценно за разнообразяване на туристическия продукт и за увеличаване на приходите и целогодишна заетост в повече части от територията на района. Аграрният потенциал на района е решаващ фактор за развитие и диверсификация на туризма.²⁷

Според справка на управляващия орган на "Програмата за развитие на селските райони 2007 – 2013 г." към м. март 2015 г. в ЮЦР в процес на изпълнение са 34 проекта, свързани с изгражда-

²⁶ Маджарова, С., М. Пенева, Е. Патарчева. Селски райони. С., Издателски комплекс – УНСС, с. 110.

²⁷ Годишен доклад за наблюдение изпълнението на Регионалния план за развитие на Южния централен район (2014 – 2020 г.) за 2014 г.

нето и развитието на водоснабдителната и канализационната инфраструктура. Общата им стойност е 125 276 773,27 лв.

Целта на проектите е чрез реализацията им да се подобрят условията на живот в селските райони в Южен централен район чрез подобряване на достъпа до качествена водоснабдителна и канализационна инфраструктура.

Чрез реализацията на проектите се осигурява подходяща и рентабилна социална инфраструктура, подобрява се достъпът на населението в Южния централен район до социални услуги, създават се условия за повишаване на качеството на живот на социално уязвимите жители на района. Изпълняваните дейности, целящи деинституционализация и предоставяне на качествени социални услуги в общностите, ще спомогне за намаляване на вътрешнорегионалните различия²⁸.

По "Програмата за развитие на селските райони 2007 – 2013" във връзка с индикатора "Изградени и реконструирани обекти на инфраструктурата за професионален спорт и спорт в свободното време" са изпълнени 2 проекта на обща стойност 9 042 465 лв.

По данни на управляващия орган на "Програма за развитие на селските райони 2007 – 2013 г." към м. ноември 2014 г. на територията на Южния централен район са реализирани общо 1774 проекта на обща стойност 215 834 224 лв.

По данни, свързани с осигуряването на основни услуги за населението и икономиката в селските райони относно развитието на транспортната инфраструктура, към м. март 2015 г. в ЮЦР в процес на изпълнение са 33 проекта на обща стойност 156 239 903,69 лв.

Изграждането на техническа инфраструктура, подобряването на жизнената среда и осигуряването на по-добра достъпност до селските райони ще подобри тяхната инвестиционна привлекателност. Обезлюдяването на селските райони може да бъде намалено чрез

²⁸ Годишен доклад за наблюдение изпълнението на Регионалния план за развитие на Южния централен район (2014 – 2020 г.) за 2014 г.

подобряване на конкурентоспособността им и преодоляване на зависимостта от аграрния сектор.

С реализацията на проекти по тези мерки се рехабилитират уличната мрежа, тротоарите, площадите и зелените площи в населените места, което подобрява качеството на живот и средата в селските райони. Подобрява се достъпът на населението до културни услуги чрез изграждане на културни центрове и ремонт и рехабилитация на народни читалища. Изградени са нови и са ремонтирани стари спортни площадки и съоръжения за спорт с цел създаване на условия за занимания и спорт на населението и утвърждаване на здравословен начин на живот.²⁹

Заключение

Ускорените темпове на стопанско развитие на света след втората половина на XX век поставят пред икономиката и управлението необходимостта от преоценка и решаване с нов подход и с нови средства на проблемите, породени от глобализираното развитие на света, по отношение на териториалната организация на глобално, националното и регионалното стопанство.³⁰

В условията на глобализация и непрекъснато протичащи промени в селската икономика анализът и изследването и са изключително важни оценката на общото състояние на селския район, формирането на стратегически насоки за неговото развитие и интегрирането на предимствата му в общата концепция за устойчив напредък на обществото.³¹

²⁹ Годишен доклад за наблюдение изпълнението на Регионалния план за развитие на Южния централен район (2014 – 2020 г.) за 2014 г.

³⁰ Докова, С., К. Петров. Геоикономика и регионално развитие. С., УИ "Стопанство", с. 11.

³¹ Маджарова, С., М. Пенева, Е. Патарчева. Селски райони. С., Издателски комплекс – УНСС, с. 89.

Районите, в които е концентрирана най-плодородната селскостопанска земя, ще доминират в бъдеще.³²

За намаляване на вътрешнорегионалните неравенства е необходимо целенасочено да се стимулира развитието на населените места и да се противодейства на тенденциите за социален и икономически спад и обезлюдяване им.

За решаване на проблемите в селските райони в ЮЦР е необходимо повишаване на конкурентоспособността на селскостопанския сектор, включително насърчаване на научноизследователската дейност, иновациите и енергоефективните решения – модернизиране на стопанствата, подобряване на инфраструктурата, свързана със селското стопанство и професионално обучение и информационни дейности за заетите в селското стопанство.

Подобряване на основната инфраструктура, обновяване и развитие на населените места ще осигури основни услуги за населението и икономиката. Необходими са иновации в сферата на транспортната, образователната и социалната инфраструктура. За постигане на по-добри темпове на растеж е необходимо целенасочено подпомагане в сферата на модернизация и достъпа на информационни услуги, както и развиването на селския туризъм. За постигането на конкурентоспособност е необходимо да се насочат финансови средства в повишаване качеството на човешкия капитал като по-добро образование, здравеопазване, повече места за отдих, социализация и повече културни мероприятия.

Важно за селските райони е разработването на стратегии за местно развитие – подход "Лидер". Въпреки възможностите си, те на този етап все още не са постигнали достатъчно добри резултати, но вратите пред тях са отворени и разполагат с достатъчен капацитет, за да продължи в положителна посока тяхното развитие.

³² Катранджиев, В. Национална доктрина за развитието на транспорта на Република България. – В: www.expert.bdd.com, издание на БДД, 2001.

Литература

1. Богданова, З. "Селските райони в България – Перспективи и възможности за устойчиво развитие". Научни трудове на русенския университет – 2008. Том 47, серия 6.1.
2. Годишен доклад за наблюдение изпълнението на Регионалния план за развитие на Южен централен район (2014 – 2020 г.) за 2014 г.
3. Докова, С., К. Петров. Геоикономика и регионално развитие. С., УИ "Стопанство".
4. Катранджиев, В. Национална доктрина за развитието на транспорта на Република България. – В: www.expert.bdd.com, издание на БДД, 2001 г.
5. Маджарова, С., Пенева, М., Е. Патарчева. Селски райони. С., ИК – УНСС, с. 50.
6. НСИ.
7. Подходът "Лидер" – основно ръководство, с. 3.
8. Регионален план за развитие на Южен централен район за периода 2014 – 2020 г.

БЕДНОСТТА В БЪЛГАРИЯ В РАЗЛИЧНИ РЕГИОНИ

*Ивелина Георгиева, Теодора Пчелина,
катедра "Регионално развитие",
Университет за национално и световно стопанство,
бакалавърска програма "Регионално развитие"*

Резюме

България продължава да е сред страните от Европейския съюз с най-слаб резултат според Индекса за социална справедливост и спешно се нуждае от реформи. От общо 28 държави тя е на 26-о място, а в четири от шестте критерия на индекса неизменно – сред четирите страни с най-слаб резултат и заема (което е най-тревожно) последното място както по предотвратяване на бедността³³, така и по намаляване на социалното неравенство и дискриминацията.

Ключови думи: бедност, регион, статистика

Увод

В днешно време бедността се среща по целия свят. Бедността може да бъде разглеждана в няколко аспекта като икономическа бедност за цялата страна и бедност, обхващаща само районите. През последните години се забелязва повишаване на бедността в

³³ С бедност се обозначава състояние на липса или намаляване на благосъстоянието на отделен индивид, група индивиди или общества за даден период или трайно, исторически или в настоящето.

България. Наблюдава се най-голяма бедност в Северозападния район. Причините, поради която се изразява бедността в този район, са, че няма къде да се работи, заплатите са много ниски. Ето защо хората да заминават в други държави или в някои от големите градове в България (София, Стара Загора, Пловдив, Бургас). В тези градове има добре развита икономика и се намират работни места. България е страна с недобре развити: икономика останалите сектори. Това довежда до криза за цялата страна и бедност на цялото население. България е една от страните в Европейския съюз с най-висок процент на бедност на населението. Други статистически данни показват, че в някои области в страната има високи нива на работещи, и по нисък дял на безработица и също така се наблюдава проценти от населението, което спадат към относителния дял на бедността. Относителният дял на бедността в отделните области се определя от размера на социалните помощи, пенсиите, работната заплата на работещите и от различните видове социални помощи. Различията за бедност в районите в България се определя и от благосъстоянието на домакинствата в дадения район.

Изложение

В България състоянието на бедност може да бъде с временен, епизодичен или траен характер:

- във временно състояние на бедност и материално затруднение могат да изпаднат хора с влошено здравословно състояние;
- продължителната нетрудоспособност и липсата на постоянен доход са причини за изпадане в състояние на трайна бедност.

У нас за бедни се приемат хората, които:

- нямат достатъчно доходи, за да задоволят основни материални потребности (храна, облекло, жилища и т.н.);
- нямат възможности за личностно развитие и избор за подобряване на жизнения стандарт.

Ниската степен на образование и липсата на работа поставят хората в по-голям риск от бедност. В същото време на фона на растяща икономика и намаляваща безработица линията на бедност се понижава, а броят на хората, живеещи под този праг, расте. Той се понижава до 308 лв. през 2016 г.³⁴ От това би трябвало да следва, че по-малко хора ще попаднат под по-ниския праг спрямо предходната година, особено предвид положителните тенденции в икономиката.

Обособяването на икономическите центрове в страната е изключително ценно за разбирането на регионалните различия и бедността по региони.³⁵ В случая под икономически центрове разбираме областите, които генерират голяма част от доходите в обществото. Разглеждаме доходите за областта като съвкупност, а не на човек от населението, тъй като целта е не да се сравнят средните доходи по области, а да обособят тези области, в които се образува основната част от дохода в обществото. За целта използваме статистиката на НСИ за доходите на домакинствата и съответно за населението в отделните области. Според тези данни в страната се генерират доходи за близо 35 млрд. лв. през 2014 г., а регионалната разбивка показва тежестта на всяка област. В София се генерират над 9 млрд. лв. доходи. Следват други два големи центъра – областите Пловдив и Варна – със съответно 3 млрд. лв. и 2,4 млрд. лв. На следващо място са областите Бургас и Стара Загора със съответно 1,7 и 1,6 млрд. лв. Това са, условно казано, икономическите центрове по тежест на доходите, обособени в три групи. Като второстепенни центрове може да обособим други 7 области, които генерират между 900 млн. лв. и 1,3 млн. лв. доходи на област. Всички останали 16 области остават назад.

С цялата условност на това деление графичното представяне на тези групи области обяснява част от регионалните различия, осо-

³⁴ Вж. Данни на Националния статистически институт (НСИ).

³⁵ Вж. Регион най-често е географско понятие, което се използва по различни начини между различните клонове на географията.

бено тези между Северна и Южна България. Четири от петте икономически центъра се намират на юг, по протежението на завършена магистрала, тоест имат много добра комуникация помежду им. На север единственият икономически център е Варна, който, макар и силен (най-малкото поради географското си положение), не може да окаже осезаем ефект за голяма част от северните области. Повечето от по-малките икономически центрове се явяват нещо като периферни на водещите области в Южна България. На север правят впечатление трите по-малки и съседни икономически центрове (Плевен, Велико Търново и Русе), които към момента се нареждат сред второстепенните центрове, но най-вероятно именно в тяхното по-нататъшно развитие се крие потенциал за по-бързи темпове на растеж на Северна България.

Динамика на доходите³⁶ – регионален поглед Данните за промяната на нивото на средния доход на глава от населението в българските области също показва преимуществото на икономическите центрове.

Предвид бързо подобряващата се ситуация на пазара на труда в областите София (столица), Варна и Стара Загора през 2018 г. можем да очакваме тази разлика да се увеличи, заради допълнителните доходи от работна заплата в домакинските бюджети. Поинтересното е как стоят нещата в другите два основни икономически центъра – областите Пловдив и Бургас. Област Бургас успява да поддържа сравнително висок за страната темп на нарастване на доходите – 192%, което постепенно ѝ позволява да подобри представянето си спрямо другите области. През 2001 г. Бургас се нарежда на 21-во място от 28-те области по средно ниво на доходите, докато през 2014 г. вече заема 14-то място. Нарастващата заетост, подобряващата се инфраструктура, високото усвояване на европейски фондове и нарастващите чуждестранни инвестиции

³⁶ Вж. Пари, материални ценности и др., които някой получава за своята дейност или от своя имот за определен период от време. Месечен доход. Годишен доход. Национален доход.

предполагат по-бързо покачване на доходите спрямо страната. Всичко това, наред с положителните демографски тенденции³⁷ по отношение на механичния прираст на населението, предопределя мястото на Бургас сред основните икономически центрове в страната. Област Пловдив от своя страна регистрира много висок ръст на доходите. Пловдив вече се намира на 9-то място от 28-те области в страната. Подобно на област Бургас бързо нарастващите средни доходи и положителния механичен прираст през годините, предполагат утвърждаването на Пловдив като инвестиционен и икономически център. Прави впечатление, че в страната има цели 18 области, в които не само средногодишният доход на населението е по-нисък от средния за страната, но и темпът на неговото нарастване изостава. Тази динамика създава предпоставки за понататъшно увеличение на "пропастта" между икономическите центрове и периферията. В най-долния ляв край на разпределението са областите Силистра и Пазарджик, но в тежко състояние са също така и Кърджали, Кюстендил, Ловеч, Разград и много други.

Регионални демографски процеси. Откритите тук икономически центрове се потвърждават и от статистиката за механичното движение на населението, която показва изселванията и заселванията по области. Тук се абстрахираме от застаряването на населението и т.нар. естествен прираст, като разглеждаме демографските процеси, които са резултат от решенията на хората да напуснат или да се заселят в някоя област. Обоснованото предположение е, че това решение е до голяма степен провокирано от икономически и социални съображения и най-вече търсене на по-добри възможности за образование, работа и в крайна сметка – по-високи доходи. Ако разгледаме дългосрочните процеси, то средногодишно за последните десет години положителен механичен прираст се наблюдава единствено в областите София (столица), Варна, Бургас и Пловдив. Област Стара Загора също през повечето години успява да регистрира положителен механичен прираст. Именно това са

³⁷ Вж. Насока в развитието на нещо; склонност, стремление, тежнение.

и явно открояващите се икономически центрове спрямо тежестта на доходите на областно ниво. В същото време десетте области, които губят най-голяма част от населението си поради отрицателен механичен прираст, са Силистра, Монтана, Ловеч, Търговище, Сливен, Враца, Ямбол, Видин, Разград и Смолян.

Данните за механичното движение на населението потвърждават откритите икономически центрове. Регионалните изследвания на ИПИ нееднократно подчертават водещата роля на икономическите и социалните подбуди за движението на населението между областите. С други думи, механичното движение на населението е директно обвързано с факторите за бедност – образование, заетост и доходи. Като прибавим към това и обективно по-ниските нива на бедност в големите градове спрямо малките населени места, то динамичните демографски процеси и наличието на няколко икономически центрове в страната се превръщат във важна отправна точка за разбиране на регионалната бедност.

Регионални центрове³⁸ спрямо заетостта, за да се добие по-ясна представа за икономическите центрове в отделните статистически райони, могат да се разгледат и данните за заетостта. В три от шестте района има отчетлив лидер сред областите по отношение на заетостта – това са Югозападният (67% от заетите са в столицата София), Североизточният (55% от заетите са в област Варна) и Южният централен район (48% от заетите са в област Пловдив). В другите райони се наблюдава или липсата на категоричен лидер, или появата на нов такъв в последните няколко години. В Северозападния район устойчиво лидер е област Плевен с около 36% от заетите в района, като този процент се покачва през годините, но все още е далеч от дадените категорични примери. В Северния централен район и в Югоизточния район имаме промяна през

³⁸ Georgi Nikolov & Elka Vasileva, 2018. "Improvement of the Economic Development Policies in the Regions," Regional Economy and Sustainable Development, Conference Proceedings 2017, Research Institute, University of Economics – Varna, issue 1, pages 78 – 85, March.

последните години и появата на нови лидери. В Северния централен район област Велико Търново постепенно измества област Русе, като тенденцията е разликата помежду им да се задълбочи. Такива процеси се наблюдават и в Югоизточния район, където област Бургас устойчиво се отдалечава от област Стара Загора.

Последните два примера са интересни именно заради постепенното оформяне на водещ пазар на труда в района. Размяната на местата на Велико Търново и Русе заслужава внимание, тъй като именно в Северния централен район има потенциал, в т.ч. образователен, за утвърждаване на нов икономически център. Географската близост на област Плевен също загатва за това. Чувствително се задълбочава и разликата като тежест на пазара на труда в областите Бургас и Стара Загора, като тук демографските тенденции са силно в полза на област Бургас. Етническата принадлежност не е ключов фактор за работещите в България. Българите с начално образование 65,4% са бедни, а 34,6% не са. Българите с основно образование 26,4% са бедни, със средно – 9,6%. Докато с висше застрашените от бедност или бедни са само 2,5%. Турците в България се движат наравно с нас от гледна точка на образовани и заети лица. Докато при ромите има значителна разлика с начално образование: 78,5% са бедни, с основно – 51,4%, със средно – 35,7%. И имат 100% заетост на ромите, завършили висше образование.

Регионалните данни за относителния дял на бедното население са доста волатилни³⁹ през годините, поради което трябва да бъдат използвани внимателно. Един от най-добрите показатели за нивото на доходите⁴⁰ в отделните области е т.нар. медианен доход, който разделя домакинствата на две: половината получават над този до-

³⁹ Измерител на промяната на цените на финансов инструмент за даден период от време. Изчислява се най-често като от стандартно отклонение на процентното изменение на цената или чрез осредняване на ценовите диапазони.

⁴⁰ Вж. Ниво на дохода в едно общество, което разделя лицата или домакинствата в него на две части – половината получават по-висок доход, а другата половина – по-нисък.

ход, а другата половина – под него. Именно на база този доход се изчисляват и линиите на бедност, като класическата и най-често използвана такава е равна на 60% от медианния доход. Този доход е добър показател, тъй като най-точно отразява състоянието на местната "средна класа", без да се влияе от никакви крайности – например голямо изкривяване в горната част на доходното разпределение. Данните за медианния доход по области потвърждават наблюденията ни, че регионалните различия до голяма степен се обясняват от икономическите центрове. В десетте области с най-висок медианен доход влизат петте основни икономически центъра (София, Варна, Бургас, Пловдив, Стара Загора), две области (Перник и Добрич), прилежащи до основни икономически центрове (София и Варна), и две от областите, които определихме като второстепенни икономически центрове (Русе и Благоевград). Изключение тук прави единствено област Силистра, за която се отчита сравнително висок медианен доход, но тук трябва да отбележим, че това е една от най-малките области, което предполага възможни проблеми с големината на извадката за регионалните данни за бедността. С други думи, вероятността за проблем с данните тук е голяма. На дъното са именно областите, които не са икономически центрове и не са в съседство с големите такива като Кърджали, Ловеч, Търговище, Видин, Смолян и Враца. Единствено област Пазарджик, която е на дъното, се нарежда по-високо в картата на икономическите центрове според съвкупния доход, но причината за това е по-скоро фактът, че Пазарджик е една от областите с най-голям брой на населението, тоест там има много хора и ниски доходи.

Данните за медианния доход по райони също потвърждава тези наблюдения. Югозападният район, който е силно доминиран от столицата, се различава чувствително от останалите с много по-висок медианен доход и съответно по-висока линия на бедност. Най-ниският медианен доход е в Северозападния район, където на практика няма нито един дори второстепенен иконо-

мически център. Югоизточният и Североизточният район регистрират сходни нива на медианен доход, като и двата са силно доминирани от големите си центрове – Бургас и Стара Загора на юг и Варна на север. По-интересно е развитието на Южния централен район и Северния централен район. Въпреки присъствието на област Пловдив в Южния централен район, той не се представя толкова добре. Това е така заради присъствието на няколко по-слаборазвити области, както и заради тежестта на Пазарджик, където уточнихме наличието на много хора с ниски доходи.

Бедност по райони Разглеждането на бедността по области или райони се базира на медианния доход за всяка една област/район. По този начин показателят на практика разкрива относителната бедност в рамките на областта/района и няма пряко отношение към сравненията за страната. Той обаче позволява да се вникне по-дълбоко в проблемите на регионалното ниво. В случая ще използваме данните за шестте района на страната, тъй като тези на областно ниво са силно променливи през годините и крият някои рискове от гледна точка на тяхната точност. На пръв поглед прави впечатление, че регионите на север като цяло са с по-ниски нива на относителна бедност, което е донякъде изненадващо на фона на данните за икономическите центрове, които са разположени предимно в южната част на страната. По-детайлният поглед обаче дава обяснение. Ако разгледаме данните за относителната бедност по райони преди каквито и да е било трансфери (пенсионни и социални), то нещата си идват на мястото. Най-ниски нива на относителна бедност преди трансферите се наблюдават в Югозападния и Югоизточния райони, като след тях се нарежда Североизточният район. Това са и трите района с най-високи нива на медианния доход, както и с наличие на силни икономически центрове. Южният централен район се представя най-слабо по отношение на относителната бедност преди (а и след) трансферите, но това е и районът с най-нисък медианен доход. Област Пазарджик например е областта с най-нисък медианен доход в страната и в същото време

ме – с най-високи нива на относителна бедност спрямо този медианен доход. Ефектът на пенсионните плащания върху относителната бедност е най-силен в Северния централен район, докато в трите района с най-ниска относителна бедност преди трансферите – Североизточен, Югоизточен и Югозападен – е чувствително по-нисък. Това означава, че вътрешните пенсионни трансфери в страната оказват най-голям ефект именно в най-проблемните от гледна точка на бедността райони. Тези пенсионни трансфери следват и демографските процеси, като е нормално да са насочени в по-голяма степен към райони с високи нива на възрастова зависимост. Ефектът на социалните плащания също е по-голям на север, като най-сериозен е в Северозападния район. Интересно е, че отчетливо най-нисък е ефектът на социалните плащания в Югоизточния район, а не в Югозападния, където нивата на бедност преди трансферите са най-ниски. Разбивката по области показва, че социалните трансфери оказват немалък ефект и в столицата София, въпреки отчетливо по-високите доходи. Общото наблюдение е, че подобрите данни за относителната бедност на север са до голяма степен провокирани от трансферите – пенсионни и социални, както и от относително по-ниските доходи. Северозападният и Северният централен район са в най-голяма степен повлияни от това преразпределение, като тук трябва да имаме предвид и факта, че в периоди на икономически спад относителният ефект на макроикономическите процеси върху доходите на домакинствата в тези райони е по-нисък, тъй като голяма част от тях се формират от пенсии, чието получаване не е директно обвързано със състоянието на пазара на труда. Пенсионната система оказва най-голям ефект в Северния централен район поради големия дял на възрастното население, докато социалната система оказва най-голям ефект в Северозападния район поради зависимостта на голяма част от населението му от такива плащания. В същото време изпреварващият ръст на заплатите спрямо пенсиите и демографските процеси в страната (и в Северозападния, и в Северния централен ра-

йон в частност), залагат предпоставки за по-нататъшно разтваряне на ножицата на доходите. Въпреки че доходите от заетост растат, фактът, че все по-малък брой работещи издържат все по-голям брой пенсионери, не позволява на пенсионните плащания да поддържат този темп на растеж.

Някои наблюдения и изводи. Изследванията на кривата на доходите и регионалните различия показват основните фактори за попадане в риск от бедност – образованието, икономическата активност и населеното място. Направеният тук регионален преглед показва, че постепенното утвърждаване на икономическите центрове в страната може до голяма степен да обясни регионалните проявления на бедността. Обособяването на пет основни икономически центъра предопределя областните данни за доходите – отдалечеността от въпросните центрове води до чувствително по-ниски нива на доходите.

Липсата на големи икономически центрове на север (с изключение на Варна) обяснява по-ниската икономическа активност в Северозападния и Северния централен район. Именно в тези райони е най-осезаем ефектът на социалните трансфери – пенсии и социални плащания, които, макар да свиват относителната бедност в рамките на района, не могат да компенсират липсата на трудови доходи и съответно изоставането спрямо по-развитите райони на страната. Разбивката на районните пазари на труда показва някои интересни развития. Във всеки един район на практика се засилва ролята на икономическия център – традиционно за столицата София, Варна и Пловдив, а в последните години и утвърждаването на Бургас. Динамиката на пазара на труда в Северозападния и Северния централен район насочват вниманието към Плевен и Велико Търново, които постепенно се открояват и играят все по-голяма роля, макар и все още далеч от водещите икономически центрове в страната. Изводите по отношение на публичните политики следва да са именно в посока на създаване на условия и стимули за утвърждаване на икономическите центрове, в т.ч. по-силни такива на

север. Ключови за това са процесите по финансова децентрализация, които да целят обвързване на икономическата активност в регионите със състоянието на местните бюджети, както и съвместната работа на местните власти за открояването на инвестиционни дестинации, които излизат извън рамките на строгото административно-териториалното деление в страната.

Заклучение

Методите за изчисляване на линията на бедност в една страна са няколко, но в България е прието да се използва спрямо доходите в обществото. Прагът се определя като 60% от "медианния еквивалентен разполагаем доход" според методологията на НСИ. За разлика от средния доход в страната медианният разделя хората на две равни части, като половината получават сума над медианната, а останалите – под нея.

Положението в България се влошава с всяка изминала година. Имаме липса на кадри в медицината и други среди. До голяма степен образованите кадри, а дори и тези само със средно образование бягат извън България, за да търсят по-добро заплащане и по-добър начин на живот. България става не само бедна държава, но и пуста от гледна точка на потенциална и способна работна ръка.

Литература

1. Nikolov, Georgi & Elka Vasileva, 2018. "Improvement of the Economic Development Policies in the Regions," Regional Economy and Sustainable Development, Conference Proceedings 2017, Research Institute, University of Economics – Varna, issue 1, pages 78 – 85, March.
2. nsi.bg
3. capital.bg

ЕВРОПЕЙСКИТЕ СТРУКТУРНИ И ИНВЕСТИЦИОННИ ФОНДОВЕ И ВЛИЯНИЕТО ИМ ВЪРХУ РЕГИОНАЛНОТО РАЗВИТИЕ НА БЪЛГАРИЯ

*Радослав Костев,
катедра "Регионално развитие",
Университет за национално и световно стопанство,
магистърска програма "Регионално развитие"*

Резюме

Чрез структурните фондове Европейският съюз осъществява (финансира) своята регионална политика. Те оказват голямо влияние върху икономическото и регионалното развитие на общността като цяло. За България те са от изключителна важност за догонване на останалите страни членки и повишаване на благосъстоянието и жизненото равнище на населението. Целта на настоящия доклад е да оцени ефективността и влиянието на европейските структурни фондове върху регионалното развитие на България. За постигането на тази цел са използвани следните задачи: да се разгледат Европейските структурни и инвестиционни фондове; да се разгледа регионалната политика на Европейския съюз и ефектите ѝ върху България; да се дадат препоръки за по-ефективното управление на средствата от европейските фондове.

Ключови думи: европейски структурни фондове, регионално развитие, програми, инвестиции

Увод

Вече повече от 10 години като пълноправен член на Европейския съюз България следва начертания път на растеж и просперитет на Европа. Като част от европейското "семейство" за България се разкриват много възможности, но максималната изгода зависи изцяло от нашата страна. Следвайки общата посока на развитие чрез единната политика, държавите членки създават и се придържат към ценности, приети за общи за общността. Членството в този съюз ни предоставя: свободно движение на хора, стоки/услуги и капитали; нарастващ вътрешен пазар; нарастване на инвестициите; стабилност; демокрация; сигурност и просперитет.

Европейската комисия е създавала редица правила и процедури, регламентиращи предоставянето на безвъзмездни финансови средства и опазване на интересите на Общността. Отговорност на всяка държава членка е да въведе такива системи за управление и контрол, които да гарантират защита на финансовите интереси на Европейската общност.

Избраната тема е изключително важна и актуална, тъй като България е част от Европейския съюз и като член на тази общност може и трябва да се възползва от предоставяната безвъзмездна финансова помощ, предоставяна на страните членки, с цел подобряване на икономическото състояние на страната.

За страната ни темата е актуална още от 1990 г. и най-вече след присъединяването на страна ни към Европейския съюз през 2007 г. За периода преди присъединяване на страната ни към общността България получава стотици милиони евро от предприемачески инструменти, както и средства по програма ФАР в помощ на страните от Централна и Източна Европа за преодоляване на периода на фундаменталния икономически и социален преход на политически промени.

Изложение

Регионална политика на Европейския съюз

Регионалната европейска политика се характеризира със своята солидарност. Тя изразходва повече от една трета от бюджета на Европейския съюз за намаляване на разликите в развитието на регионите и неравенството в благосъстоянието на гражданите. Посредством тази политика Съюзът се стреми да подпомогне: навакването на изоставашите региони; преструктурирането на промишлените зони, изпаднали в криза; икономическата диверсификация на селските райони със западащо селскостопанско производство; обновяването и даването на нов живот на западащите градски квартали. Основната грижа на тази политика е създаването на работни места. Нейната цел е укрепване на икономическото, социалното и териториалното "сближаване" на Съюза.

Регионалната политика има голямо въздействие в много области. Нейните инвестиции помагат за изпълнението на много от целите на политиката на ЕС и допълват политиките на ЕС като например тези в областта на образованието, заетостта, енергетиката, околната среда, единния пазар, научните изследвания и иновациите.

Същност на европейските структурни фондове

Общността цели намаляване на различията в равнищата на развитие на различните региони и на изостаналостта на най-малко облагодетелстваните региони или острови, включително и селски райони. Това налага прилагането на регионална политика на Общността, която е израз на солидарността между отделните държави членки. ЕС участва не само като отделя средства за реализирането на тази политика, но и като чрез нея налага своите идеи за комплексно развитие, планирано на местно ниво. Едно от средствата за преодоляване на исторически и социално-икономически предо-

пределената дистанция между развитието на отделните страни са структурните фондове. Те са специфичен финансов инструмент на регионалната политика на Общността за поддържане на икономическа стабилност и сближаване на равнищата на социално-икономическо развитие чрез подкрепа на региони със забавено развитие, повишаване на заетостта, усъвършенстване на човешките ресурси и опазването на околната среда.⁴¹

Структурните фондове показва недвусмислено, че те:

а) са израз и носител на солидарния подход в развитието на Европейската общност;

б) изпълняват икономическа, социална, образователно-културна, изравнителна и другите функции;

в) са насочени за акумулирането на средства и в тяхното конкретно използване с оглед решаването на приоритетни задачи;

г) подпомагат трансрегионалните процеси, урбанистичните инициативи и тушират различните форми на дискриминация;

д) създават предприемчивост и иновативност с оглед глобалните тенденции на съвременното информационно общество.

В най-общи линии те са израз на формиране и реализиране на единна социална и икономическа политика във всички държави на Общността като цяло.

Европейските структурни фондове са насочени към допълващи се политически цели и тяхното управление се споделя от държавите членки и Комисията. Те са основният източник на инвестиции на равнището на ЕС, подпомагащи държавите членки да възобновят и да повишат растежа и да гарантират възстановяване, съпроводено с ръст на заетостта, като същевременно осигурят устойчиво развитие в съответствие с целите на стратегията "Европа 2020".⁴²

Фондовете изпълняват основна роля за подпомагане на мерките, набелязани в специфичните препоръки за отделните държави за осъществяване на необходимите структурни промени и за прео-

⁴¹ Петров, К. Регионална политика на ЕС и България.

⁴² Петров К. Управление на фондовете на ЕС.

доляване на пропуските във връзка с водещите цели на стратегията "Европа 2020". По-специално в годишния обзор на растежа за 2012 г. Комисията подчерта, че държавите членки следва да поставят на преден план разходите за насърчаване на растежа, например разходи за образование, научноизследователска дейност, иновации и енергетика, и да гарантират ефикасността им. Специално внимание следва да се отдели и за поддържане или увеличаване на обхвата и ефективността на услугите за заетост и активните политики на пазара на труда със специална насоченост към младежката безработица, както и за улесняване на достъпа на малки и средни предприятия (МСП) до финансиране.⁴³

За да се постигнат целите на общността и да се отговори на различните потребности за развитие във всички региони на Европейския съюз, за политиката на сближаване за периода 2014 – 2020 г. са предвидени 351,8 млрд. EUR, или почти една трета от общия бюджет на съюза. Регионалната политика се изпълнява и финансира чрез три основни фонда: Европейски фонд за регионално развитие (ЕФРР); Кохезионния фонд (КФ) и Европейския социален фонд (ЕСФ). Заедно с Европейския земеделски фонд за развитие на селските райони (ЕЗФРСР) и Европейския фонд за морско дело и рибарство (ЕФМДР) те съставляват европейските структурни и инвестиционни фондове (ЕСИФ). Те са инструмент за въздействие чрез отделни програми, които имат определен бюджет за осъществяване на проекти и дейности в националните държави посредством междинни звена за управление на средствата, бенефициенти, икономически лица, страните и хората. Структурните фондове отговарят на виждането за свободно движение на хора, стоки/услуги и капитали. Те са свързани чрез трите принци-

⁴³ Вж. Танаков, Н. Характеризиране на релацията клъстер-регион. Сборник с доклади от научна конференция. Научноизследователски институт при Икономически университет – Варна, 17 ноември 2017 г. изд. Научноизследователски институт при Икономически университет – Варна, 17 ноември 2017 г., с. 370 – 378.

па: субсидиарност, кохезия и конвергенция, включително постигане на цели чрез изпълнение на мерки и оси по тях.

Дейностите, които могат да се финансират от ЕСИФ, се определят чрез преговори между държавите членки и Европейската комисия. Приоритетите се определят в националните или регионалните многогодишни програми. На практика държавите членки могат да изберат да наблегнат на различни дейности в различни региони на ЕС; затова допустимостта зависи от обхвата на програмата във всеки регион или държава.

За да се намалят различията между нивата на развитие на различните страни, финансирането по линия на политиката на сближаване е насочено към най-бедните региони и държави членки.

Европейски фонд за регионално развитие – ЕФРР

ЕФРР е създаден през 1975 г. Фондът е най-важният инструмент за провеждането на общата "регионална политика", чиято цел е да допринесе за намаляване на различията между регионите в Общността. Фондът се прилага главно в национални програми за стимулиране на развитието чрез безвъзмездни субсидии. Също така и при финансирането на: производствени инвестиции; създаване или модернизиране на инфраструктури, които допринасят за приспособяването на съответните региони; инвестиции за създаване на работни места, проекти за местно развитие и подкрепа на малки фирми; мерки, насочени към експлоатиране на потенциала на вътрешно регионалното развитие; инвестиции в областта на образованието и здравеопазването в регионите, като и за граничните райони на държавите членки, туризъм, урбанистично развитие и култура.

ЕФРР обръща особено внимание и на териториалните особености. Действията по ЕФРР имат за цел да облекчат икономическите, екологичните и социалните проблеми в градските райони с особен акцент върху устойчивото градско развитие. Зоните с неб-

лагоприятни географски дадености (отдалечени, планински или рядко населени райони) се ползват с привилегировано отношение. Най-отдалечените региони също получават специална помощ от ЕФРР, за да се преодолеят евентуалните недостатъци, произтичащи от отдалечеността им.

Кохезионен фонд – КФ

Създаден е през 1993 г. като нов инструмент на финансовата солидарност с най-слаборазвитите държави – членки на Съюза. Предвиден е да финансира крупни инфраструктурни обекти и проекти, свързани с опазването на околната среда, включително в области, свързани с устойчивото развитие и енергетиката, които предполагат ползи за околната среда.

Кохезионният фонд не подкрепя:

а) извеждането от експлоатация или строежа на атомни електроцентрали;

б) инвестиране в жилищно настаняване освен инвестиране, свързано с насърчаването на енергийната ефективност или използването на възобновяеми източници на енергия;

в) производството, обработката и продажбата на тютюн и тютюневи изделия;

г) предприятия в затруднение така, както са определени в правилата на Съюза за държавните помощи;

д) инвестиции в летищна инфраструктура, освен ако са свързани с опазването на околната среда или са придружени от инвестиции, необходими за смекчаване или намаляване на отрицателното ѝ въздействие върху околната среда.

Европейски социален фонд – ЕСФ

ЕСФ е основният инструмент на Европа за подпомагане на работни места, за оказване на помощ за хората при намиране на по-

добра работа и за гарантиране на по-справедливи възможности за работа за всички граждани на ЕС. Той работи като инвестира в човешкия капитал на Европа – нейните работници, нейните млади хора и всички лица, търсещи работа. Финансирането по линия на ЕСФ подобрява перспективите за намиране на работа за милиони европейци (по-специално за онези, които са затруднени с намирането на работа).

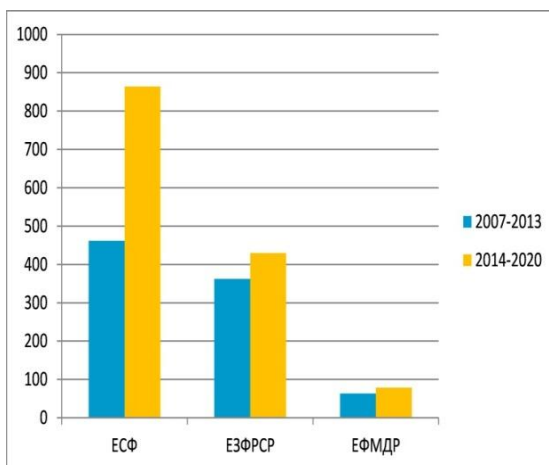
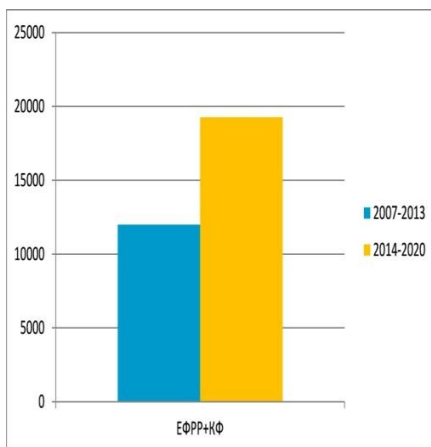
*Европейски земеделски фонд за развитие
на селските райони – ЕЗФРСР*

Благодарение на политиката на ЕС за развитие на селските райони тези части от територията на ЕС успяват да посрещнат множеството икономически, социални и екологични предизвикателства на XXI век. Наричана често "вторият стълб" на Общата селскостопанска политика (ОСП), тази политика допълва системата за преки плащания за земеделските стопани и мерките за регулиране на селскостопанските пазари (т.нар. "първи стълб"). Политиката за развитие на селските райони споделя редица цели с другите европейски структурни и инвестиционни фондове (ЕСИФ).

Европейски фонд за морско дело и рибарство (ЕФМДР)

ЕФМДР е новият фонд за политиките на ЕС в областта на морското дело и рибарството за периода 2014 – 2020 г. Той е един от петте европейски структурни и инвестиционни фонда, които се допълват взаимно и имат за цел насърчаване на растежа и заетостта в Европа.

Таблица 1
Размер на финансирането от ЕСИ фондовете чрез финансови инструменти през периодите 2007 – 2013 г. и 2014 – 2020 г. (млн. евро)

Оперативни програми в България (2014 – 2020 г.)

Държавите членки трябва да изготвят стратегически планове със собствени инвестиционни приоритети, обхващащи петте ЕСИФ.

Те се наричат споразумения за партньорство (СП). Подробна информация за целите, които те възнамеряват да постигнат с наличните ресурси, се предоставя в националните и/или регионалните оперативни програми (ОП), (Програми за развитие на селските райони (ПРСР) за (ЕЗФРСР). Целта на оперативните програми е те да отговорят на социално-икономическите и екологичните предизвикателства пред съответната държава или регион. Държавите членки трябва да насочват фондовете там, където те са най-необходими и ще имат въздействие, като може да не използват всички възможни теми и модели за финансиране, предвидени в регламентите.

Съгласно европейското законодателство оперативната програма е документ, който определя *стратегията на държавата членка за развитие*. Скелетът на тази стратегия са приоритетните оси и приоритетите. Те се определят от държавата – членка и следва да допринесат за осъществяването на тематични (общи) и специфични (конкретни) цели. ОП се изготвя от държавата и подлежи на одобрение от Европейската комисия. Строго отличителен белег на оперативните програми е времевата рамка, в която се разполагат. Процесът по реализиране на дейности и проекти по тези стратегически документи е ограничен в определен период. Оперативните програми за периода от 1 януари 2014 г. до 31 декември 2020 г. (това е новият програмен период), съфинансирани от Европейския фонд за регионално развитие (ЕФРР), Европейския социален фонд (ЕСФ), Кохезионния фонд (КФ) и от Европейския фонд за морско дело и рибарство (ЕФМДР) на Европейския съюз, са:

- ОП "Региони в растеж";
- ОП "Наука и образование за интелигентен растеж";
- ОП "Иновации и конкурентоспособност";
- ОП "Транспорт и транспортна инфраструктура";
- ОП "Инициатива за малките и средните предприятия";
- ОП "Развитие на човешките ресурси";
- ОП "Околна среда";

- ОП "Добро управление";
- Програма за развитие на селските райони;
- Програма за европейско териториално сътрудничество;
- Програма за морско дело и рибарство.

Усвояване на средствата от европейските структурни фондове

Средствата, които Европейският съюз отпуска, са за изпълнението на политиките и конкретните приоритети, заложиени за съответния програмен период.

Програмите, съфинансирани със средства от ЕС, които се изпълняват през втория за страната програмен период (2014 – 2020 г.), до голяма степен повтарят като структура и обхват изпълняваните през периода 2007 – 2013 г. програми. Ето защо въздействието на планираните по тях интервенции ще следва същата икономическа логика и ще се реализира по същите канали, както и при програмите през първия програмен период. Основните разлики, които все пак се наблюдават, се дължат на различното по обем финансиране, както и на факта, че оперативните програми за периода 2014 – 2020 г. се реализират в различни макроикономически условия спрямо предшестващите ги програми.

България изостава по отношение на усвояването на средствата отпускани от структурните фондове, като и при предходния програмен период. От таблицата ясно се вижда ниският процент на усвояване на средствата от програмите до 2017 г., което показва, че до 2020 г. България едва ли ще успее да усвои договорените средства. Наблюдават се някои проблеми по отношение на усвояването на финансовите ресурси като: корупция; слаб контрол върху изразходването им; лошо планиране; проблеми от кадрови и организационен характер и др. Повечето проблеми от миналия програмен период се проявяват и в този, което показва, че няма ефективно управление и контрол на средствата. Средствата трябва

да бъдат насочени към сектори с по-голям ефект върху икономическото развитие на страната. От съществено значение е и местният капацитет за ефективното усвояване на средствата от фондовете. Трансферите на ресурси към изоставашите райони имат ефект само ако в тях се извършат структурни реформи.

Националната програма за реформи (НПР) извежда по-добрата бизнес среда и намаляването на административната тежест сред приоритетите, допринасящи в най-голяма степен за повишаване на жизнения стандарт като крайна цел на икономическата политика. Доброто управление и достъпът до качествени услуги (вкл. развитието и прилагането на концепцията за "добро управление" – е-управление и е-правосъдие, качествените и ефективните услуги за гражданите и бизнеса, както и високото ниво на професионализъм и мотивация на човешките ресурси в администрацията и съдебната система) се явява в НПР като четвъртия приоритет за финансиране от ЕСИФ в контекста на Стратегия "Европа 2020". От важно значение за напредъка при подобряване на административния капацитет е реформата в съдебната система. Има необходимост от инвестиции в мерки за съдебна реформа и е-управление, пряко обвързани с икономическия растеж и подобряването на бизнес средата.

Европейската комисията набляга на липсата на адекватен административен капацитет на местните власти, което влияе на способността им да разработват качествени проекти и да усвояват европейски фондове. Ограниченият административен капацитет и неефективното усвояване на средствата от фондовете на ЕС са важни пречки пред растежа. Разликата в способността на общините да усвояват европейски средства се задълбочава. Отварящата се ножица между общините, които постигат висок темп на усвояване на средства, и тези в дъното по разплатени суми показва – демографските реалности у нас поставят някои местни общности пред сериозни изпитания по отношение на техния чисто административен капацитет за управление на европейски средства. Това най-

вероятно ще доведе до териториално-административна реформа в близко бъдеще.⁴⁴

Подобряването на административния капацитет и внедряването на е-управлението е от основно значение за по-доброто усвояване и управление на средства от структурните фондове, което ще даде отражение при приключването на този последен програмен период.⁴⁵

Заклучение

Предвидените за България средства от ЕС представляват практическото изражение на солидарността на Съюза. Целта на тези средства е да се помогне на по-слаборазвитите региони в България, да се привлекат нужните инвестиции в транспортната, телекомуникационната и енергийната инфраструктура, да се насърчи конкурентоспособността и социалното сближаване и да се засилят икономическите резултати и икономическата стабилност на страната. За ефикасното използване на тези средства са необходими ефективни и надеждни структури за управление и финансов контрол, които да насърчат стабилното изпълнение в рамките на целия цикъл на проекта – от оценката за осъществимост и изготвянето на проекта до подаването на оферти и сключването на договор, както и по отношение на предварителния и последващия контрол и оценка. Системата на управление на европейските структурни фондове се основава на принципите на субсидираност и партньорство, с оглед бързото разпределение и ефикасното действие. Това означава, че всяка страна извършва действия и поема отговорности по изпълнението на програмите.

Анализите и проучванията показват, че ползите и положителните ефекти от финансовата помощ на ЕС са съществени. Сами

⁴⁴ Национална програма за реформи.

⁴⁵ Николов, Г. Електронни услуги в регионалното развитие. С., УИ "Стопанство".

по себе си средствата от фондовете на ЕС не означават растеж и натрупване на богатство за съответната страна. Те не са всичко за просперитета на икономиката на дадена страна и не могат да заменят незаменимата по значение вътрешната политика на една държава, която винаги е от първостепенно значение. Наливането на средства по европейските фондове не може да донесе съществени ползи и ефекти за икономиката, ако те не водят до подобряване на качеството на работата на икономическите агенти и институциите, каквито би трябвало да са дългосрочните цели на всеки един сериозен проект.

В същото време анализите и докладите доказват, че трансферите на ЕС са солиден ресурс, който, ако правилно е управляван, може допринесе за увеличаване на доходите, по-висок икономически растеж и догонване равнището на БВП на човек от населението в изостаналите региони на ЕС.

Проблемите с усвояването на структурните фондове, с които сега се сблъскват новите страни членки, отразяват липсата на ефективни рамки на национална политика, слабия капацитет за реализация и неопитност с принципите и практиката на партньорствата. Едно от най-големите предизвикателства пред България е определянето на действията по оперативните програми, съфинансирани по политиката за сближаване, така че в най-голяма степен да допринесат за постигане на Лисабонските приоритети за растеж и заетост. Страната ни трябва да намери подходящ отговор на промените в политиката за сближаване – прилагане на по-стратегически подход към програмирането, опростяване и децентрализация на управлението на финансовите инструменти. Необходимо е система за управление и съответно усвояване на структурните фондове, която да бъде максимално ефикасна.

За ефективното използване на средствата от европейските фондове и реализацията на оперативните програми е необходимо: да се разработи национална схема за съфинансиране на проектите по ОП; общините да представят публично пред местния

бизнес и обществеността своите планове за развитие, програми, проекти и инвестиционни намерения; ясно регламентиране на отношенията между бизнеса и държавната администрация; разясняване на възможностите за публично-частно партньорство, успоредно с безвъзмездното финансиране от СФ.

За да бъдат ефективни усвоените средства от европейските фондове и да доведат до повишаване на конкурентоспособността на регионите и икономическото развитие на страната, институциите и правителството в България трябва да се концентрира върху най-проблемните области на икономиката, както и върху продължаването на ефективната съдебна реформа, борбата с корупцията и по-скорошното внедряване на електронното управление за подобряване на публичните услуги. В противен случай след приключване на този програмен период (след 2020 г.) България ще изпита сериозни проблеми по отношение на своето икономическо и регионално развитие, което би довело до още по-сериозно изоставане от останалите членки на Общността.

Литература

1. Георгиев, Л. Регионална икономика. НБУ.
2. Дирекция "Управление на средствата от ЕС" – Министерство на финансите.
3. Доклад на Европейската комисия до Европейския парламент и Европейския съвет за управлението на фондовете на ЕС в България.
4. Докова, С. Финансиране на регионални проекти. Лекционен курс.
5. Комисия по европейските въпроси и контрол на европейските фондове – "Годишен доклад относно приключването на програмите, съфинансирани със средства на Европейския съюз и на страните от Европейското икономическо пространство през програмен период 2007 – 2013 г., както и постигнатия напредък по програмите за програмен период 2014 – 2020 г." – 44 НС.
6. Национална програма за реформи;

7. Национална стратегия за регионално развитие 2012 – 2022 г.
8. Николов, Г. Електронни услуги в регионалното развитие. С., УИ "Стопанство".
9. Николова, Н., И. Петков. Управление на проекти. УИ "Васил Априлов".
10. Общ процедурен наръчник за управление на структурните фондове и Кохезионния фонд в България.
11. Петров, К. Регионална политика на ЕС и България. С., УИ "Стопанство".
12. Споразумение за партньорство на Република България, очертаващо помощта от структурните и инвестиционни фондове за периода 2014 – 2020 г.
13. Танаков, Н. Характеризиране на релацията клъстер-регион. – В: Сборник с доклади от научна конференция. Научноизследователски институт при Икономически университет – Варна, 17 ноември 2017 г. изд. Научноизследователски институт при Икономически университет – Варна, 17 ноември 2017 г.
14. <http://www.europe.bg>
15. <http://www.eufunds.bg>
16. <http://www.eif.europa.eu>
17. <http://www.eur-lex.europa.eu>
18. <http://www.ec.europa.eu>

ДЕМОГРАФСКАТА КАТАСТРОФА В КОНТЕКСТА НА РЕГИОНАЛНОТО РАЗВИТИЕ

*Александър Ефремов,
катедра "Регионално развитие",
Университет за национално и световно стопанство,
бакалавърска програма "Регионално развитие"*

Резюме

Въпреки опитите на някои политически и обществени лица да омаловажат факта, че българският народ буквално изчезва с всяка изминала година, данните и прогнозите предвещават наистина плашещи тенденции. Някои журналисти и политици говорят за Демографска криза. Данните обаче сочат, че точният термин не е нито криза, нито демографска. Правилният термин е "етнодемографска катастрофа".

Ключови думи: демография, криза, катастрофа, политика, регион, мерки, раждаемост, смъртност, естествен прираст

Увод

Към края на 80-те години на миналия век населението на Република България е в своя демографски пик. Според статистическите данни през 1985 г. българите са почти девет милиона. След 1989 г., когато настъпват демократичните промени, населението на нашата страна буквално се стопява с всяка година. Държавите от Стария свят също се сблъскват с този проблем, но за България статистиката е до толкова притеснителна, че демографски експерти предупреждават, че ако спешно не се вземат мерки през 2050 г.

населението на страната ни ще бъде около 4 милиона. Застаряването на населението също е факт. Всички тези данни водят спора дали България е в демографска криза, или демографска катастрофа. Важно е да се направи разлика и да се дефинират тези две понятия. Този доклад цели именно това.

Воденето на качествена и последователна Регионална политика зависи от демографската ситуация.

Настоящият доклад има за цел: да посочи проблема във всичките му аспекти, като обвърже тематиката с регионалното развитие; да представи модели за развитие на демографската политика на държавно и регионално равнище.

Изложение

Защо етнодемографска катастрофа?

Не е тайна, че етническите малцинства у нас нямат проблем с раждаемостта, дори напротив. Етносът, който има такъв тип проблеми, е държавотворният – българите. През 2016 г. излезе статистика, че на всеки 100 новородени деца само 45 са българчета. За тази ситуация не са виновни малцинствените групи, а по-скоро социалните политики, които се налагат от управляващите правителства през годините.

В същото време всяка година хиляди млади българи напускат страната в търсене на по-добро образование или по-качествен живот. Именно заради това катастрофата е етнодемографска.

Каква е разликата между "криза" и "катастрофа"?

Понятието криза се тълкува като нестабилна или опасна ситуация, сигнализираща за предстоящ провал или за разпад на системата.

Катастрофа от своя страна е вече осъществил се провал, който в своята първа фаза води до определена дисфункционалност на системата. Обезлюдяването на цели региони от страната са пример за именно такава икономическа и демографска дисфункционалност.

Населението на страната през годините

През по-голямата част на XX век населението на България се увеличава. Най-бързо и динамично е в периода между 30-те и 70-те години. Като пикът е достигнат през 1985 г., когато България е близо 9 милиона.

След 1989 г., или т.нар. "демократични промени", населението буквално се стопява. През 2005 г. то е около 7 900 000 души, през 2011 г. – 7 350 000, а през 2017 г. – 7 085 000. Трябва да се подчертае, че това са официални данни.

Тази изключително негативна тенденция дава основа за отрицателни прогнози от страна на институции като ООН и Световната банка, както и от чуждестранни специалисти.

Прогнози

Според данни на ООН в периода от 2017 г. до 2030 г. населението ще се редуцира с около 650 000, т.е. от 7 085 000 на 6 431 000 души, а през следващите 20 години – с още близо милион. Крайната прогноза за 2100 г. са плашещите 3 850 000 души.

Структурата на раждаемостта при българите и при етническите малцинства правят прогнозите още по-мрачни.

Докладът на Йоханес Хан

През април 2013 г. на конференция на тема: "Проблеми на демографската политика в ЕС" в Брюксел бе изнесен доклад от еврокомисаря по регионалната политика Йоханес Хан, озаглавен "България след българите".

В този доклад еврочиновникът запознава своите колеги именно с тези тенденции, казвайки:

"До 40 години българите ще изчезнат като народ и този процес е необратим."

Той споделя, че уникалността на това не се дължи на война, бедствия, епидемии или геноцид, а на изцяло икономически, политически и социални особености в нашата народопсихология.

Хан твърди, че българите са: "изключителни егоисти или търсачи на лично щастие". Според него тези качества са силно изразени в българските политици и бизнесмени.

В останалата част от доклада Йоханес Хан споменава за емиграцията на младите. Накрая той дава различни методи и политики, чрез които Съюзът може да се възползва от така създадалата се ситуация.

Унгарска програма за насърчаване на раждаемостта

На 1 януари 2016 г. в Унгария стартира радикална програма за насърчаване на раждаемостта. Правителството ще предоставя безвъзмездно на млади семейства достатъчно средства за закупуване на еднофамилен дом, ако родят и отгледат най-малко 3 деца.

Премиерът Виктор Обран заявява, че неговото правителство иска да превърне семейството в основен приоритет на европейската политика. В тази програма се предвижда отпускане на безвъзмездна помощ в размер на приблизително 32 000 евро на всяка семейна двойка, която се съгласи да роди и отгледа три деца в рамките на 10 години.

Въпреки трудностите, през 2015 г. в Унгария са регистрирани с 16% повече сключени брака в сравнение с предходната година.

Въздействие на демографията върху регионалното развитие

В силно обезлюдените райони като Странджа и Сакар и Северо-западния район за планиране се наблюдава силна икономическа дисфункционалност. Младата и енергична работна сила или се насочва към София и по-големите градове, или мигрира в чужбина.

Почти всички дейности, свързани с Регионалното развитие като привличането на инвестиции, изграждането на всякакъв вид инфраструктура, развитието на малкия и средния бизнес и още

много други, се обезсмислят, ако на територията на дадения регион няма човешки ресурси и човешки капитали, които да експлоатират и ползват тези блага.

Заключение

Етнодемографска катастрофа и засилващите се негативни тенденции и прогнози налагат осъзнаването на проблема като такъв, но не от отделните пластове на обществото, а от всички, включително и от управляващите.

"За да бъде лечението качествено и ефективно, най-важното е да бъде поставена точната диагноза." (проф. Иво Христов)

Литература

1. Докова, С., К. Петров. Геоикономика и регионално развитие.
2. Докова, С. Геодемография.
3. Христов, И. Пред пепелището на нестаналото българско общество.

РАЗВИТИЕ НА ЗАЩИТЕНИТЕ ТЕРИТОРИИ В БЪЛГАРИЯ

*Станислав Андонов,
катедра "Регионално развитие",
Университет за национално и световно стопанство,
бакалавърска програма "Регионално развитие"*

Резюме

Опазването на биологичното разнообразие в България изисква сътрудничество и координация със съседните страни. Обратно – действията, предприети в България, оказват влияние и извън нейните граници. Трябва да се подпомогнат усилията за проучване на общите интереси и тревоги, за обмен на информация и координиране на плановете за опазване на биологичното разнообразие с другите страни на Балканския полуостров към краткосрочните действия, които могат да заздравят съществуващите връзки и да изградят основата за съвместни консервационни проекти и сътрудничество. В областта на опазването спадат проучването на проблемите на опазването на биоразнообразието във важни трансгранични райони; спонсорирането на регионална конференция по биологичното разнообразие на Балканския полуостров и неговото опазване; създаването на експертни консултативни съвети във всяка балканска страна; съвместните научни изследвания върху биогеографията и биологичното разнообразие на Балканския полуостров; съставянето на общобалкански червени книги; и ландшафтно консервационно планиране и устройство в пограничните райони. Макар че сегашната политическа и икономическа нестабилност в региона затруднява започването на такива общи действия, съвместните проекти за опазване могат да дадат положителен стимул за

народите в региона и да допринесат за постигането на по-стабилно и мирно бъдеще за Балканския полуостров като цяло.

Ключови думи: развитие, защитени територии, околна среда

Увод

Защитени територии в България е обобщено понятие, обхващащо всички паркове, резервати, забележителности и защитени местности. В България през годините са обявени множество такива територии. През 1933 г. е обявен първият резерват в България – Силкосия. През 1934 г. е обявен първият природен парк не само в България, но и на Балканския полуостров – Витоша.

Закон за защита на тези територии е обнародван през 1998 г. от тогавашното народно събрание, като последно е изменен през 2009 г. Той носи името Закон за защитените територии (ЗЗТ). Териториите попадащи под закрилата на този закон представляват около 5% от цялата територия на Република България. В защитените територии влизат над 7% от територията на горските площи.

Политиката по поддържане и управление на защитените територии се осъществява от Министерството на околната среда и водите, както и на неговите органи в съответните райони. Управлението и защитата на защитени територии, които не са държавна собственост, е задача на Министерството на земеделието и горите.

Изложение

България притежава разнообразна и във висока степен съхранена природа, която е едно от безспорните национални богатства и част от националната идентичност. Важни действия за опазване на българската природа са защитата на територии и опазването на

застрашените видове растения. Главен принос към усилията за съхраняване на уникалното природно наследство има развитието на национална мрежа от защитени територии (ЗТ).

Защитените територии представляват национална и общочовешка ценност, като те са особена форма на опазване на природата. Международният съюз за защита на природата (IUCN) дефинира защитената територия като сухоземна и/или морска площ, специално определена за защита на биологичното разнообразие, на природните и свързаните с тях културни ресурси, и управлявана съгласно законодателството или други ефективни средства.

Международният съюз за защита на природата разработва и прилага следната класификация на защитените територии:

Категория I. Строг природен резерват/област с дива природа: управлява се главно с научна цел или за опазване на дива природа.

Категория II. Национален парк: управлява се главно за опазване на екосистемите и за отдих.

Категория III. Природен паметник/природна забележителност: управлява се предимно за съхраняване на специфична природна особеност.

Категория IV. Управлявана природна територия за местообитания и видове: управлява се главно за съхраняване на видове и техните местообитания чрез специфична намеса.

Категория V. Защитен ландшафт/морска акватория: управлява се главно за опазване на ландшафт/морска акватория.

Категория VI. Защитена територия за управление на ресурси: управлява се главно за устойчиво използване на природните ресурси.

В България мрежата от защитени територии се управлява и изгражда като част от световната мрежа от такива територии в съответствие с държавната екологична политика. Защитените територии имат ясно разграничена площ и специфична научна, социална, естетическа и културна стойност. Управляват се с цел опазване на биологичното разнообразие в екосистемите и на естествените про-

песи, протичащи в тях, както и на характерни и забележителни обекти на неживата природа и ландшафти.

Законът за защитените територии (1998) определя шест категории ЗТ, съобразени със съвременните международни изисквания (категиорите на IUCN) и категории, различаващи по състояние и степен на съхраненост на природните елементи, цел и режим на управление:

Резерват (категория I на IUCN) – обявяват се образци от естествени екосистеми, включващи характерни и/или забележителни диви растителни и животински видове, както и местообитанията им. Национален парк (категория II на IUCN) – обявяват се територии, които включват естествени екосистеми с голямо разнообразие на растителни и животински видове и местообитания, с характерни и забележителни ландшафти и обекти на неживата природа.

Природна забележителност (категория III на IUCN) – обявяват се характерни или забележителни обекти на неживата и живата природа.

Поддържан резерват (категория IV на IUCN) – обявяват се екосистеми, включващи редки и/или застрашени диви растителни и животински видове, както и местообитанията им.

Природен парк (категория IV или V на IUCN) – обявяват се територии, включващи разнообразни екосистеми с многообразие на растителни и животински видове, както и на техните местообитания, характерни забележителни ландшафти и обекти на неживата природа.

Защитена местност (категория IV и/или V на IUCN) – обявяват се територии с характерни или забележителни ландшафти и местообитания на застрашени, редки или уязвими растителни и животински видове и съобщества.

Режимите за опазване и управление на защитените територии се определят от Закона за защитените територии, заповедта за тяхното обявяване и планове за управление. В планове за управление се посочват идеалните и оперативните цели на управлението в

ЗТ, норми, условия и препоръки за осъществяване на различните дейности (ползване на природните ресурси, устройство, строителство), краткосрочни и дългосрочни програми за действия, свързани с научноизследователската работа, мониторинг на компонентите на околната среда, екологичното образование и обучение, екотуризъм. Планове за управление се изработват от екипи от специалисти и се подлагат на обществено обсъждане от представители на цялата общественост – заинтересовани централни и местни органи на властта, научни организации, собственици на територии, неправителствени организации и сдружения. Така се гарантира защитата на местните интереси и тяхното съчетаване с необходимостта от устойчиво управление и използване на природните ресурси. За определени категории ЗТ се предоставят възможности за насърчаване на икономическата инициатива на местните жители чрез запазване на екологични производства и дейности, възраждане на занаяти, традиции и обичаи, развитие на селски и екологичен туризъм, което има за цел да стимулира и допринася за опазването на природата.

Биологично разнообразие на България

Въпреки че България е сравнително малка по площ (110 912 кв. км), тя е с богато биологично разнообразие поради силно разнообразните климатични, геоложки, топографски и хидроложки условия. Тези условия позволяват съществуването на биота, включващи 94 вида бозайници, 383 птици, 36 влечуги, 16 земноводни, 207 черноморски и сладководни риби, около 27 000 насекоми и други безгръбначни, между 3500 и 3750 вида висши растения, и повече от 500 низши растения и гъби. Така България се нарежда между страните с най-голямо биологично разнообразие в Европа. Българската биота включва значителен брой ендемични видове и подвидове. Растителните ендемити съставляват около 5 процента от общата флора, твърде висок дял в сравнение с други, по-големи ев-

ропейски страни. Наличната информация за безгръбначните таксони сочи, че 8,8% от ненасекомните видове и 4,3% от насекомите са ендемични. Тези проценти най-вероятно ще се увеличат при по-нататъшното пълно изследване на тези групи. Степента на рядкост варира значително в различните таксономични групи (като редът за флората и фауната) са категоризирани повече от 700 висши растения, много от тях ендемични видове, разпространени във високпланинските райони; 567 вида ненасекомни безгръбначни (около 23% от всички известни видове); над 1500 вида насекоми; 29 вида черноморски и сладководни риби; 2 вида змии; 78 птици (включително 16 вида от списъка за глобално застрашени видове от 1993 г. на Световния съюз за защита на природата [IUCN]); и поне 10 едри бозайници, включително черноморският тюлен-монах, ендемични делфинови подвидове морска свиня и афала, дива коза, кафява мечка, вълк, видра и европейският петнист пор. В резултат от антропогенния натиск през последните няколко десетилетия редица български видове намаляват до степен на изчезване. В тях се включват най-малко 31 вида висши растения, 7 безгръбначни, 3 вида риби, 2 змии, 3 птици, 2 (възможно 3) вида бозайници и 6 местни животински породи. България се характеризира с голямо разнообразие на растителни и животински съобщества и съдържа примери за почти всички основни типове местообитания и биотопи, известни в Европа. В България има редица уникални и представителни съобщества и екосистеми, които са много ценни по отношение на биологичното разнообразие, включително алпийски и субалпийски растителни съобщества, ливади, влажни зони, торфени блата и езера; зрели иглолистни и букови гори; дъбови горски масиви; пещери и планински проломи; растителни съобщества с участие на елементи от средиземноморски и субсредиземноморски или степен тип; крайречни храсти и горска растителност по поречието на Дунав и по-малките реки; важни вътрешни, крайречни и крайбрежни и влажни зони; пясъчни дюни, крайбрежни варовити съобщества и други уникални местообитания по

Черноморското крайбрежие; и пелагичните, литорални, сублиторални и бентосни съобщества в самото Черно море. Специално трябва да се отбележат българските гори, които покриват 39 милиона декара (35% от общия поземлен фонд на страната). От тази площ 60% са гори с естествен произход. Биоразнообразието на България включва видове и генетични ресурси, които се използват широко за търговски и нетърговски цели и които имат възможността да донесат важни икономически и екологични облаги. Освен стопански важните видове растения и животни (включително дървесинни горски видове, черноморски и сладководни видове риба над 200 вида ядливи гъби и няколко стотин местни лекарствени растения), България е родина на много традиционни и редки културни сортове и породи, и на много диви родственици на облагородени домашни видове. Биологичното разнообразие на България осигурява и екологични функции, които са важни за екологичното здраве на страната, като кръговрат на хранителните вещества, биологична борба с вредителите, опрашване, естествено опазване и защита на почвите и водоемите, рециклиране на отпадъците и регулиране на хидрологичните и биогеохимични цикли.

Приоритети за незабавни действия и подкрепа

Няколко дейности са ключа към цялостния успех на настоящата стратегия по опазването и заслужават незабавна подкрепа от българска страна и от международната общност. Следните седем области са от неотложна важност, предлагат разнообразни дългосрочни ползи и осигуряват съществена част от основата за изграждане на цялостната консервационна стратегия.

Укрепване на научната основа за опазване на биоразнообразието.

Необходимо е да се окаже помощ за укрепване на научната особа и знания за биологичното разнообразие в България, усилията трябва да се съсредоточат върху определените в настоящата стратегия липси и празноти, по-специално нуждата от базисна ин-

формация за определени таксономични групи, географски райони, антропогенни заплахи и въздействия, и методи за смекчаване и възстановяване. Други високоприоритетни нужди са подобряване на основното научно оборудване и съществуващата материална база за изследователска дейност; ревизия на Червената книга на България и създаване на нови червени книги за таксономичните категории, за които такива книги липсват; допълнителна информация и данни на ниво вид и съобщество; насърчаване на интердисциплинарните изследвания; по-голям достъп и по-ефективно разпространяване на съществуващата научна информация.

Подкрепа на законодателните инициативи

Правовите реформи и законодателните инициативи свързани с опазването на биологичното разнообразие в България навлязоха в своята решаваща фаза. Сега се формулират нови закони и се преразглеждат и изменят съществуващите. Измежду предложените са: Законът за защитените територии, Законът за горите, Законът за дивеча и ловното стопанство, всеобхватният и изчерпателният Закон за биологичното разнообразие и законодателство за прилагане на Конвенцията за международна търговия със застрашени видове (CITES). За да се гарантира, че тези закони се базират на най-пълната научна информация и отразяват най-широко общественото мнение и участието на неправителствените организации, при 10 изработването на съответните проектозакони трябва да се окаже помощ и съдействие на българските правни експерти и на работещите с българските учени чуждестранни консултанти и съветници, на представителите на неправителствените организации и на правителствените и държавните служители. Тази подкрепа трябва да се разшири до съдействие за осигуряване на по-нататъшното пълно и ефективно прилагане на тези закони.

Разширяване и укрепване на мрежата от защитени територии

Трябва незабавно да се вземат по-нататъшни мерки за разширяване и укрепване на мрежата от защитени територии. Тези мерки трябва да включват: приемане на предложението за нов Закон за защитените територии; пълна пълномощия и поемане на функциите от новата национална служба за защита на природата, определяне на нейните задължения и отговорности, и съдействие за координиране на функциите ѝ с тези на другите правителствени органи; създаване на работна група, която да направи преглед на мисията и целите на мрежата от защитени територии и оценка на ефективността на съществуващата система от защитени територии; определяне на места и обекти на специален интерес или тревога с оглед включването им в мрежата; открити регионални срещи с обществеността, които да доведат до национално съвещание за изработване на подробни планове за ревизия и разширение на мрежата; и преглед на статута и състоянието на 17-те биосферни резервата в България и оценка на техните управленски нужди. Необходима е подкрепа за подобряване на стопанисването и управлението на защитените територии, включително разработване въвеждане на образователни и разяснителни програми за информиране и просвета на обществеността; укрепване на административно-правната база за прилагане на законите и санкциониране на нарушителите, оценка на кадровите нужди и изискванията към персонала; изготвяне на ефективни управленски планове; и разширяване на възможностите за професионално обучение.

Екологично образование и допълващо обучение

Много повече време и енергия трябва да се посветят на екологичното образование на всички нива. Това е едно дългосрочно начинание, но още сега могат да се предприемат незабавни стъпки

за започване на процеса. Тези стъпки включват разработването на национална стратегия за екологично образование; създаване на Консултативна група от учени, специалисти в областта на образованието и активисти на природозащитното дело за изготвяне на насоки и препоръки за съставянето на учебните програми по въпросите на биологичното разнообразие и неговото опазване; разработване на квалификационни програми за обучение на учители; и подпомагане на възможностите за взаимодействие и сътрудничество между българи и специалисти по екологично образование от други страни. Образователните програми не трябва да се ограничават само със студентите или училищата. Това обучение е особено важно в процеса на реституция на земята. Необходимо е да се организира национална мрежа за информационно обслужване и допълващо обучение в селското стопанство, която да предоставя и информация за биологичното разнообразие на новите (и на досегашните) фермери и собственици на земя, както и обратно да запознава с техните тревоги и проблеми учените специалисти и съответните ръководни инстанции.

Разработване и внедряване на политика по екотуризъм

Трябва да се подкрепят българските институции за опазване на природата и биоразнообразието и органите за регионално планиране в разработването и осъществяването на ясна и функционална национална политика по екотуризъм. В тази политика трябва да се предвиди подкрепа за редица практически дейности, включително издаването на туристически насочена литература за защитените територии; изготвяне от Министерството на околната среда на насоки за управление на туризма в защитените територии; определяне на съобразени с опазването на природата и биоразнообразието насоки и изисквания при проектиране на основни строителни и благоустройствени дейности; създаване на система от икономически стимули и преференции за консервационни проекти; и пре-

доставяне на актуална търговска информация и маркетингови консултации на местните занаятчийски гилдии и производители.⁴⁶

Заклучение

Българското биологично разнообразие е изправено пред множество антропогенни заплахи. Пряката загуба и деградацията на земни и водни местообитания съставлява най-значимата заплаха за биологичното разнообразие на България, засягаща всички екосистеми – от високопланинските гори и езера до откритите водни площи и бентосните съобщества на Черно море. Замърсяването на въздуха, почвата, подпочвените води, питейната вода и крайбрежните води в България (както и в други страни) се засилва през последните пет десетилетия и представлява значителна заплаха както за биологичното разнообразие, така и за човешкото здраве. В българския ландшафт се откриват буквално всички форми и източници на точково и неточково замърсяване – битово, селскостопанско, нефтено и нефтохимическо, промишлено и радиоактивно, които застрашават в различна степен биологичното разнообразие. Директното използване и особено свръхползването на стопански ценни видове засяга много екосистеми, местообитания и отделни таксони. Към него спадат такива конкретни заплахи като прекомерно събиране (и износ) на ядливи гъби, лекарствени растения, охлюви и няколко влечуги и земноводни; свръхулов на някои търговски видове риба в крайбрежните води на Черно море и в откритото море; браконьерство и спортен лов на едри бозайници и птици (особено водни и хищни птици); и интензивна борба с цел ограни-

⁴⁶ Вж. Танаков, Н. Характеризиране на релацията клъстер-регион. – В: Сборник с доклади от научна конференция. Научноизследователски институт при Икономически университет – Варна, 17 ноември 2017 г., изд. Научноизследователски институт при Икономически университет – Варна, 17 ноември 2017 г., с. 370 – 378.

чаване на числеността на някои хищници (особено на тези като вълк и корморан), които се изхранват с дивеч и стопански ценни видове риба. Като европейска страна, населявана продължително време от човека и опитомените от него животни и културни растения, инвазията на екзотични видове в България е по-малко опасна заплаха. Въпреки това инвазиите (например на Черно море от нов вид ктенофора) са повлияли в значителна степен на динамиката на основните екосистеми. Умишленото въвеждане на неместни породи и видове риба, дивеч, както и дървесни видове за стопански цели, също оказва неблагоприятно и разрушително въздействие върху местните екосистеми, видове и подвидове. Уникалният генотип и генетичните ресурси на България – местните сортове селскостопански растения, дивите предшественици и родствениците на културни растения и местни и примитивни породи домашни животни – също са намалели в резултат от промените в режима и начина на земеползване и стопанисване на земята, както и в цялостната икономика на селското стопанство.

Опазването на цялостната природа зависи най-вече от хората. Съхранението ѝ не следва да бъде задължение на отделен човек, а на всеки един от нас.

Литература

1. Танаков, Н. Характеризиране на релацията клъстер-регион. – В: Сборник с доклади от научна конференция. Научноизследователски институт при Икономически университет – Варна, 17 ноември 2017 г., изд. Научноизследователски институт при Икономически университет – Варна, 17 ноември 2017 г.

2. <http://lomea.org/>
3. <http://rilanationalpark.bg>
4. <http://visitcentralbalkan.net/>
5. <http://www.bg-parks.net>
6. <http://www.parkrilski-manastir.com>
7. <http://www.park-vitosha.org/>

8. <http://www.parkzlatnypiasaci.com/>
9. <http://www.persina.bg>
10. <http://www.ppbulgarka.net/>
11. <http://www.shumenskoplato.net/>
12. <http://e-ecodb.bas.bg/rdb/bg/vol1/6protected.html>
13. Национална стратегия за опазване на биологичното разнообразие (НСОБР).

ОЦЕНЯВАНЕ НА ПОТЕНЦИАЛА НА ИКОНОМОГЕОГРАФСКОТО ПОЛОЖЕНИЕ В БЪЛГАРИЯ

*Добромира Славова,
катедра "Регионално развитие",
Университет за национално и световно стопанство,
бакалавърска програма "Регионално развитие"*

Резюме

Географското положение на България е на кръстопът спрямо Европа, Азия и Африка и това определя нейното стратегическо място на Балканския полуостров и в Югоизточна Европа. Транспортно-географското, промишлено-географското, агро-географското, търговско-географското и туристико-географското положение се отнасят към икономогеографското положение. Приемането на България в Европейския съюз води до ускорено развитие на стопанството и икономиката, като се използват и внедряват най-модерните технологии и научно-технически постижения. Българското европредседателство и постоянните ни контакти с партньорите от Европейския съюз ще доведат до нов тласък и динамизиране на външнотърговските ни връзки.

Ключови думи: икономогеографско, промишлено-географско, агро-географското, търговско-географско, туристико-географско положение, Европейски съюз

Увод

Съвременното географско положение на България включва природни и обществени подкатегории и образува система със своя структура от елементи, които са взаимозависими. Географското положение изразява пространственото отношение на България спрямо други географски обекти като страни, региони, морета, протоци, големи реки и др. с важно стопанско значение. Географското положение е системна категория и се състои от взаимосвързани и взаимозависими елементи (подкатегории). Едни от подкатегориите се променят (икономогеографско и политико-географското положение), а други са относително постоянни (астрономическо, природно географско положение). В пространствено отношение България се намира в Югоизточна Европа и в Североизточната част на Балканския полуостров. Тя е европейска, балканска, черноморска и дунавска страна. Това ѝ географско положение я поставя на кръстопът спрямо Европа, Азия и Африка. Кръстопътното положение определя и нейното стратегическо място на политическата карта на Европа и Балканския полуостров спрямо райони, богати на суровини и световни пазари. Това определя и интереса на съседните държави, САЩ, Русия, Япония и страните от Западна Европа към нейната територия както в миналото, така и на съвременния етап от нейното развитие.

Изложение

Икономогеографското положение разкрива отношенията на дадена територия към обекти, извън нея, които оказват влияние върху социално-икономическото ѝ развитие, както и влиянието на икономическия потенциал на съседни страни, на световни и регионални производствени центрове и пазари. Към икономогеографското положение се отнася транспортно-географското по-

ложение, което разкрива влиянието на транспортни магистрали, големи аерогари, международни речни и морски пристанища и пътища, пресичащи дадена територия или разположени в близост до нея. Към икономогеографското положение се отнасят също и на промишлено-географско, агро-географско, търговско-географско (пазарно-географско), туристико-географско положение.

Икономогеографското положение отразява влиянието на международните пазари, на световните и регионалните икономически обединения, на големи находища на природни ресурси, на важни транспортни магистрали върху социално-икономическото и културното развитие на страната.

Икономогеографското положение на България е променяща се величина. От една страна, то се явява резултат от стопанските интереси на другите страни към България, а от друга, е свързано с външноикономическите отношения на страната с другите страни и икономическите международни организации и обединения. Най-голямо значение за икономогеографското положение на България имат транспортно-географското и търговско-географското ѝ положение. Още в Ранното средновековие през страната преминават транспортни оси с континентално и надконтинентално значение, което дава основание България да се нарича кръстопът, средище между няколко континента.

Външната търговия на страната има европейска ориентация с над 70 процентно участие. С голямо значение са транзитните превози на хора, стоки и информация. Създадените по границите свободни безмитни зони в Драгоман, Видин, Бургас, Русе, Свиленград и Пловдив предоставят митнически и други облекчения. От днешните три центъра на световното стопанство – Европейският съюз, САЩ и Япония, поради транспортната близост са най-важни отношенията с европейците. България е придунавска и причерноморска държава.

Водният път по река Дунав (северната граница с Румъния, увеличава) възможностите за икономическо сътрудничество с остана-

лите страни, разположени на реката. По течението на Дунав има множество острови. Най-голям е островът Белене. Добре развити са международният и вътрешният речен транспорт. Предпоставките за още по-интензивни икономически и транспортни връзки са свързани с функциониращия плавателен канал Рейн – Майн – Дунав (1992). Построяването на нов мост над реката и разширяването на фериботните връзки ще засилят значението на северната ни граница. Възможностите за икономическа интеграция на страната ни със Средна и Западна Европа значително се увеличават. Важно значение имат и мостовете над река Дунав при Русе – Гюргево и Видин – Калафат. Нарасналите транспортни и икономически връзки между Западна и Източна Европа наложиха възстановяването през 1994 г. на фериботната връзка Русе – Гюргево. Осъществяват се фериботни и корабни връзки между Оряхово – Бекет, Силистра – Кълъраш, Свищов – Зимнич, Никопол – Турну Мъгуреле. Вътрешността на страната е свързана с Дунавското крайбрежие чрез жп и шосейни връзки.

Река Дунав се явява своеобразна "икономическа ос". По Дунавското крайбрежие са изградени промишлени мощности, работещи както с местни, така и в редица случаи с вносни суровини. Технологичните им цикли изискват значителни количества вода. Сред тях по-големи са ТЕЦ "Русе", АЕЦ "Козлодуй", лесохимическият комбинат край Силистра, химическите заводи във Видин, "Свилоса" край Свищов и др. Водните ресурси на реката са позволили изграждане на редица напоителни системи – Видинска, Козлодуйска, Бръшлянска, Попино – Гарванска и др. Откриването на безмитни зони по реката (Русе, Видин) ще стимулира развитието на търговските връзки.

Североизточната ни граница с Румъния е сухоземна. Равнинният ѝ характер е позволил изграждането на жп и шосейни връзки, електро- и газопровод. Гранични контролно-пропускателни пунктове са изградени при Силистра, с. Йовково и с. Дуранкулак.

Границата ни с Черно море на изток е естествената ни морска врата към Световния океан. Важни икономически и транспортни са функциите на Черно море. Създава благоприятни предпоставки за развитие на интензивни икономически връзки между черноморските държави. Българските териториални води включват морска ивица, широка 12 мили, над която страната ни има суверенни права. Черно море е улеснило развитието на корабоплаването. По крайбрежието има редица заливи, удобни за изграждане на пристанища, най-големите от които са Бургаският и Варненският залив. Днес страната ни осъществява значителна част от търговията ни по морски път. Тук е построен и един от големите фериботни комплекси в Източна Европа – Варна – Иличовск (1978 г.). По крайбрежието са изградени редица промишлени предприятия, свързани с ресурсния потенциал на Черноморието. По море внасяме много важни за икономиката ни суровини – нефт, въглища, руди, дървен материал и др.

Природно-географските условия на Българското черноморско крайбрежие позволиха развитието на стопанския вътрешен и международен туризъм. Тази сфера се нуждае от модернизирани и повишаване качеството на услугите, за да бъде по-печеливша. Най-силно икономически развити са Варна и Бургас.

Южната ни граница с Турция и Гърция и в миналото е била най-променлива и конфликтна. И двете страни са членки на НАТО, а Гърция – и на Европейския съюз.

Югоизточната ни граница с Турция от р. Резовска до ГКПП "Капитан Андреево" се пресича от две основни шосейни магистрали и една жп: диагоналното шосе и жп линия от Западна Европа през София за Истанбул и панорамния път Констанца – Варна – Бургас – Малко Търново – Лозенград – Истанбул. Границата е пресечена от електро- и газопровод. Функционира шосейна връзка с ГКПП от Елхово през с. Лесово за Одрин.

Границата ни с Гърция е с планински характер, но независимо от това съществуващите връзки, жп и шосейна (от София през

ГКПП Кулата за Солун), жп линия от Свиленград за Димотика са недостатъчни. Осъществи се връзката от Гоце Делчев за Драма и Кавала при ГКПП "Илинден". Построен е ГКПП "Маказа" от Кърджали за Гюмюрджина. През януари 2010 г. бе открит ГКПП "Златоград" с шосейна връзка за Ксанти. Координирано се използват водите на Струма, Места, Арда и Марица. Активизират се връзките между граничното население. С настъпилите демократични промени у нас започна и преоценяване на значението на южната ни граница с цел по-разумно използване на нейния потенциал.

На запад страната ни граничи с Македония и Сърбия. На границата ни с Македония има изградени ГКПП: "Гюешево – Крива паланка", "Станке Лесичково – Делчево" и "Златарево – Струмица". На север през границата ни със Сърбия преминава важният международен път при ГКПП "Калотина" от Западна Европа за Истанбул. При оценката на тази граница се налагат нови подходи, които да я превърнат в основа за всестранно развитие между двете страни. При изграждането на отношенията ни със Сърбия главно място заемат проблемите и интересите на българското малцинство от Западните покрайнини.

Като цяло това е благоприятно природно-географско положение, което чрез своето разнообразие подпомага развитието на стопанството, политическите, транспортните, търговските, културните и други връзки с множество страни.

Икономикогеографското положение е важен фактор за развитие на икономиката на отделните страни. То влияе в различна степен и в различна посока върху териториалното разположение на производствените мощности, върху създаването и развитието на териториалните производствени комплекси и т.н.

Приемането на България в ЕС води до развитието на българското стопанство на основата на най-добрите световни и европейски практики чрез модернизация и внедряване на нови технологии, динамизиране на външната търговия, развитието на образованието и научно-техническия потенциал на нацията. Благоприятно е

членството на България в Централноевропейската зона за свободна търговия, зоната на Черноморското икономическо сътрудничество и други икономически организации.

Промишлено-географско положение на България се определя спрямо източниците на енергия, суровини, центрове на обработващата промишленост, научно-техническите центрове. Тъй като на България не ѝ достигат редица енергийни и рудни суровини, от съществено значение е географското ѝ положение спрямо източници на енергийни източници и преди всичко на горива. Положението на страната спрямо държави, богати на горивни ресурси и суровини, е благоприятно. България е в близост до Русия и Украйна, откъдето осигурява по-голямата част от недостигащите енергийни ресурси – нефт, природен газ, въглища.

В съвременни условия все още голямо влияние върху развитието на промишлеността на страната има географското положение спрямо други промишлени центрове и промишлено развити страни.

Агро-географското положение на България зависи от нейното местоположение спрямо основните производителни центрове на земеделска продукция и спрямо основните потребителски центрове на храни и земеделски суровини извън страната. Като цяло в Европа има силно развито интензивно селско стопанство, което произвежда разнообразна и качествена продукция. Съседните на България страни имат сходни почвено-климатични условия (с изключение на субтропичните производства на маслини, цитрусови плодове и някои др.). Като цяло географско положение по съседство влияе предимно чрез конкурентоспособност на произведениите в страната земеделски хранителни продукти и суровини.

Транспортно-географското положение на България е благоприятно, тъй като тя се намира в съседство с континентите Азия и Африка и е разположена на кръстопътя на транспортните артерии от Западна и Централна Европа за Средиземноморието и съседството с Бяло море (при добри съседски отношения с Гърция). Още от дълбока древност по нашите земи преминават важни транспор-

тни оси (коридори), които влияят върху стопанското развитие на страната ни. Всичко това, както и непосредственият излаз на Черно море, благоприятства развитието в България на водния, железопътния и тръбопроводния транспорт, на автомобилните превози през територията на България. Освен международните железопътни линии и шосета страната ни има добри възможности за развитие на речния транспорт по Дунав и осъществяване на икономически връзки с много страни в Централна и Западна Европа и Украйна. През последните години нараства и значението на тръбопроводните транспортни връзки в страната и със съседни държави. България се пресича от газопровода от Русия и Румъния за Турция, Гърция, Македония и Сърбия. Благоприятното транспортно местоположение превръща България и в сериозен център за пренос и обмен на електроенергия с Русия, Украйна, Румъния, Югославия, Турция, Македония, Сърбия и др.

В съвременна Европа се установява единна транспортна система от транспортни коридори, които свързват отделни части на континента. През територията на България преминават следните европейски транспортни коридори:

Транспортен коридор № 4 свързва редица европейски държави с Егейско море и Северна Африка. Той преминава от Берлин – Дрезден – Прага – Братислава – Будапеща – Крайова – Калафат – Видин – София – Кулата – Солун и Атина. От Атина може да се премине към Северна Африка. След построяването на втория мост над река Дунав при Видин – Калафат и автомагистрала "Струма", свързваща София със Солун, неговата транспортна проходимост ще стане значително по-голяма.

Транспортен коридор № 7 осигурява връзката между Северно и Черно море посредством реките Рейн и Дунав. На българска територия има редица пристанища, най-значимите от които са Русе, Лом, Видин, Оряхово. България има излаз от 470 км на река Дунав. По нея се извършват комбинирани превози по системите река-суша и река-море.

Транспортен коридор № 8 свързва Адриатическо с Черно море. Той започва от албанското пристанище Дуръс, преминава през Тирана – Скопие – Кюстендил – София – Пловдив – Бургас/Варна. Свързването на железопътните линии на България и Македония ще повиши значението на този транспортен коридор.

Транспортен коридор № 9 свързва Северна и Източна Европа с Егейско море и Северна Африка. Маршрутът започва от Хелзинки и преминава последователно през Санкт Петербург – Псков – Киев – Кишинев – Букурещ – Русе – Димитровград – Дедеагач (Александруполис).

Транспортен коридор № 10 свързва западна Европа с Югоизточна Азия и Персийския залив. Той преминава по трасето Лондон – Виена – Белград – София – Истанбул.

С важно локално транспортно значение (особено за развитието на туризма) е международният панорамен път покрай Черно море от Констанца, през Варна, Бургас, Царево и Малко Търново за Истанбул.

Много важен е излазът на Черно море. Той позволява осъществяването на интензивни морски превози и връзки със страните от Черноморския басейн (Русия, Украйна, Румъния, Грузия, Турция) и със страните с излаз на бреговете на Световния океан.

Нарастването на ролята на преноса на природен газ и течни горива повишава транспортно-географското положение на страната. Предвижда се изграждането на реверсивни връзки с газопреносната система на съседните ни страни.

Благоприятно е и търговското географското положение на България. Това е положението на страната спрямо световните и европейските търговски центрове и географските райони на внос и продажба на различни видове стоки и услуги. Още в дълбока древност са формирани редица търговски средища. В съвременни условия икономиката на България е открита и функционира на основата на голям внос на суровини, материали и стоки и на износ на редица български изделия. Географското положение по съседс-

тво позволява осъществяването на тесни търговски връзки със съседните страни (Румъния, Сърбия, Македония, Гърция и Турция). В световния търговски обмен страната има търговски отношения с множество държави, някои от които са значително отдалечени от нашата територия.

Особено благоприятно е бъдещото участие на страната в общоевропейското икономическо пространство. От важно значение е участието на страната ни в Черноморската зона за икономическо сътрудничество, в Пакта за стабилност на Балканите, Световната търговска организация и други международни организации.

Значима е ролята и влиянието за развитието на българската икономика на свободните безмитни зони. Те са територии със олекотен митнически режим, данъчни облекчения за стопанска дейност, за внос и износ на стоки и материали, за складиране на стоки, които се преработват, дообработват или изнасят за други страни. В тях има пълно освобождаване от мита и такси на вноса на машини и съоръжения, суровини, и възли и детайли за производство на територията на самата свободна безмитна зона. В нашата страна функционират свободни безмитни зони в Драгоман, Русе, Видин, Бургас, Свиленград и Пловдив. Най-активно работят свободните безмитни зони в Русе, Бургас и Свиленград.

България има и добро туристическо географско положение. Съседството с Черно море и наличието на множество пясъчни плажни ивици по брега благоприятства развитието на морския туризъм и отдих. Може да се подобри обслужването в черноморските ни курорти, за да бъдат конкурентоспособни на тези в Гърция и Турция и да привличат повече платежоспособни туристи. Река Дунав способства за развитието на водния туризъм и придвижване на туристи по реката. България е страна, през която ежегодно преминават голям брой туристи на път от Мала Азия към Централна и Западна Европа и от Средиземноморието към Източна Европа, както и в обратна посока. Този поток от преминаващи през страната туристи има благоприятно влияние върху

българската икономика поради осигуряването на валутни постъпления, развитие на туристическите и транспортните услуги.

Нашата страна разполага и с ресурси за развитие на планински, ски туризъм и балнеоложки туризъм. Желателно е да се използва по-пълноценно потенциала на планинските ни курорти с цел да се привлекат повече европейски туристи. Недостатъчно се използват и минералните ни извори за балнеолечебен и спа туризъм. Това е предпоставка за предлагането на по-комплексни туристически услуги – морски, планински, селски, екологичен, културно-познавателен и балнеолечебен.

Благоприятното кръстопътно положение на България е от особено значение за развитието ѝ като туристическа страна от световен мащаб. Големи са възможностите за развитие както на транзитния, така и на активния международен туризъм с цел почивка. Предпоставка за това са значителните природни и културно-исторически забележителности. Необходимо е да се рекламира повече България като страна с 1300 годишна история и многобройни исторически артефакти, които могат да се конкурират с тези в Гърция и Италия. В прехода към пазарно стопанство обаче благоприятното туристико-географско положение не се използва достатъчно.

Значителни предимства ни носи членството в Световната търговска организация и пълноправното ни членство в Европейския съюз.

Идеята за "единно европейско пространство" се заражда в края на 80-те години на XX век. Главните причини за стопанското, политическото и в крайна сметка общностното съжителстване на европейските страни са промените, настъпили в Източна Европа, разширяването и задълбочаването на интеграцията между западноевропейските страни. Обединението на Германия и рухването на Берлинската стена активизираха интеграционните процеси на стопанско, политическо и културно равнище. От "Европа на държавите" се тръгна към "Европа на регионите", при което държавните

граници губят своята охранителна и ограничителна роля. Все още Балканите и съседните им земи са зона на конфликти.

България е пълноправен член на Европейския съюз от 01.01.2007 г. Предстои ни изграждане на равноправни активни отношения с Русия, връщане на позициите в Близкия изток. България се сочи единодушно като пример за стабилността на Балканите. Географското положение е категория, която предполага определени дадености, чието рационално усвояване зависи от самите нас.

Заключение

Новата геополитическа ситуация на Балканите и в Европа налага съществени промени в междудържавните отношения. Държавните граници и предгранични територии се превръщат в зони на интензивно сътрудничество. В резултат от това се извършва процес на балканско и европейско интегриране на балканските страни, включително и България.

Благоприятното географско положение, стабилната политическа обстановка в България и постоянният икономически растеж дават шанс на страната да заеме полагащото ѝ се място в семейството на европейските народи. Това предполага и ключовата роля на България като посредник за приобщаване на Западните Балкани към Европейския съюз.

България има своето "запазено" културно пространство в Европа и света. От нас зависи то да се превърне в своеобразен мост, позволяващ ни успешно да се интегрираме в политическите и икономическите структури на съвременна Европа и да използваме пълноценно шанса, който ни даде европредседателството.

Литература

1. Димов, Н., Л. Цанова, Хр. Ганев, Ем. Лазарова. География и икономика. С., Просвета, 2012 г.
2. Пенин, Р., М. Султанова, Т. Трайков, В. Бояджиев. География и икономика. С., Булвест 2000, 2008.
3. <http://www.geografia.kabinata.com> – Географско положение и граници на България.
4. <http://www.geoznanie.com> – Географско положение на България.
5. <http://www.referati.org> – Същност и особености на географското положение на България.

РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ НА ОБЛАСТ ПЕРНИК

*Камен Кирилов,
катедра "Регионално развитие",
Университет за национално и световно стопанство,
бакалавърска програма "Регионално развитие"*

Резюме

Стратегията за развитие на област Перник за периода 2014 – 2020 г. е изработена при спазване на изискванията, одобрени със заповед № РД-02-14-2402/22.11.2011 г. от министъра на регионалното развитие и благоустройството и в изпълнение на чл. 12, ал. 3 от Закона за регионалното развитие.

Ключови думи: регионално развитие, областна стратегия, цел, приоритет, геополитически анализ, пространствено развитие, устойчивост, програмиране и планиране

Увод

Областната стратегия за развитие има своето определено място и роля в холистичната система за стратегическо планиране на устойчиво интегрирано регионално и местно развитие. Тя се разработва в контекста на актуалното социално-икономическо състояние на областта и в съответствие със стратегическата ориентация на регионалната политика в Европейския съюз и националните цели и приоритети за регионално развитие при съобразяване с нормативната и институционалната среда за нейното прилагане, наблюдение и оценка.

Област Перник се намира в рамките на Югозападния район (NUTS II) и включва шест общини: Перник, Радомир, Брезник, Трън, Земен и Ковачевци. Близостта на областния център до столицата на страната – гр. София (около 30 км) и границата със Република Сърбия (около 80 км) представляват ключовите геоикономически фактори по отношение стратегическото развитие на областта.

Изложение

Геоикономическите характеристики, влияещи върху потенциала за развитие, са:

Главни пътни връзки с европейско и балканско значение – през територията на областта преминават: Европейски транспортен коридор № IV (Дрезден – Прага – Братислава – Гьор – Будапеща – Арад – Крайова – София – Пловдив – Истанбул); Европейски транспортен коридор № VIII (Дурас – Тирана – Кафтан/Кафасан – Скопие – Деве Баир – Гюешево – София – Пловдив – Бургас).

Железопътните линии, преминаващи през областта, са част от международните линии София – Атина и София – Скопие.

Летище София се намира на 40 км от областния център и осигурява добра достъпност до въздушен транспорт и услуги.

Климатът на общината е умерено-континентален със средногодишна температура от 10,3 градуса.

Инфраструктура, достъпност и свързаност

Пътната инфраструктура в областта, която е част от Републиканската мрежа, възлиза на общо 568 км (към 2011 г.), от които:

- автомагистрала 10 км;
- първокласни пътища 80 км;
- второкласни пътища 66 км;

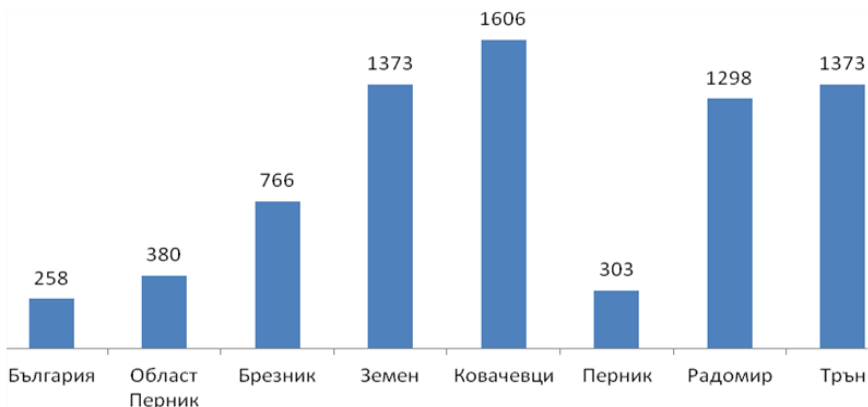
- третокласни пътища 412 км.

Автомагистрала "Люлин", открита през 2011 г., свързва град София с град Перник и има стратегическо значение за областта и особено за община Перник, осигурявайки връзка с най-високо платения пазар на труда в страната, както и с огромен пазар за реализация на бързооборотна продукция. Автомагистрала "Струма" (частично изградена) ще предостави добра връзка на областта с Република Гърция.

Дължината на железопътната мрежа в област Перник възлиза на 111 км с гъстота от 46,4 км/1000 кв. км (по данни на НСИ към 31.12.2008 г.). В областта оперират 76 автобусни линии, от които 10 републикански, 13 областни, 37 общински и 16 градски. Въпреки големия брой линии, качеството на автобусния транспорт, обслужващ малките населени места, и състоянието на третокласната пътна мрежа значително затрудняват връзката на населението от малките населени места с градските центрове и особено с областния център.

Здравна инфраструктура

Нивото на системата за здравеопазване в областта е сравнително ниско. По данни на НСИ на територията на областта към 2012 г. функционират общо 36 здравни и лечебни заведения с общ капацитет 591 легла (86% от които в заведения за болнична помощ). В сравнение на 100 хил. души в областта се падат 453,81 легла, докато в ЮЗР този коефициент е 667,45. По принцип популацията в областта е сравнително ниско покрита от здравната инфраструктура като по показателя брой пациенти на лекар областта е почти 50% над средното за страната.

Източник: НСИ.

Фигура 1. Брой жители на един лекар по общини

Ниското развитие на здравната система се отразява директно върху сравнително ниското ниво на обществено здраве в общината. Смъртността с възможност за превенция в областта е с 30% по-висока през 2011 г. (като разминаването е с тенденция за увеличение – разликата през 2007 г. е 23%).

Образователна инфраструктура

Системата от образователни институции в областта на ниво средно образование е сравнително добре развита. На територията на областта (по последни данни на НСИ) работят 36 общообразователни и специални училища и 9 училища за придобиване на III степен на професионална квалификация. Основно инфраструктурата е съсредоточена в община Перник, но във всяка от общините в областта има поне едно общообразователно училище.

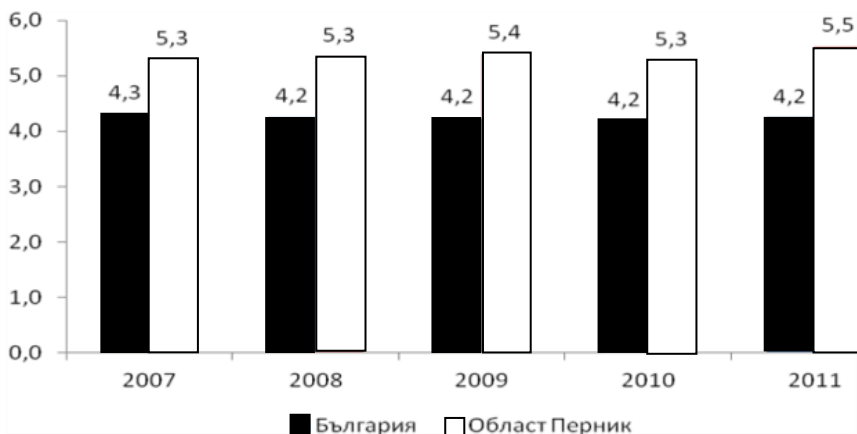

Източник: НСИ.

**Фигура 2. Разпределение на училищата
в областта**

Демография

Населението на областта към последното преброяване през 2011 г. наброява 132,833 души, основно съсредоточени в две общини: Перник (96,697, или 72,8%) и Радомир (20,722, или 15,6%). В сравнение със средното на страната, областта е сравнително ниско населена, като интрарегионалните разлики са значителни, от 7,1 в община Трън до 198,6 в община Перник.

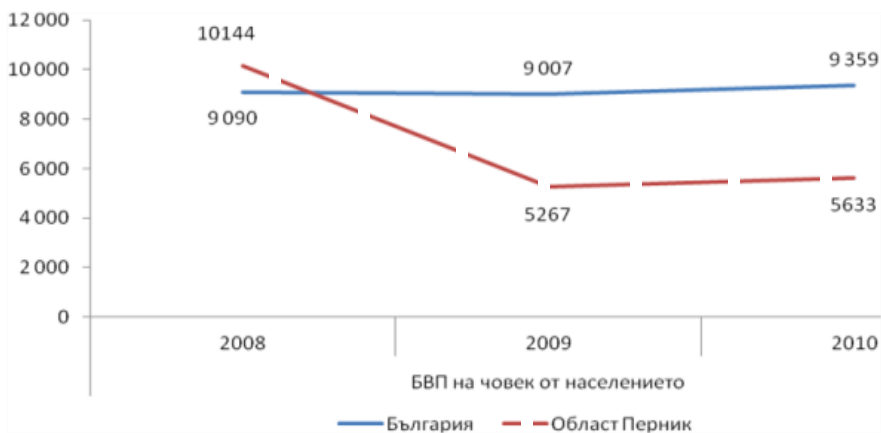
Източник: НСИ.

Фигура 3. Гъстота на населението брой население на кв. км

Икономика

Икономическото развитие на дадена географска или административна територия отразява социалните и икономическите измерения на промяната на стандарта на живот на населението, дължаща се на изменението на характера, обхвата и обема на икономическата дейност в рамките на територията. Съгласно Лисабонската стратегия основен приоритет представлява постигането на устойчив икономически растеж и осигуряване на повече и по-добри работни места.

Общата икономическа ситуация в област Перник следва логиката на събитията в глобален и европейски план. През 2009 г. БВП на човек от населението в област Перник спада до 5267 лв., или 51% от стойността през 2008 г. Макар че през 2008 г. БВП на човек от населението в областта надвишава с 10% средната стойност на показателя за страната, кризата засяга драстично повече област Перник – БВП на човек от населението за България регистрира минимален спад от 1% или 50 пъти по-малко от областта.

Източник: НСИ.

Фигура 4. БВП на човек от населението (абсолютни стойности)

Селско и горско стопанство

Област Перник разполага с 422 926 дка обработваеми площи от общо 1 126 689 дка земеделски земи. Ключов проблем в земеделието на областта се запазва високият процент необработваеми площи. Най-малка площ се обработва в община Земен – 14 759 дка, а най-много – в Радомир и Брезник – съответно 160 111 дка и 111 059 дка. Областта няма традиции в областта на земеделието. В резултат от икономическата криза и възможността за финансиране по ПРСР броят на регистрираните земеделски стопани е нараснал до над 500, но ролята на земеделието в областната икономика остава второстепенна. Животновъдството е слабо развито. Наблюдава се сериозно намаляване на броя на отглежданите животни. Това е особено осезаемо в сектора на свиневъдството, където се отчита 65%-ов спад. Единствено говедовъдството се запазва стабилно през разглеждания период и броят на отглежданите животни отбелязва малък растеж през годините.

Горските територии в областта възлизат на 993 662 дка. Към края на 2012 г. горският ресурс възлиза на 28 622 094 куб. м дървен материал, като на годишна база се добиват средно 150 000 куб. м (общо – държавни и недържавни гори), от които в дървопреработващата промишленост се използват средно 25 000 куб. м. Голямата част от добития дървен материал се използва като твърдо гориво от домакинствата в по-малките населени места.

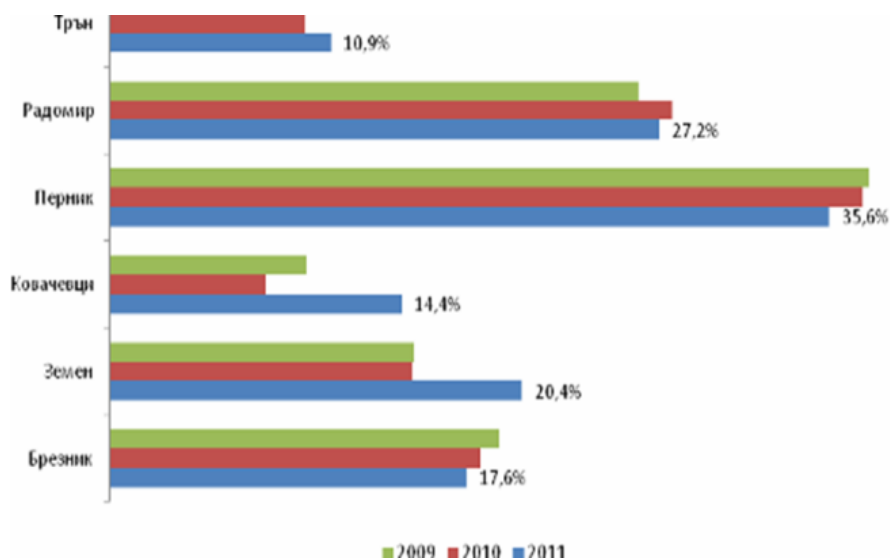
Туризъм

По официални данни на НСИ през 2012 г. в Пернишка област са предлагали услуги в туристическия сектор 15 средства за подслон и настаняване (официално регистрирани хотели, къщи за гости и др. места за настаняване с 10 и повече легла). Това е сериозен спад спрямо 2011 г., когато функционират 26 места за настаняване. Общият брой легла в областта към края на 2012 г. е 658, или двойно по-малко от 2011 г. Перник попада сред най-слаборазвитите области по отношение на туристическия сектор, като единствено в Плевенска и Разградска област наблюдаваме подобна ситуация. Въпреки наличието на екологично чисти райони и редица природни забележителности (вкл. резерват Острица), областта не успява да привлече значим брой чуждестранни туристи – през 2012 г. едва 987 чужденци са нощували в областта. Дори и след като отчетем близостта на София и възможността за осъществяване на кратки туристически екскурзии без нощувки, област Перник остава най-слабо посещаваната от чужденци област в страната.

Пазар на труда

Пазарът на труда в областта е характеризирани от драстични интрарегионални неравенства. Плътноста на работните места (отношението между броя на работните места към популацията в трудоспособна възраст) е ниска: в най-развитата община в област-

та, Перник, през 2011 г. има 35,6 работни места за всеки 100 души в работоспособна възраст, като в Трън местата са едва 10,9. Особено притеснителна тенденция е спадът на коефициента в община Перник. С изключение на община Радомир, нивата на плътността са значително по-ниски, отколкото в Перник, а в случая на останалите общини: също така опасно стабилни; движение на коефициента в общини Трън и Брезник липсва в периода на анализ, а промяната в общини Земен и Ковачевци се дължи на значителния спад на населението през 2011 г. За сравнение – подобен коефициент (изчислен за популацията в активна възраст) за страната е около 41,6% (с около 1/3 по-висок от най-добрия резултат от областта).

Източник: НСИ.

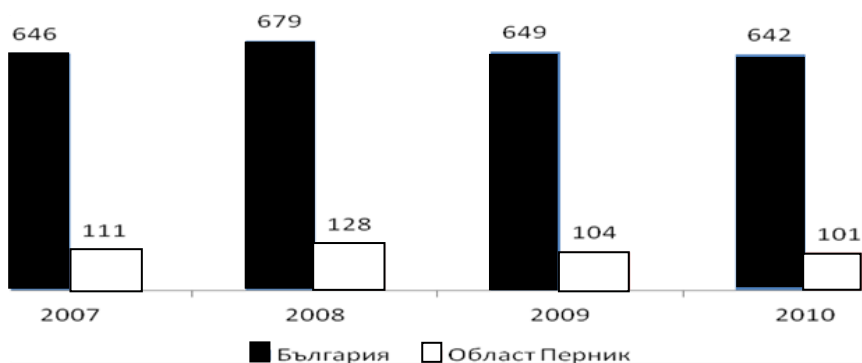
Фигура 5. Плътност на работните места

Околна среда

Област Перник е изправена пред значителни предизвикателства в сферата на опазването на околната среда.

Въздух. Качеството на въздуха е сред най-острите проблеми на областта, като Перник е на едно от първите места в страната по нива на замърсяване.

Води. Водите в областта се управляват от съответните Басейнови дирекции (Западнобеломорски район за р. Струма и Дунавски район за поречието на р. Струма), като контролът се извършва от РИОСВ – Перник. Качеството на повърхностните води в областта се нуждае от подобрене. Съществуват замърсени участъци по физикохимични параметри по поречието на р. Струма с основни замърсители амониев азот, нитритен азот, фосфати и общ фосфор и повишени нива на киселинност.

Източник: НСИ.

Фигура 6. Потребление на вода

Геоикономическите характеристики на област Перник задават и основната визия на областната стратегия за развитие: високо качество на живот и икономически просперитет чрез подкрепа за

развитието на човешкия капитал и създаване на условия за свободно осъществяване на иновативни идеи. Стратегическите цели са следните:

- 1) достъпност и мобилност;
- 2) интелигентно и устойчиво икономическо развитие;
- 3) качество на живот;
- 4) устойчиво развитие и опазване на околната среда.

Изпълнението на стратегическите цели гарантира постигането на интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж в изпълнение на европейската и респективно национална политика 2020, презентирани в съответните стратегически документи чрез:

➤ Значително оптимизирано използване на публичните и частните ресурси.

➤ Пълноценно оползотворяване и капитализиране на възможностите за икономическо развитие и устойчив конкурентен бизнес.

➤ Повече и по-добри работни места с висока добавена стойност.

➤ Привлекателна за инвеститори, работодатели и висококвалифицирани специалисти среда за живот.

➤ Запазена околна среда.

➤ Отговорна, гъвкава и отворена администрация и повишено качество на социалните услуги.

➤ Повишено качество на живота, вкл. и на хората в малките и отдалечените от центъра населени места, както и на други групи в риск от социално изключване.

➤ Диверсифицирана икономика и по-добра устойчивост при икономически кризи от структурен характер.

При изготвяне на стратегията са използвани няколко основни подхода:

Конкурентност: територията трябва да бъде привлекателна, ориентирана към нуждите на гражданите и бизнеса, като в процеса се конкурира с други територии.

Специализация: ефективно използване на ресурсите и изграждане на устойчиво конкурентно предимство в ключови сфери.

Фокус: върху области, които водят до повишаване качеството на живот и условията за правене на бизнес.

Приоритизиране: ефективно използване на ресурсите с цел максимизиране на техния ефект вместо прилагане на универсален подход.

Мултипликативен ефект: стратегията създава предпоставките, които позволяват на хората да постигнат своите цели – не го прави вместо тях.

Заключение

Настоящата Областна стратегия за развитие на област Перник определя актуални стратегически насоки за актуализиране на целите и приоритетите на общинските планове за развитие за периода 2014 – 2020 г. Икономическото развитие на област Перник е в застой, а инвестиционната активност е все още потисната. Доходите са сравнително високи, но това се дължи най-вече на всекидневната трудова миграция към столицата. Инфраструктурният профил на областта продължава да се подобрява. Данъчната среда в Перник е сравнително благоприятна, но прозрачността на местната администрация и нивото на развитие на административните услуги остават ниски. Някои сфери на социалното развитие на областта, като културата и здравеопазването, са в голяма степен повлияни от близостта до столицата. В здравната система се наблюдава известен недостиг на кадри и болнични легла. Демографската картина е силно неблагоприятна. В сферата на образованието Перник традиционно се представя слабо. По-добри от средните за страната са индикаторите за състоянието на околната среда, както и тези в сферата на сигурността и правосъдието.

Литература

1. Докова, С., К. Петров. Геоикономика и регионално развитие.
2. Петров, К. Регионална политика на ЕС и Република България.
3. Областна администрация Перник (<http://www.pk.government.bg>).
4. Портал за обществени консултации (<http://www.strategy.bg>).
5. <http://www.regionalprofiles.bg/var/docs/Profiles-2015/Pernik.pdf>

ПРОБЛЕМИ И РАЗВИТИЕ В РЕГИОНИТЕ НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

*Хюсеин Юсеин,
катедра "Регионално развитие",
Университет за национално и световно стопанство,
бакалавърска програма "Регионално развитие"*

Резюме

Политиката по създаване на условия за балансирано и устойчиво регионално развитие, прилагане на стратегически подход за планиране, наблюдение и оценка, реализиране процеса на децентрализация и укрепване на местното самоуправление се осъществява чрез планирани и програмирани интервенции за намаляване на различията в развитието на отделните региони в страната при прилагане на принципа за концентрация на ресурсите, като политиката съдейства за общото икономическо и социално развитие на страната и участие в териториалното сътрудничество, осъществявано в рамките на Европейския съюз.

Ключови думи: регионално развитие, децентрализация, местно самоуправление

Увод

Регионалната политика, отчитайки важното значение, което има качеството на човешките ресурси за развитие на регионите в страната, ги подпомага главно чрез планиране и програмиране на дейности, насочени към подобряване качеството на образователната инфраструктура, подобряване на транспортната достъпност до

училищата и университетите и чрез насърчаване на мрежи за обмяна на опит и добри практики между райони в ЕС.

Изложение

Демографско състояние

В районите в южната част на страната е концентрирано по-голяма част от населението (62,9%), което е важен фактор по отношение на потенциала им за развитие. Северозападният и Северният централен район са с по-ниска гъстота на населението в сравнение с останалите райони. Относителният дял на населението, живеещо в градовете в тези райони, е по-нисък от средния за страната. Най-висока степен на урбанизация са достигнати в Североизточния и Югозападния район.

Сравнителният анализ на демографското състояние в районите на ниво NUTS 2 в България през последните години като цяло потвърждава продължаващите негативни тенденции и характеристики: намаляване на общия брой на населението на всички райони; влошена възрастова структура и възпроизводство, а оттук и намаляване на трудоспособните контингенти от населението и висок коефициент на възрастова зависимост; най-големи различия и дисбаланс в сравнение със средните стойности за демографското развитие на страната продължават да се наблюдават между Северозападния и Югозападния район.

Район	Територия (кв. км)	Население (брой)	Гъстота на население (д/кв.км)	БВП на човек в PPS (EU27= 100%), 2007 г. (%)	Коеф. на безра- ботица (%)	Коеф. на заетост (%)	Степен на урбани- зация (%)	Брой на облас- ти
<i>Северозападен</i>	19 070	902 537	47,33	26,0	8,1	42,5	62,3	5
<i>Северен централен</i>	14 974	914 939	61,1	27,0	8,4	44,2	65,5	5
<i>Североизточен</i>	14 487	988 935	68,3	32,0	10,4	48,3	70,9	4
<i>Югоизточен</i>	19 798	1 116 560	56,4	31,0	8,6	46,7	70,1	4
<i>Югозападен</i>	20 306	2 112 519	104,0	62,0	4,1	56,5	82,3	5
<i>Южен централен</i>	22 365	1 528 220	68,3	27,0	7,3	48,0	66,5	5
БЪЛГАРИЯ	111 001	7 563 710	68,1	38,0	6,8	49,4	71,4	28

Източник: информация към 31.12.2017 г., Национален статистически институт, Евростат.

Вътрешнорегионалните неравновесия в демографското развитие са още по-силно изразени на ниво местни общности – общини и населени места. Запазват се значително неблагоприятните демографски тенденции в части от Северозападния и Северния централен район, както и относително благоприятната демографска ситуация в южните части на Югозападния район и в Столична община, части от Североизточния, Южния централен и Югоизточния район.

Основните проблеми за демографското развитие на страната най-вече са предизвикани от задържащото се високо ниво на смъртността и сравнително по-ниската средна продължителност на живота в сравнение с другите европейски страни, както и отрицателното външно миграционно салдо. Въпросите, свързани с

възпроизводството на населението, са от особена важност и значимост не само за демографското развитие на България, но и за формирането на нейните трудови ресурси, които са в основата на сегашното и бъдещото общо развитие на страната.

По-подробен анализ на демографското състояние би допринесъл за определяне на числеността и местоположението на най-рисковите групи за отделните райони от ниво 2, застрашени от бедността – безработните лица, малцинствените групи и лицата в неравностойно положение при бъдещото дефиниране на национална цел за намаляване на бедността, в съответствие с цел 5 на стратегия "ЕВРОПА 2020".

Състояние на регионалната икономика

В сравнение със средното ниво на икономическо развитие в ЕС-27 брутният вътрешен продукт на човек от населението, както и доходите в България, са значително по-ниски от тези на развитите европейски страни.

Брутният вътрешен продукт (БВП) на човек от населението на страната е около 41% от средното за ЕС-27 за 2017 г. при 34% през 2016 г. На регионално ниво NUTS 2 пет от българските региони попадат в последната десетка с най-нисък БВП на човек в ЕС (по паритет на покупателна способност – PPS).

Северозападният район е с 26% от средния за ЕС, Северният централен – с 27%, и Южният централен – с 27%, заемат последните три места в класацията, а Югоизточният и Североизточният район са съответно с 31% и 32%. От българските райони силно се откроява Югозападният район с 62%. В столицата е концентрирана значителна част от икономическите дейности и тя остава най-привлекателното място за бизнес и заетост в страната.

Приносът на районите в БВП на страната през 2017 г. продължава да бъде неравномерен при нарастване на регионалния БВП за всеки от районите. С най-голям принос в съвкупния БВП в абсо-

лютна стойност и като относителен дял към края на 2017 г. е Югозападният район – 25 652 млн. лв., и дял от около 45%, докато най-нисък е приносът на Северозападния район – съответно 4686 млн. лв., и дял от 8,3%.

Очевидна е необходимостта от ускоряване на растежа на българската икономика като цяло през следващите години с оглед постигане на по-динамично и изпреварващо икономическо развитие и изравняване със средните стандарти в ЕС. Икономическите предизвикателства пред България през следващите години ще бъдат свързани с възстановяването на устойчивия икономически ръст; с натиска за чувствително нарастване на доходите и същевременно запазване на макроикономическата стабилност и либерализация на вътрешния пазар.

Секторна структура на икономиката

Структурата на създадената брутна добавена стойност по райони в страната за периода 2010 – 2017 г. се характеризира с различни тенденции в участието на секторите, тъй като икономическото реструктуриране в тях продължава и те все още търсят своята устойчива икономическа структура.

На регионално ниво се забелязват няколко основни тенденции.

Доминиращ е делът на Югозападния район в брутната добавена стойност на страната в секторите на индустрията, услугите и в съвкупната БДС. Районът има дял повече от една трета от добавената стойност в индустрията на страната – 37,3%, а останалите райони са в интервала от 9,0% до 17,3%. Над половината от БДС в сферата на услугите в България се произвежда в Югозападния район (52,6%), а дяловете на останалите пет района варират между 7,0% и 12,1%. Най-голям принос в аграрния сектор на страната има Южният централен район с 24,5%, докато останалите райони участват приблизително равностойно от 13,6% до 16,5%. Като ця-

ло Югозападният район допринася с 45,4% в съвкупната БДС на страната, а с най-нисък принос е Северозападният район (8,3%).

За всички райони са характерни водеща позиция на сектора на услугите, следван от индустриалния отрасъл и относително нисък дял на аграрния сектор. Най-изразена е тази тенденция в структурата на брутната добавена стойност на Югозападния район, в която в най-голяма степен се наблюдават характерните особености за развитите в икономическо отношение региони в ЕС – значителен дял на сектора на услугите от БДС на района (71,2%), следван от дела на индустрията (26,5%) и много ниския дял на аграрния сектор (2,3%).

Междурегионалните дисбаланси по отношение на общия икономически потенциал и приноса на отделните райони могат да бъдат преодолені чрез провеждане на последователна икономическа политика за развитие на приоритетни и силно конкурентоспособни отрасли, съобразно спецификата на съответния район, като същевременно се стимулира разгръщането на потенциала на областите в сектори, формиращи висока добавена стойност.

Научноизследователска и развойна дейност (НИРД)

Необходимо е да се отбележи, че в България почти липсват показатели, които да послужат за оценка на количествените и качествените характеристики на регионалните различия по отношение на развитието на научните изследвания, технологиите и иновационния капацитет.

По данни за 2017 г. разходите за НИРД на България са в размер на 0,49% от БВП, като 0,33 п.п. е делът на държавата и 0,16 п.п. е приносът на бизнеса. За сравнение, през 2017 г. страните от ЕС-27 са отделяли средно по 1,9% от БВП за научни изследвания и внедряване на иновации, от които 1,21 п.п. са в частния сектор. Наблюдава се ясна тенденция в най-силно развитите райони в страната да се правят много по-високи разходи за проучвания и иновации.

Така например 75,8% от всички разходи за НИРД са осъществени в Югозападния район. Тази относителна концентрация на разходите за НИРД обаче се дължи в много по-голяма степен на разходите на правителството и учебните заведения за висше образование, отколкото на направените разходи от бизнеса. Делът на разходите за НИРД в БВП в районите от ниво 2 в страната е от 0,85% от БВП в Югозападния район за 2017 г. до 0,08% в Северния централен район.

Преструктурирането на икономиката към сектори с висока интензивност на иновации ще доведе до бързо нарастване на средствата, отделяни от частния сектор за иновации и увеличаване на приноса му в извършените разходи за НИРД в страната.

Делът на човешките ресурси, заети с НИРД, изчислен като процент от икономически активното население на възраст 15 – 64 години в страната през 2009 – 2017 г., е около 30% (за 2017 г. – 31%) при средно ниво за ЕС-27 от 39,8%. В регионален аспект с най-висок дял на населението, заето с НИРД, е Югозападният район (41,3%), а останалите пет района са със стойности в границите на 22 – 26%.

Регионалната политика, отчитайки важното значение, което има качеството на човешките ресурси за развитие на регионите в страната, ги подпомага главно чрез планиране и програмиране на дейности, насочени към подобряване качеството на образователната инфраструктура, подобряване на транспортната достъпност до училищата и университетите и чрез насърчаване на мрежи за обмяна на опит и добри практики между райони в ЕС. В Северозападния район след промените на териториалния обхват на районите на ниво 2 има само един университет в Плевен. Югозападният район се откроява с по-високата си концентрация на университети и колежи в сравнение с останалите райони в страната. Независимо от относително високия брой на образователни и изследователски центрове, няма качествен преход към приложни изследвания и трансфер на иновации и технологии към останалите сектори. Връзката между научноизследователските и образователните институции и бизнеса във всички райони от ниво 2 от дълго време е

прекъсната, което е една от причините за ниската добавена стойност и слабата конкурентоспособност на производството в отделните райони в сравнение с европейските и световните показатели. Това се потвърждава и от факта, че все още на територията на нито един район не е реализирана идеята за технопаркове и други структури от този вид. Университетите следва да бъдат много по-тясно обвързани с икономиката на регионите, в които се намират, и да синхронизират своите усилия с очакванията на бизнеса.

Предприемачество

Продължават тенденциите на неравномерно разпределение на сектора на малките и средните предприятия (МСП) по райони на ниво NUTS 2, както и на относителния дял на предприемачи (работодатели и самонаети лица) от общо заетите в съответните райони като показатели за равнището на предприемачеството.

Отрицателните фактори, отнасящи се до липсата на регионални и особено на локални механизми на финансов инженеринг за микропредприятия и МСП, недостатъчно квалифицираната работна ръка и малкия брой подготвени бизнес кадри, все още запазват своето действие и през периода 2013 – 2017 г.

Известен напредък се отбелязва при подкрепата за малкия и средния бизнес от страна на банковия сектор, който развива нови продукти при започване и разширяване на бизнеса, както и при административните и регистрационни процедури. Най-ниски нива на развитие на предприемачеството се отбелязват в Северозападен район, а най-високите нива се запазват в Югозападния и Южния централен район.

Инвестиции

Реализирането на преки чуждестранни инвестиции (ПЧИ) в българските региони в годините преди финансовата и икономи-

ческа криза се характеризира с постоянен годишен темп на нарастване, който е особено силно изразен в Югозападния район (в района се формират близо 70% от всички ПЧИ в страната). Увеличава се делът на ПЧИ в сектори като търговия и транспортни услуги, строителство, банково и застрахователно дело, хотелиерство и туристически дейности и др.

Следващи по размер на генерирани ПЧИ са Североизточният и Югоизточният район, които заемат водещо място в развитието на туризма сред районите от ниво 2 в страната. Водещи центрове в Североизточния район са градовете Варна и Шумен, където поради наличието на университети са създадени добри условия за привличане на млади хора и за осигуряване на квалифицирани кадри. В Югоизточния район водещи области по привличане на ПЧИ са Бургас (транспортна дейност), Стара Загора (инвестиции в промишлеността и енергетиката), следвани от област Сливен (преработваща промишленост и винопроизводство). В Южния централен район ПЧИ се реализират в сектори като преработваща индустрия, търговия и транспортни услуги, строителство и развитие на сезонни туристически дейности, като водещи области са Пловдив и Хасково. Развитието на туризма има все по-голямо значение за икономиката и заетостта в района, поради благоприятните природни фактори, културно-историческото наследство и изградената в значителна степен туристическа база и инфраструктура.

На последни места сред районите от ниво 2 в страната по привличане на ПЧИ са Северният централен и Северозападният район. Неравномерното разпределение на ПЧИ и инвестициите в дълготрайни материални активи по райони от ниво 2 в страната се запазва през последните години. Това се дължи на съсредоточаването им в силно урбанизирани, с добре развита инфраструктура зони в близост до столицата и големите градове в районите. Съществува ясно изразена диференциация между развитието на столичния град и останалите области в районите.

Очакванията за 2018 г. са чуждите инвестиции в страната да не надхвърлят 2 млрд. евро, а през следващата 2019 г. увеличението им да бъде в рамките на 20%. В средносрочен план регионалните икономики ще продължат да предлагат на чуждестранните инвеститори по-голям потенциал за растеж, сравнително добра бизнес среда и относително по-добра структура на разходите. Като резултат от подобряване на международната инвестиционна среда перспективите пред България за привличане на преки чуждестранни инвестиции изглеждат добри, като голяма част от предприемачите очакват подобрене в привлекателността на българските региони през следващите години.

Заклучение

При сравнителния анализ на районите от ниво 2 в България Югозападният и Северозападният район се очертават като своеобразни регионални полюси. Югозападният район е на първо място по демографски и икономически показатели и около средното равнище при сравнение на европейско регионално ниво, докато Северозападният заема последно място по почти всички основни показатели. Произведеният БВП на човек в Югозападния район е в размер на 62% спрямо средната стойност по този показател за ЕС-27 (по PPS), в Северозападния район – 26%, докато останалите четири района е между 27% и 32% спрямо средното ниво за ЕС-27.

Индикаторите за заетост и безработица поставят българските региони в Европейския съюз сред тези, които се отличават със стабилност, невисока безработица, относително устойчива заетост и икономическа активност, в сравнение с голяма част от страните – членки на ЕС, и в условията на финансова и икономическа криза. В структурата на заетостта по икономически сектори не се отчитат съществени промени през последните години, като се наблюдава тенденция на увеличаване на заетостта в секторите на индустрията

и услугите за сметка на заетите в селското и горското стопанство, която е особено силно изразена в Югозападния район. Анализът на основните индикатори, характеризиращи демографското, социалното, икономическото и инфраструктурното развитие на районите на страната, доказва по-ниската степен на развитие за Северна България в сравнение с Южна България, като резултат от действието на сложен комплекс от фактори и условия, които оказват съвместен общ неблагоприятен ефект на въздействие. Като такива могат да бъдат посочени негативните демографски тенденции, незадоволителното състояние на изградената пътна инфраструктура, затрудненият достъп до регионалните пазари на труда, неблагоприятните структурни промени в секторите на регионалните икономики и др. В тази връзка препоръчва се подкрепа за развитието на градските центрове в рамките на модела за полицентрична структура на мрежата от населени места в Северна България и за доизграждането на автомагистрала "Хемус", като интегрираща транспортна инфраструктура, която да допринесе за повишаване на инвестициите и атрактивността на прилежащата територия.

Констатират се ясно изразени различия и на вътрешнорегионално ниво. По-благоприятна е стопанската конюнктура само в областните градове и прилежащите икономически зони, благодарение на вътрешните и външните производствени инвестиции и по-добрите условия за предприемачество и бизнес, докато в малките и средните общини, които не разполагат с по-значителен финансов и човешки потенциал, икономическите дейности са съсредоточени в сферата на услугите и търговията. Проблеми като отрицателния естествен прираст на населението, миграцията, влошената възрастова структура, ниското равнище на заетост се нуждаят от спешно предприемане на мерки (особено в по-малките населени места). Вътрешнорегионалните различия са един от основните проблеми за постигането на устойчиво регионално развитие. Регионалната политика следва да се фокусира

още по-ясно върху тяхното преодоляване в бъдеще, с насочване на конкретни мерки, целящи развитие на периферните райони на страната.

Местоположението, богатите природни дадености и културно-историческото наследство на България предлагат предимства, които следва да бъдат взети под внимание при формирането на политиките за развитие на страната и по-специално тези, отнасящи се до развитието на туризма. Този потенциал следва да бъде обвързан с икономиката на региона, предвид развитието на туризма в българските региони, като фактор за развиване на поредица от допълнителни икономически дейности и услуги, в т.ч. и по отношение участието в макростратегиите на ЕС като Стратегията на ЕС за развитие на Дунавския регион.

Регионалната политика като мултисекторна и предлагаща интегрирани мерки и действия политика следва да продължи да създава условия за ефективно взаимодействие на секторните политики, за постигането на общ ефект на синергия за комплексното позитивно развитие на българските региони през следващите години.

Литература

1. <http://www.mrrb.government.bg/>
2. <https://www.mi.government.bg/bg>
3. <http://www.api.bg/index.php/bg/>
4. <http://www.tourism.government.bg/>
5. <http://www.dw.com/bg/>
6. <https://www.capital.bg/>
7. <http://www.nsi.bg/>

ТЕНДЕНЦИИ ЗА РАЗВИТИЕ НА ТУРИЗМА В ОБЛАСТ СМОЛЯН

*Златка Макрелова, Михаела Николова,
катедра "Регионално развитие",
Университет за национално и световно стопанство,
бакалавърска програма "Регионално развитие"*

Резюме

Родопите са изключително богати на водни минерални ресурси. Всичко това определя туризма като една основна и приоритетна задача в областта. Той е влязъл като приоритетна програма в стратегията за икономическо стабилизиране и развитие, както и в областния план за развитието на региона на област Смолян.

Ключови думи: област, развитие, туризъм

Увод

Област Смолян се намира в Южна България, централната част на Родопите. Граничи с областите: Кърджали, Благоевград, Пазарджик и Пловдив. В южната си част граничи с Гърция. Площта и е 3193 кв. км. Областта обхваща следните общини: Баните, Борино, Доспат, Девин, Златоград, Мадан, Неделино, Рудозем, Чепеларе. Община Смолян е административният център на областта. Областта разполага с богати ресурси, в това число мек климат през цялата година, разнообразен релеф, подходящ за почивки и туризъм, невероятни условия за ски през зимата, големи водни площи и гори с различни видове растения и животни. Това означава, че областта

не е лишена от водно снабдяване, и не на последно място балнеоложки възможности.

Изложение

ГКПП

В област Смолян има два гранично контролно пропускателни пункта на границата между България и Гърция. Това са ГКПП "Златоград – Термес – Ксанти" и ГКПП "Рудозем – Елидже". Най-близкият ГКПП с южната ни съседка е ГКПП "Рудозем – Елидже". По този начин областният и общински център ще има бърз достъп до Егейско море – на 100 км, което ще стимулира трансграничното сътрудничество. Изграждането на новия граничен контролно-пропускателен пункт "Рудозем – Елидже" е от ключово значение за България. Отварянето на така необходимата нова пътна връзка с Гърция ще доведе до оживление в икономиката, ще стимулира развитието на производства и дейности, свързани с обслужване на пътничопотока, движението на капитали, товари и услуги. Очаква се и по-пълноценно усвояване на културно-туристическия потенциал на смолянският регион с неговите възможности за развитие на планински, селски, ловен, риболовен и екотуризм. От 15.01.2010 г. функционира и граничен контролно – пропускателен пункт "Златоград – Термес – Ксанти", който е изграден за малогабаритни камиони и леки коли. Разстоянието от гр. Смолян до него е по-малко от 70 км. Този пункт е добра предпоставка за развитие на международния туризъм в района, тъй като откриването му създаде реални условия за оживяване на трансграничното сътрудничество, съвместните проекти с побратимените гръцки градове и нов тласък за развитието на туризма.

Пампорово

Курортен комплекс и ски дестинация Пампорово е разположен в централната част на Родопите на 1650 метра н.в., в подножието на връх Снежанка. Намира се само на 15 км от град Смолян, на 10 км от Чепеларе и на около 90 км от Пловдив. Климатът в района се отличава с мека зима с над 240 слънчеви дни, което прави Пампорово най-слънчевия планински курорт в България. Средната годишна температура е 5,5°C. Почти всички ски писти в курорта започват от връх Снежанка, като тяхната надморска височина е от 1926 м до 1400 м. Ски сезонът започва в началото на месец декември и продължава до края на месец април. През зимата снежната покривка достига до 2 м. Сред най-големите плюсове на Пампорово е липсата на опасност от лавини и силен ураганен вятър. Повишената отрицателна йонизация във въздуха в района на Пампорово прави курорта подходящ за рехабилитация на респираторни заболявания и заболявания на нервната система. Пампорово е изключително подходящ за развитието на зимен спорт, като ски и сноуборд и е признат от редица международни организации като ски дестинация за най-добрия курорт в Европа за начинаещи скиори. Пампорово е най-южната точка в региона на Балканите, в която все още могат да се практикуват зимни спортове и е предпочитана дестинация за скиорите и сноубордистите от южните ни съседки Гърция и Турция. Курортът се гордее със своята добре опазена природа и хотели, построени сред иглолистни гори. Политиката на Пампорово е съзнателно опазване на околната среда и сериозно застъпване на екологичната дейност, за това през последните няколко години тревните площи в района са специално обработвани по технология, която изравнява и гарантира зеленина през летните месеци. Пампорово с целенасочено постоянство работи по екологичната си визия за бъдещо развитие и е единственият зимен курорт в страната, за който може да се каже, че заема подобна за-

падноевропейска позиция, ориентирана към съхраняване на природата и натурално вписване на човешката намеса в нея.

Планетариум

Най-големият Планетариум с астрономическа обсерватория в България се намира в планинския град Смолян. Той започва своята дейност през 1975 г. и е един от най-посещаваните туристически обекти в града.

Планетариумът осъществява изследователска, образователна и популяризаторска дейност.

Балнеоложки туризъм

Град Девин

Девин е единственият град на Балканския полуостров с толкова много и лековити минерални извори. Същевременно микроклиматът му е от най-здравословните – скалистите и зелени възвишения предпазват града от студените и силните северозападни ветрове, голям брой слънчеви дни, изключително меки зими, прохладни лета и никакви промишлени замърсители. Близостта на хубавите иглолистни гори, богатите на балканска пъстърва реки, наличието на диви кози (рядкост за Родопите) и не на последно място гостоприемството на местните планинци дооформят цялостната представа за Девин. Това определя развитието на града като изключително перспективен балнеоложки и планински курорт от национално и международно значение. Изключително популярен е той в скандинавските страни. Има балнеосанаториум и открит минерален плаж. Минералните води са подходящи за лечение и профилактика на различни видове заболявания. Чрез външно приложение водата лекува болести на опорно-двигателния апарат, нервната система, половата система и кожните заболявания. Чрез питейно приложение

ние се лекуват стомашно-чревни, жлъчно-чернодробни, бъбречно-урологични и обменно-ендокринни заболявания. Добре се повлияват и при заболявания на дихателната система.

Баните

Баните е малко село, разположено близо до град Смолян. То привлича множество туристи с чистата си родопска природа, мекия си климат и множеството възможности за различни видове туризъм. Минералната вода тук със своите доказани лечебни свойства е предпоставка за развитието на Баните като курортен център с национално и международно значение. Минералната вода има разнообразно съдържание и това я прави подходяща за профилактика и лечение на широк спектър заболявания на опорно-двигателния апарат, стомашно-чревния тракт, периферната нервна система, остеопороза, намален калций в костите, кариес и много други.

Освен балнеологичен център, Баните е и изходен пункт за множество излети сред примамливата родопска природа.

Археологически туризъм

Момчилова крепост

Момчилова крепост се намира в община Смолян и е уникална историческа забележителност, където оживяват митовете и легендите за безстрашния Момчил войвода. Момчилова крепост е разположена източно от гр. Смолян на 20 км, южно от гр. Пловдив – 110 км и западно от гр. Кърджали на 78 км. Под нея минава пътят за Република Гърция – I 86, а до ГКПП Златоград – 55 км. През 1986 г. се провеждат първите археологически проучвания на крепостта, като сондажите са заложили извън крепостната стена, за да може да бъде проследено нейното външно лице.

Проучванията установяват, че крепостта е била опасана от запад, север и изток с крепостна стена, като с най-голяма височина е трасето около входа от север, а с най-ниска – откъм изток, където се засичат само основи. Варира между 0,5 и 2,10 м. В северната част на крепостта е разкрита кула порта с размери 4,8/4 м. Самият връх на крепостта дава 360-градусова панорамна гледка.

Турлука (Невястата)

Скалният масив Невястата (Турлука) е част от уникалния естествен ландшафт в долината на река Черна, разположена западно от град Смолян. Съществуват редица легенди за произхода на името на скалата. Една от тях разказва, че смолянска девойка, изгора на един от четниците на Караджа войвода, била поискана за жена от местния турски владетел. Тя се съгласила, но поискала преди сватбата да погледне за последен път родното си място. Отскубнала се и се хвърлила от скалата. Оттогава нарекли скалата Невястата.

Най-подходящото място да спрете, за да огледате отдалече "Невястата", е от другата страна на пътя – на паркинга до първото езерото в града, което е и най-голямото и красиво езеро. До скалата може да се стигне по изградена екопътека "Невястата", която започва от разклона за манастира "Св. Пантелеймон" на пътя Пампорово – Смолян.

Пещери

Пещерите и хилядите пещерни образувания са предпоставка за развитието на познавателния и пещерен туризъм в Родопите.

Ухловица

Ухловица се намира на 3 км североизточно от село Могилица и отстои на 37 км и 47 км съответно от Пампорово и Чепеларе. Тя е сред Стоте национални туристически обекта. Дълга е около 460 м, от които 330 м са благоустроени. Намира се на 1040 м надморска височина. В края на пещерата се намира синтровият Бял водопад (известен и като Ледения водопад). В пещерата се срещат корали. Пещерата е на няколко етажа. На горния етаж е Залата на пропастите. Гърлата на 4 дълбоки пропасти се спускат от тази зала към долния етаж. Пещерата завършва със 7 красиви езера, които рано напролет се пълнят с вода. Най-атрактивното образувание е големият каменен водопад, искрящ в бяло.

Дяволското гърло

Дяволското гърло е разположена на 1,5 км северно от село Триград в Триградското ждрело в Родопите. Името на пещерата идва от формата на бившия вход (сега – изход), наподобяващ дяволска глава. Дяволското гърло е пропадна пещера, която е формирана вследствие на пропадаването на земните пластове. Основната ѝ част е заета от голяма зала, в която се намира най-високият подземен водопад на Балканския полуостров.

Пещерата се е получила от река, падаща под земята от 42 м височина, образувайки огромна зала, наречена "Бучащата зала". Дължината ѝ е 110 м, ширината – 40 м, а височината ѝ достига до 35 м. Това е най-голямата зала в българските пещери след входната зала на Деветашката пещера – в нея може да се побере напр. катедралата "Св. Александър Невски".

Дяволското гърло дава начало на различни легенди от времето на траките. Една от тях говори, че именно тук Орфей се спуска в подземното царство на Хадес, за да спаси любимата си – Евридика.

Заклучение

Районът на Родопите в пределите на община Смолян е интересен и разнообразен. Сгушили вековни смърчови гори, огледни поляни и множество водопади, Родопите предлагат разнообразни възможности за туризъм.

Измежду планинските гънки са накацали селцата от общината, които очакват да бъдат открити. Възможностите за пешеходен туризъм са целогодишни. Дори и през снежните зимни дни пешеходният туризъм със снегоходки може да се превърне в запомнящо се изживяване.

Литература

1. <https://bg.wikipedia.org/wiki/>
2. <http://www.smolyan.bg/bg/home>
3. <http://devin.bg/>

СТРАТЕГИИ ЗА РАЗВИТИЕ НА РЕГИОНАЛНИТЕ ПАЗАРИ НА ТРУДА

*Захарий Стоянов,
катедра "Регионално развитие",
Университет за национално и световно стопанство,
магистърска програма "Регионално развитие"*

Резюме

Трудовият пазар се влияе от средата, ситуацията, взаимоотношенията и взаимодействието между търсенето и предлагането на работна сила. Тя зависи от количествени и качествени характеристики в рамките на дадено място и за определено време. Той функционира самостоятелно по собствена логика, правила и закони. Основната предпоставка за появата на пазара на труда е разкъсването на връзката между труда и капитала. В резултат се обособяват две групи от хора: лица притежаващи единствено работна сила, собственици на капитали и институции осъществяващи посредническа дейност и поддържащи необходим информационен масив за обслужване на отношенията между двете основни страни.

Ключови думи: пазар на труда, развитие, пазар, икономическо пространство

Увод

В икономическата литература се срещат различни определения, дефиниции на пазара на труда. Според едно от тях пазарът е аналитична конструкция, която се използва да обясни процеса на осъществяване на сделката между предлагащите и търсещите.

Според друго – тя е посредническа структура между купувачите и продавачите на труд, формираща надници, заплати и условия на труд. Най-често пазарът на труда се отъждествява с мястото, където се извършва покупко-продажбата на работна сила, но пазарът на труда не може да се сведе до място на договарянето.

От икономическа гледна точка пазарът се дефинира, като икономическо пространство, в което се намират и преговарят лицата, предлагачи и търсещи труд.

От институционална гледна точка – пазарът на труда е съвкупност от норми, принципи, институции и организации, които определят поведението на търсещите и предлагачите труд.

От гледна точка на систематичния подход – пазарът на труда е регулирана система от икономически отношения, възникващи и осъществявани между търсещите и предлагачите труд.

Това е основание да определим пазара на труда, като съвкупност от икономически отношения, които се формират между наемните работници и работодателите по повод наемането и включването на работната сила в процеса на производството с цел получаване на доход.

Изложение

Световната икономическа криза коства на българската икономика десет поредни тримесечия на спад на коефициента на заетост на годишна база от първото тримесечие на 2009 г. до второто тримесечие на 2011 г. – от 55,1% на 49,3%. Последва период, през който пазарът на труда продължи да губи работни места, но поради намаляващото население и съответно на работната сила в страната заетостта остана сравнително стабилна. Признаци за реално възстановяване на част от загубените по време на кризата работни места се появиха едва през първата половина на 2013 г. Няколко тримесечия по-късно ситуацията се подобри чувствително, като

през първото тримесечие на 2014 г. броят на заетите се увеличи с над 39 хиляди души. Този темп на разкриване на работни места спрямо предходната година се запази и в периода април – юни 2014 г. Пазарът представлява своеобразна сделка, която се сключва между купувачите и продавачите на труд и която се закрепява с трудов договор.

За формирането на трудовия пазар са необходими физически лица, които са склонни да заменят част от свободното си време за работа, физически и юридически лица, търсещи работна сила за осъществяване на трудова дейност и наличието на институционална структура, която да регулира поведението на търсещите и предлагащите труд.

Основните компоненти на пазара включват: търсене, предлагане, цена на труда. Взаимодействието между двете променливи търсене и предлагане определят равновесието на пазара на труда. От конкурентния механизъм на това взаимодействие зависи стабилността на трудовия пазар. За координиране на плановете на търсещите и предлагащите труд детерминираща роля играе цената на труда (работната заплата).

Пазарът на труда е един от пазарните фактори на производство и като такъв се подчинява на всички закономерности, на които се подчинява пазарът. Въпреки своите особености и специфика, пазарът на труда се намира в непрекъснато взаимодействие с останалите пазари, като има свои особености, които се обясняват преди всичко със специфичната "стока" труда, която се търси и предлага. За разлика от други стоки "стоката" труд, която се предлага на работодателя, не закупува, а наема. За подготовката на работниците са необходими известни средства в образованието, продължително обучение, квалификация, които формират човешкия капитал. Затова работодателят, който инвестира средства в подготовката на работника, се стреми да го наеме за по-продължително време. За наемането на работника е необходимо наличието на специфично законодателство, което не е присъщо на другите пазари.

Друга особеност, която отличава пазара на труда, е, че при него има силна намеса на държавата, която предприема пасивни и активни мерки. Разлика се наблюдават също по отношение на адекватността на информацията за работници и работодатели. За работника тя се състои в несъответствие между предварително договорените и реалните условия на труд и заплащане, за работодателя се състои в предварителната оценка за работника и действителната.

Видове пазари на труда

В зависимост от използващите пазара на труда за организация, която наема работника, разглеждаме външен и вътрешен пазар. Вътрешният пазар е в рамките на една организация, докато външният пазар е в рамките на страната, в която организацията или фирмата наема необходимата работна сила.

Пространствено-географски аспект

С този аспект разграничаваме национален и световен пазар на труда. Националният е местен, регионален, пазар на национално равнище. Световният се подразделя на регионален и континентален. Движението на работна сила между пространствените граници на обособените трудови пазари най-често се обуславя от равнището на заплащане, условията на труд, допълнителните възнаграждения.

Професионален критерий – от гледна точка на специализацията и диференциацията на работната сила могат да се обособят три групи пазари:

Професионални пазари – пазари на квалифицирани работници.

Пазари на неквалифициран труд – пазари за всички.

Браншови пазари.

Структура и основни потоци на пазара на труда

Структурните компоненти на пазара включва:

- населението на една страна – той не е специфичен компонент на трудовия пазар, но е основен източник на работна сила. Населението на дадена страна зависи от естествения прираст (смъртност, раждаемост) и от механичния прираст (емигранти, имигранти);

- заети лица – методологията на Националния статистически институт обхваща лицата, навършили 15 и повече години, които извършват работа за производство на стоки/услуги и получават възнаграждение, имат работа, но временно отсъстват от нея (по болест, майчинство, отпуск, обучение), работят в собствено предприятие фирма или стопанство или извършват самостоятелно друга работа срещу доход, лица работещи без заплащане във фирми и стопанства на роднини или на техни домакинства.

Според социалния статус в заетостта лицата се групират следните групи:

- работодатели и самостоятелно заети, които използват наеман труд;

- наети лица срещу възнаграждение;

- неплатени семейни работници;

- наети лица, които търсят по-добре платена работа;

- работни места – обхваща всички заети и свободни работни места в икономиката;

- работодателят е основен субект на трудовия пазар (физическо или юридическо лице) на наемния труд;

- цена на работната сила – включва средствата, срещу които работодателят е готов да наеме работници;

- инфраструктурата на трудовия пазар – включва всички организации на национално и регионално или местно равнище, които са необходими за функционирането на трудовия пазар;

- институционалната структура на трудовия пазар – включва законовата уредба, актовете на правителството и на упълномощени органи, междуправителствени договори и др.

Институции на пазара на труда

Институционалната рамка на пазара на труда в Република България включва държавни институции, бюра по труда и широк кръг от неправителствени организации. На национално равнище активно участие в регулирането на трудовия пазар взема трудовата борса. Трудовата борса е посредническо звено, което улеснява сключването на трудови сделки между работници и работодатели и изпълнява определени социални функции, интереси на държавата, фирмите и работодателите. Ролята на трудова борса играе националната система по заетостта с нейните бюра по труда.

Държавната система по заетостта включва на национално равнище:

- Национален съвет за насърчаване на заетостта от 2002 г. постоянно действащ орган за сътрудничество и консултации при разработването на политиката по заетостта;
- Национален консултативен съвет по професионална квалификация;
- Агенция по заетостта от 2002 г. управлява фонд ПКБ заедно със социалните партньори. Със Закона за насърчаване на заетостта от 2002 г. нейният статут е на изпълнителна агенция, тя е второстепенен разпоредител на средства от държавния бюджет към МТСП (Министерството на труда и социалната политика);
- Регионални институти – областен управител, кметове, постоянни и временни комисии по заетостта, дирекции и регионални служби по заетостта, бюра по труда.

Задачи на бюрата по труда

Бюрата по труда са основни структурни звена, които изпълняват редица функции и отговорности като:

- Оказват услуги на търсещите работа;
- Информират безработните, които търсят работа за свободните работни места;
- Информират заетите, които търсят работа, да търсят работа съответстваща на професионалната им подготовка;
- Изплащат паричните обезщетения;
- Организируют обучение по квалификация и преквалификация;
- Оказват специален контрол върху преотстъпените нормативни обезщетения и помощи;
- Услуги на работодатели – информация за лицата, търсещи работа, информация за програмите и мерките в рамките на актуални политики на трудовия пазар, привличане на работодатели за участие в насърчителни програми и мерки.

Частни бюра по труда – посредничат при наемането на РС (работна сила).

Основни потоци на пазара на труда

Динамиката на трудовия пазар и интензивността на неговото движение могат да се проследят чрез основни потоци на РС в него:

➤ Първи поток е от населението извън РС към незаетите лица – безработните (домакини, пенсионери), които търсят платена заетост.

➤ Втори поток е от лицата, безработните, които търсят работа – съкратени, напуснали по собствено желание, пенсионери по възраст или болест, но запазили трудоспособност.

Движението е от първичния към вторичния трудов пазар.

➤ Трети поток е от незаетите лица – безработните към свободни работни места. Той е от вторичния към първичния трудов пазар.

➤ Четвърти поток е от заетите лица към свободните работни места и включва движението на работниците, които търсят по добра работа и заплащане.

➤ Пети поток е от заети лица към лицата извън РС – лицата останали без работа по собствено желание, освободени по целесъобразност и съкратени.

➤ Шести поток е от безработните, които търсят работа към населението извън РС.

В потоците следва да вземат в предвид и лицата, осъществяващи самостоятелна стопанска дейност, както и неплатените семейни работници.

Стратегии за развитие

При разработването на стратегията за пазара на труда системата за приоритети, отчитайки жизненоважните интереси на всички членове на обществото, трябва да бъде точно определена. Специално внимание трябва да се обърне на състоянието на повече или по-малко осигурените граждани, разпределението на резултатите от публичната индустрия и нуждата от справедливост. В зависимост от избраните критерии социалните тенденции, принципите и конкретните методи на регулиране на пазара на труда могат да бъдат различни.

В работата си се разглеждат въпросите за нормативната уредба и подобряването на еластичността на пазара на труда; създаването на система за оценка на качеството на труда; подобряването на системата за професионално обучение с цел повишаване на ефективността на работа на завършилите следните изисквания на труда пазар и т.н.

За формулирането и практическата реализация на пазара на труда стратегиите са много актуални, защото държавните органи постоянно се сблъскват с въпроса на кой проблем да се даде приоритет. Този въпрос трябва да бъде решен чрез използване на балансирана държавна политика както при идентифициране на подходите към мерките за социална защита и държавна намеса, така и при осъществяване на действията за регулиране и подобряване на еластичността на пазара на труда. Затова е необходимо да се търси златна среда и мерки за балансиране на икономическата ефективност и социалния прогрес. Прилагайки балансирана политика, държавата трябва да се стреми да поддържа баланса на интересите между ефективността на производството и социалната защитата на работната сила, както и икономическите и социалните ценности.

Заклучение

Въпреки подобряващите се данни на национално ниво, в страната все още има редица области, в които възстановяването на трудовия пазар не е започнало или е на начален етап. Такива са областите Ловеч, Русе, Търговище и Силистра в Северна България, както и Благоевград и Кюстендил в южната част на страната. Отделно от тях има области, в които пазарът на труда остава сравнително стабилен в периода на кризата (като Стара Загора), но в които през последните тримесечия са налице негативни тенденции.

Основната част от подобрението на данните за броя на заетите на национално ниво през последната година и половина се дължи на бързото възстановяване на повечето области в Южния централен район на страната, както и на позитивните тенденции по отношение на заетостта в някои от водещите икономически центрове като София (столица), Варна и Бургас. С отделни изключения (като Габрово и Велико Търново) ситуацията на пазара на труда в Североизточна и в Северна централна България продължава да е

критична, като в редица области от тези райони средногодишният коефициент на заетост остава под 40% в периода 2012 – 2013 г.

При разработването на стратегията за регулиране на пазара на труда на първо място е необходимо да се осигури взаимно подчинение на изискванията за последователно развитие на обществото и икономиката, стимулиране на прогресивните промени и приоритет на мерките, водещи до социално-политическата стабилност на обществото. Една целесъобразна политика на пазара на труда трябва да бъде както ефективна, така и справедлива.

При разработването на стратегията на пазара на труда трябва да се определи система от приоритети, която да отчита жизнените интереси на всички членове на обществото. Трябва да се обърне особено внимание на състоянието на повече или по-малко осигурени граждани. В зависимост от избраните критерии социалните тенденции, принципите и конкретните методи на регулиране на пазара на труда могат да бъдат различни.

Литература

1. Докова, С., К. Петров, Н. Цонков. Геоикономика и регионално развитие. С., УИ "Стопанство", 2009 г.

2. <https://www.regionalprofiles.bg/bg/labour-markets-the-way-to-recovery/>

3. <https://geopolitica.eu/138-broi-4-2015/2281-parametrite-na-ikonomicheskiya-upadak-i-vazmozhnostite-za-razvitie-na-balgarskite-regioni>

УПРАВЛЕНИЕТО НА ОТПАДЪЦИТЕ В БЪЛГАРИЯ КАТО ФАКТОР ЗА РЕГИОНАЛНОТО РАЗВИТИЕ

*Живко Иванов,
катедра "Регионално развитие",
Университет за национално и световно стопанство*

Резюме

Настоящият доклад е посветен на проблемите за управлението на отпадъците и значението му за регионалното развитие в България. направен е анализ и хронологическа рамка на проблемите от гледна точка на регионалното развитие. За целите на анализа бе проучена и използвана наличната информация свързана с управлението и депонирането на отпадъците чрез запознаване с голям брой изследвания, публикации и документи в разглежданата област. На тази основа в доклада са направени отделните анализи и изводи, касаещи проблемите на управлението на отпадъците и тяхното депониране.

Ключови думи: регионално развитие, управление, депониране, отпадъци, технологии, система, регионална безопасност

Увод

Проблемите на регионалното развитие все по-често се фокусират върху проблемите на благоустрояването. Така в края на 2016 г. организираното събиране на общински отпадъци обхваща около 80% от населението на България. Общинското събиране на боклук е практика в 1377 селища, което се равнява на 24,2% от общия

брой на селищата в страната. Въпреки факта, че повече от 99% от населението в градовете ползва общинското събиране на отпадъци, само 33% от хората на село имат достъп до такива услуги. Най-благоприятно е положението в София, където са обхванати 100% от гражданите. В Габрово те са 93,2%, в Кюстендил – 89,5%, а най-неблагоустроените райони са тези в Силистра – 41,8%, Търговище – 51,3%, и Разград – 51,5%. Съществуващата система на събиране на отпадъци за рециклиране като: хартия, стъкло, пластмаса и метал, се ограничава в изкупуване на отделно събиран боклук, генериран от населението или от различните производители. Тази система е самостоятелно организирана и не зависи от общинската организация по събиране на боклука. Един от най-сериозните проблеми в и около населените места в страната както от естетична, така и от хигиенна гледна точка, са отпадъците. Много и безразборно разхвърляни отпадъци не могат да бъдат обхванати от съществуващата информационна система, но това едва ли е необходимо.

Информацията за общото количество битови отпадъци през 2016 г. показва приблизително 3,2 милиона тона отпадъци, или около 390 кг на човек от населението (НСИ, 2000). Последното, сравнено с данните за Гърция (310), Португалия (330), Унгария (387) и Полша (338), показва на първо място, че България вече има адекватна информация за реалните количества на генерирани битови отпадъци.

В системата на Министерство на здравеопазването се осъществява контролна дейност, свързана с отпадъците в населените места и местата за депониране.

В момента единственият метод за обезвреждане на битовите отпадъци, който се прилага, е депонирането. Основната причина за това е икономическа – цената на земята в България е изключително ниска, което прави икономически нецелесъобразно използването на други технологии освен депонирането.

Изложение

Регионалното развитие е процес на постоянни социални промени, способстващи за трайното и устойчиво развитие на общността в конкретен регион. Негово развитие често е свързано с подобряването на екологичната ситуация, която е прекомерно натоварена във високоразвитите урбанизирани територия. Така на преден план излиза процесът с управлението на отпадъците в България. Броят на депата за организирано събиране и извозване на отпадъците е около 680 към 1990 г., но постепенно броят им е редуциран и те са приведени в съответствие с националните изисквания. Въпреки това депата, които се експлоатират, с няколко изключения, не отговарят напълно на съвременните изисквания. По данни на общинските администрации за 2015 г. в 57 от съществуващите депа, са натрупани около 70% от общо депонираните битови отпадъци. Всяко едно от тези депа обслужва население над 20 000 жители. Съгласно национална програма за управление на отпадъците депата трябва да бъдат сведени до 37, които да обхванат цялата територия. В нея се предвижда да бъдат изградени регионални депа, които да обслужват по няколко общини. Целият този процес е свързан с осигуряване на финансиране се отпускат средства основно за изграждане на регионални депа за битови отпадъци. Целта е чрез икономически методи да се повлияе върху общинските администрации, да предприемат действия за коопериране със съседни общини за изграждане на съвместни депа за битови отпадъци.

Друг сериозен проблем, който стои на вниманието на общините, е разделното събиране на битовите отпадъци. Въпреки многобройните експерименти в нито една община на страната не се извършва разделно събиране на битовите отпадъци.

През последните години все по-сериозно притеснение придобиват натрупаните строителни отпадъци. На практика от тях 78% са

събрани в специализирани депа за строителни отпадъци. На депата за битови отпадъци са депонирани 592 хиляди тона строителни отпадъци. Все още малък дял са строителните отпадъци, които се оползотворяват при изграждането на пътища и за рекултивация на нарушени терени, едва 1/4 от образуваните се използват за тази цел. Част от строителните отпадъци в големите градове се използват за запръстяване на битовите отпадъци при експлоатацията на депата за битови отпадъци, но засега тази практика не е широко разпространена. Липсата на достатъчно депа за строителни отпадъци, както и икономическия интерес на различни участници в строителния процес са довели до широко разпространение на неорганизираните сметища за строителни отпадъци, особено около градовете.

Важно значение има и делът на производствените отпадъците, който включва 82 отпадъка. В структурата на генериране на производствените отпадъци най-голям относителен дял заемат отпадъците от минно-обогатителните предприятия, следвани от ТЕЦ и химическата промишленост. Особен проблем са обектите от минно-добивната промишленост, обявени в етап на ликвидация или консервация. При много от тях не е решен въпросът с хвостохранилищата, в които са натрупани големи количества отпадъци. Общата площ на нарушените от тях терени възлиза на над 16 700 дка, от които 5100 дка са заети от хвостохранилища, спрени от експлоатация. Последните представляват определен екологичен риск, тъй като в тях са депонирани над 270 млн. т опасни отпадъци – откъде са взети данни за това твърдение, от преработката на медно-пиритни и оловно-цинкови руди.

Преобладаващият метод за обезвреждането на производствени отпадъци е депонирането. По данни на експерти над 99% от общото количество депонирани отпадъци са натрупани на депа, принадлежащи на предприятия, а останалите се депонират съвместно с битовите отпадъци на градски депа. По-голямата част от отпадъците от хранително-вкусовата промишленост (61%) се оползотво-

риват в селското стопанство като храна в животновъдството и за наторяване. Останалото количество основно се депонира. Предоставената от предприятията информация показва, че се рециклират предимно отпадъци от черни и цветни метали (88%), хартиени (92%) и стъклени отпадъци (69%). В зависимост от организацията на дейността в конкретната производствена единица събраните отпадъчни материали се предават директно на предприятията, преработващи отпадъци, или на фирми, търгуващи с отпадъци за рециклиране. В последните години има и образувани на опасни отпадъци. Около 30 са предприятията, които генерират над 90% от годишните количества. Две от тях КЦМ – Пловдив и "Лукойл Нефтохим" докладват 27% от образуваните опасни отпадъци в страната. С най-голям дял са отпадъците от термични процеси, от нефтодобив и от пречиствателни станции за отпадъчни води. Засага наличната информация отразява основно количествените характеристики на отпадъците. Проблем създава липсата на изградена национална лабораторна система за опасни отпадъци, което не дава възможност за еднозначна идентификация и контрол.

Основен начин за обезвреждане на опасните отпадъци е депонирането. В собствени депа на предприятията се депонират около 77% от годишно образуваните количества опасни отпадъци. Анализът показва, че повечето от тези депа са с изчерпан капацитет и не отговарят напълно на съвременните изисквания. Тези изисквания са отразени в националното законодателство по отпадъци, което е хармонизирано с изискванията на съответните европейски директиви. Съществуващите няколко инсталации за изгаряне едва задоволяват нуждите на фирмите, за чиито отпадъци са построени. В някои от градовете – областни центрове, са изградени малки инсталации за изгаряне на болнични отпадъци, които в повечето случаи не съответстват на съвременните изисквания за инсталации от този тип и поемат отпадъците само от някои здравни заведения в района. Голям брой малки предприятия, генератори на опасни отпадъци, имат сериозни проблеми с обезвреждането им поради

липсата на изградена регионална или национална инфраструктура за тяхното третиране. Обикновена практика е опасните отпадъци да се съхраняват на площадки на територията на тези предприятия.

България е подписала и ратифицирала Базелската конвенция за трансграничен превоз на опасни отпадъци. Развити са добре процедурите на разрешителен режим, изискващи се от Конвенцията. През годините е приета Национална програма за управление на отпадъците, която е актуализирана няколко пъти. Като с програмата се въвеждат основните европейски принципи и йерархия за управление на отпадъците.

В програмата се поставят следните основни цели: третиране на отпадъците с минимален риск за човешкото здраве и околната среда; създаване на подходяща система от инсталации и съоръжения за интегрирано управление на отпадъците. Въвеждане на йерархия в управлението на отпадъците в съответствие с Европейската стратегия; намаляване на риска от миналите замърсявания с отпадъци. Достатъчно надеждна информация за всички натрупани отпадъци и процеси на управление; добре проведено обучение, обществено участие и образователни програми по въпросите, свързани с управлението на отпадъците. Разработен е и инвестиционен план, в който са включени приоритетните инвестиционни обекти – не повече от 37 регионални депа за отпадъци, национален център за третиране на опасни отпадъци, регионални депа за опасни отпадъци, инсталации за преработка на специфични отпадъци.

В България приоритетно се работи за изграждането на шест регионални депа за битови отпадъци, като две от тези депа имат и клетки за опасни отпадъци, национален център за обезвреждане на опасни отпадъци, съоръжения за третиране на битовите отпадъци в столичния град. Редица обекти от програмата се финансират от национални източници и от донорски програми.

Всички български общини вече имат приети програми за управление на отпадъците на тяхна територия. Те са изготвени в съответствие с методически указания, одобрени от Министерство на

екологията. Въпреки че тези програми в редица случаи не са на необходимото професионално равнище, те са фактор за ускоряване решаването на проблемите и са важна стъпка в цялостния процес на управление на отпадъците на местно ниво.

Общинските администрации носят главната отговорност на местно ниво за състоянието на този сектор на околната среда. Анализът показва, че много от по-малките общини нямат назначени лица, които да отговарят за политиката по отпадъците. В някои от тях няма назначени титулярни еколози, които да отговарят за околната среда. Все още малко общини разполагат с инспектори, които да извършват контролна дейност в тази сфера. Направените проучвания дават основание да се твърди, че към настоящия момент няма община в България, която чрез такса "Битови отпадъци" да осигурява всички необходими средства за управление на отпадъците.

Това води до необходимостта от възстановителните дейности, свързани със замърсени с отпадъци в миналото места в резултат от натрупани отпадъци ще изискват допълнителни усилия за третиране на замърсените почви или допълнителен капацитет за препониране в депа за отпадъци. Прилагането на Националната програма за изграждане депата и тяхното управление, която да доведе до увеличаване на количеството отпадъци от тяхната експлоатация (утайки). Трябва да бъдат изградени и мощности за третирането им. Очаква се увеличаване на количеството отпадъци от сероочистващите инсталации на големите ТЕЦ в резултат от прилагането на мерки за намаляване на серните окиси. Прежеждането и прилагането на ново законодателство в другите сектори (Контрол на индустриалното замърсяване) поставя нови изисквания пред управлението на отпадъците.

Заклучение

В голяма степен е прието необходимото законодателство в сектор "отпадъци", което е адаптирано с европейското законодателство. От функционална гледна точка регионът е пространство за взаимодействие между различни сили и тъй като самият регион често е слабо институционализиран. Той се превръща в арена на конкуренция между тези сили. Регионът е функционално пространство, единица характеризираща се с връзки между икономическите субекти в него, както и с връзките, които тези икономически субекти поддържат с партньори от други региони и той се нуждае от оптимално развитие на отпадъците и технологиите в него. Така през последните няколко години се наблюдава подобряване на информационната система по отпадъци, но процесът все още не е завършил. Необходими са допълнителни ресурси и усилия в тази насока. За подобряване на регионалното развитие е необходимо напълно да се реализира Национална програма за управление на отпадъците, която се основава на европейски принципи, ясни приоритети и конкретен план за средносрочен период. Трябва да се обновят приетите общински и фирмени програми за управление на отпадъците. Необходимо е да се подобри процесът на инфраструктурните обекти, които са част от системата от съоръжения за интегрирано управление на отпадъците. Така трябва да има ясна програма за решаване на миналите и бъдещите проблеми с опасните отпадъци от големите предприятия, които генерират преобладаващата част от опасните отпадъци в страната. Замърсяването във и около населените места с отпадъци е един от най-сериозните естетически и хигиени проблеми на страната. Организираното събиране на битови отпадъци да обхваща 100% от населението на страната. На практика в страната функционира отчасти система за разделно събиране на болнични отпадъци, в това число и на опасните отпадъци от бита. Не всички от съществуващите депа за битови отпадъци отговарят на съвременните изисквания и са необходими зна-

чителни усилия за тяхното привеждане съобразно стандартите или за тяхното поетапно затваряне. Можем да подчертаем, че липсва национална и местна политика по отношение на селскостопанските отпадъци от малките ферми (домакинствата) тепърва ще става реален проблем за регионалното развитие. В тази посока е необходимо да се създаде административният капацитет на контролните структури, събирането на информация и възможностите за планиране са недостатъчни. Съответно и стратегия за определяне на таксите за управление на битовите отпадъци, които се събират на общинско ниво не покриват всички разходи съгласно законовите изисквания.

Литература

1. Директива 2008/98/ЕО на Европейския парламент и Съвета относно отпадъците и за отмяна на определени директиви, 19.11.2008 г.
2. Доклад на ИАОС за постигане на целите на Република България за рециклиране и оползотворяване на отпадъци от опаковки, съгласно сроковете по § 9 от ПЗР на Закона за управление на отпадъците и чл. 42 от Наредбата за опаковките и отпадъците от опаковки, София, 2011.
3. Доклад за състоянието на разделното събиране и рециклиране на отпадъци от опаковки, изготвен на база постъпили одиторски доклади от Министерство на околната среда и водите, Дирекция "Управление на отпадъците и опазване на почвите", юли 2012.
4. Закон за управление на отпадъците (Обн., ДВ, бр. 53 от 13.07.2012 г.).
5. Зелена книга за Европейска стратегия относно пластмасовите отпадъци в околната среда – Европейска комисия, Брюксел, март 2013 г.
6. Наредба за опаковките и отпадъците от опаковки (НООО) (обн., ДВ, бр. 85/06.11.2012 г., изм. и доп., ДВ, бр. 76, 30.08.2013 г.).
7. Наредба за поддържане и опазване на чистотата и управление на отпадъците на територията на Столична община от 16.04.2009 г.

8. Национален план за управление на отпадъците за периода 2014 – 2020 г.

9. Петров, К. Регионална политика на ЕС и България. С., УИ "Стопанство", 2015.

10. Петров, К., С. Докова. Геоикономика и регионално развитие, 2015.

АКТУАЛНИ АСПЕКТИ НА РЕГИОНАЛНОТО РАЗВИТИЕ В БЪЛГАРИЯ

Студентска научна конференция

Колектив

Рецензенти: доц. д-р Георги Бисеров Николов
доц. д-р Камен Димитров Петров

Коректор: Жулиета Витова
Художник на корицата: Величка Йорданова
Предпечатна подготовка: Жулиета Витова

Дадена за печат на 19.04.2019 г.
Формат 16/60/84. ПК 10,5. Тираж 30
ISBN 978-619-232-193-2

ИЗДАТЕЛСКИ КОМПЛЕКС – УНСС